

Kai Alhanen

Vaarantunut suojealuvalta

Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä

RAPORTTI

RAPORTTI 24 /2014

Kai Alhanen

Vaarantunut suojevaluvalta

– Tutkimus lastensuojelujärjestelmän
uhkatekijöistä

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittaja ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva *Tarja Heino*

Taitto *Raili Silius*

ISBN 978-952-302-277-5 (painettu)

ISSN 1798-0070 (painettu)

ISBN 978-952-302-278-2 (verkkojulkaisu)

ISSN 1798-0089 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-278-2>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2014

Saatteeksi

Kahdeksanvuotiaan Vilja Eerikan kuolema keväällä 2012 käynnisti Suomessa selvitysbuumin. Vaikka itse traaginen tapaus käsitellään oikeudessa, ja lapsen kuoleman aiheuttaneet aikuiset saavat siitä tuomion, syytekeskustelu on koskenut myös lastensuojelua. Ensiksi julkisuudessa syylliseksi leimattiin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, nyttemmin virallinen syyte on nostettu useampia sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöitä vastaan. Syyttävä sormi on pääasiassa osoittanut asiakastyötä tekeviin, ei niihin poliitikoihin ja johtaviin viranhaltijoihin, jotka ovat vastuussa koko lasten ja perheiden palvelujärjestelmän resurssoinnista sekä sen osana lastensuojelun järjestelmän toimivuudesta kunnassa. Usein tällaisen tilanteen kehkeytymisen taustalta löytyy monen tekijän kompleksinen kudelma, jossa inhimillisillä virheilläkin on osansa (Biesel & Wolff 2014).

Viime vuosina on tehty monia selvityksiä lastensuojelun tilasta eri näkökulmista. Jo keväällä 2012 valmistui Valtiontalouden tarkastusviraston kriittinen tarkastuskertomus (6/2012) lastensuojelusta. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti selvityshenkilöiden työryhmän ylisosiaalineuvos Aulikki Kananojan johdolla selvittämään lastensuojelun yleistä tilaa. Se julkaisi sekä väliraportin (joulukuussa 2012) että 54 toimenpide-ehdotusta sisältäneen loppuraportin (Toimiva lastensuojelu 2013). Ehdotukset eivät jääneet pölyttymään, vaan STM laati niiden toimeenpanoa ohjaavan ohjelman (2014) sekä julkaisi samanaikaisesti lastensuojeluun laatusuosituksen (2014). STM:n selvityksen valmistelun rinnalla Kuntaliitto teki kuntien johtaville viranhaltijoille kyselyn lastensuojelun tilasta ja palvelujen järjestämisestä (Puustinen-Korhonen 2013). Myös Lastensuojelun keskusliitto ja Talentia tekivät kyselyn lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksistä (Sinko ym. 2013) otsakkeella Olisiko jo tekojen aika?. Valtiovarainministeriö kiinnostui roolinsa mukaisesti kustannuksista ja toiminnan vaikutuksista. Se kutsui emeritus professori Jorma Sipilän ja professori Eva Österbackan selvityshenkilöiksi arvioimaan, missä määrin on perusteita tarkastella perheitä ja lapsia tukevia palveluja sosiaalisina investointeina, joihin panostamalla voidaan välttää suurempia julkisia kustannuksia korjaavista toimenpiteistä (Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? 2013). Eduskunnan tarkastusvaliokuntakin kiinnostui siitä, millä edellytyksillä syrjäytymisen ehkäisytoimien vaikuttavuutta, tuloksellisuutta ja kustannustehokkuutta voidaan parantaa (Notkola ym. 2013). Lisäksi valtiovarainministeriö julkaisi perinteisen Peruspalvelujen arviointiraportin (2014), johon sisältyi lastensuojelupalvelujen saatavuuden ja tuottavuuden tarkastelu.

Myös tutkimus on lisääntynyt. Suomen akatemian käynnisti nelivuotisen Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (SKIDI-KIDS) -tutkimusohjelman (2010–2013). Tästä ohjelmasta sai rahoitusta myös Pitkittäistutkimus huostaanotetuista lapsista Suomessa -tutkimushanke, jonka johtajana olen toiminut. Tutkimuskokonaisuuden tuloksia esiteltiin THL:n järjestämässä tutkimusseminaarissa 18.2.2013. Seminaariin kutsuttiin edellä mainittujen selvitysten tekijöitä, tutkijoita, alan asiantuntijoita

ja päätöksentekijöitä. Teemana oli kysymys: Mitä voidaan tutkimuksen perusteella sanoa lastensuojelun vaikuttavuudesta? Halusimme tulosten kautta haastaa toimijoita asian problematisointiin. Toimme esille rekisteritutkimuksen osoittamia hyvinvoinnin puutteita. Esitimme myös havaintoja lasten sijoituspolkujen moninaisuudesta sekä siitä, mitä kaikkea huostaanotto merkitsee asianosaisille ja mikä auttaa selviytymään nuorena aikuisena. Käsillä oleva tutkimusraportti liittyy tämän monitasoisen ilmiön monitieteiseen tutkimukseen, ja se tuo tutkittuun kokonaisuuteen uuden näkökulman. Se kytkee tutkimusteeman laajempaan yhteiskuntafilosofiseen keskusteluun vallasta ja vallankäytöstä.

Laadittuja selvityksiä, kartoituksia, tutkimuksia ja arviointeja yhdistää huoli syrjäytymisvaarassa olevista nuorista. Niiden pohjalta esitetään sekä yhteneväisiä että myös toisiaan täydentäviä ehdotuksia niin tutkimuksen kuin tietopohjankin syventämiseksi sekä palvelujärjestelmän toiminnan parantamiseksi. Toistuvasti johtopäätökset liittyvät yhtäältä lasten ja nuorten elinolojen ja hyvinvoinnin eriarvoistumiseen ja pahoinvoinnin kasautumiseen sekä toisaalta palvelujärjestelmän hajanaisuuteen ja yhteistyön ongelmiin. THL:n 16.1.2014 järjestämässä seminaarissa tavoiteltiin jonkinlaista synteesiä tehdyistä tutkimuksista ja kysyttiin mihin THL:n pitäisi tutkimmista suunnata. Osastonjohtaja Sakari Karvonen totesi esityksessään, että selvitysten tie on kuljettu loppuun ja että tarvitaan kunnollista tutkimuslähtöistä vaikuttavuusarviointia. Nyt on käsillä tutkimus, joka keskittyy lastensuojelun ja lasten, nuorten ja perheiden palvelujen järjestelmätasoisiiin riskeihin ja joka analysoi toimijoiden toimintakykyä. Tutkimus tuo kiinnostavalla tavalla esiin toimintakykyyn vaikuttavia seikkoja, jotka tuottavat toimintakyvyttömyyttä sekä ei-aiottuja seurauksia. Lopputulos viittaa sellaiseen, jota kukaan ei ole toivonut.

* * *

Lastensuojelun tehtävä on suojella lasta, toimia niin että lapsi voi kasvaa turvallisesti vailla jatkuvaa uhkaa. Käsillä olevan raportin mukaan tämä suojeluvalta on vaarantunut. Medioituneessa lastensuojelukeskustelussa kontrollivaltuuksilla tehtävä työ on saanut negatiivisen sävyn, ja se liitetään usein vallan väärinkäyttöön. Väitettä olisi syytä tutkia tarkemmin ja myös siitä näkökulmasta, mitä lasten elämässä saadaan aikaan valtaa käyttämällä. Lakisäateiseen vallankäyttöön perustuva interventio tuottaa myös myönteisiä vaikutuksia, esimerkiksi sen että lapsi pääsee pois häntä vakavasti kaltoinkohdelleesta perheestä. Tuija Erosen tutkimuksen (2013) mukaan valtaosalla (87 %) huostaan otetuista lapsista interventio avasi reittejä selviytymiseen, ja heidän tilanteensa koheni huomattavasti verrattuna huostaanottoa edeltäneeseen aikaan. Lastensuojelussa tavoitteena on käyttää valtaa positiivisessa mielessä, mutta näin ei kuitenkaan aina tapahdu.

Koska lastensuojelun vaikuttavuudesta on monessa yhteydessä todettu olevan vajavaisesti tutkimustietoa, päätimme kilpailuttaa tästä tutkimuksen. Sen tuloksena on käsillä Kai Alhasen tiivis analyysi, jossa pohditaan osatekijöiden toisilleen aiheuttamia

seurauksia systemisesti. On erityisen tärkeää käsitellä hyvää tarkoittavan toiminnan ei-aiottuja seurauksia. On ilmeistä, että sosiaalityöntekijät tuntevat nämä seuraukset nahoissaan. Vaiheistettu työprosessi on tuottanut selkeyttä, mutta samalla se on katkonut asiakassuhteita. Jatkuva kiire ja ositettu työ vähentävät mahdollisuuksia vaikutusten seurata. Huostaanoton valmistellut työntekijä ei välttämättä saa tietää, miten lapsi asettuu uusiin asuinyhteisöihin taikka miten hän selviää elämässä sijaishuollon jälkeen. Kunnan seuranta- ja raportointisysteemi ei myöskään tavoita näitä kulkuja eikä toiminnan vaikutuksia. Nostimme tutkimuskokonaisuutta esitellessä koontiartikkelissa esiin julkisen vanhemmuuden vastuun. Huostaanotettujen lasten itsenäistymisen tuki vaihtelee kunnittain. Yhteiskunnan vanhemmuustehtävän toteutumisessa on aukko: tämä ”vanhempi” ei tiedä, mitä sen lapsille kuuluu ja missä sen huostaansa ottamat lapset ovat kotoa (sijoiuspaikasta) lähdettyään (Heino ym. 2013).

Halusimme tutkimuksen tulokulmaksi sellaista tietoa, joka syntyy työyhteisöissä, mutta josta ei puhuta julkisesti ja siksi määrittelimme tilaukseen tutkimukseen informanteiksi ja tutkimuskumppaneiksi sellaiset asiantuntijat, jotka harvemmin pääsevät sanoittamaan kokemuksiaan yhdessä ja tutkijoiden kanssa. Ensiksikin lastensuojelun eri kentillä toimiville työnohjaajille kerääntyy vuosien saatossa merkittävää tietoa ja ymmärrystä palvelujärjestelmän toiminnasta ja toteutetuista organisaatiomuutoksista, huostaanoton kokonaisprosesseista ja jossain määrin myös lasten kohtaloista työkäytännöissä. Toiseksi halusimme tutkimukseen informanteiksi ja kansatutkijoiksi kokemusasiantuntijoita. Kokemusasiantuntijoiden ryhmiksi toivottiin yhtäältä nuoria aikuisia, jotka ovat olleet huostaan otettuina ja toisaalta huostassaolleiden lasten vanhempia ja läheisiä.

Kunnista 85 prosenttia ilmoittaa, että lastensuojelutyöhön on käytettävissä työnohjausta (Puustinen-Korhonen 2013). Työntekijät tapaavat säännöllisin väliajoin työnohjaukseen pätevoitynttä ohjaajaa, jonka kanssa he käsittelevät haastavia ammatillisia kysymyksiään. Työnohjaussuhteet kestävät yleensä 2–3 vuotta, ja tästä syystä työnohjaajalle muodostuu yleensä monipuolinen käsitys ohjattavien työstä ja siihen vaikuttavista seikoista. Työnohjaajien ammattikuntaa sitoo vaitiolovelvollisuus. He eivät voi yksityiskohtaisesti kertoa ulkopuolisille, millaisia asioita heidän ohjattavansa ottavat esille ja käsittelevät työnohjaustunnoissa. Työnohjaustilanteissa kertyy tietoa, tunteita ja eettistä pohdintaa, mutta tieto ei tallennu sen enempää asiakastietojärjestelmään kuin vuosikertomuksiin. Kirjallista muistoa saattaa jäädä konsultoinneista, joihin vedoten kunnissa on tehty organisaatiomuutoksia.

Organisaatiouudistusten sekä useiden eri työntekijäryhmien – kuten lastensuojelun johtavien työntekijöiden, sosiaalityöntekijöiden, perhetyöntekijöiden, sosiaaliohjaajien, lastensuojelulaitosten työntekijöiden, sijaisperheiden ja yhteistyökumppaneiden – kanssa toimivat työnohjaajat pääsevät havainnoimaan monipuolisesti lastensuojelun järjestelmän toimintaa ja erityisesti siihen liittyviä ammatillisia kysymyksiä. Oletimme heidän tekevän työssään havaintoja koko palvelujärjestelmää koskevista ilmiöistä. Näitä he kuitenkin tekevät yksin ilman foorumeita jakaa tätä tietoa taikka analysoida sitä keskenään, saati dialogissa tutkijoiden kanssa.

Alhasen tutkimus osallistuu ajankohtaiskeskusteluun lastensuojelun kriittisestä tilasta. Siinä paikannetaan erilaisia järjestelmään kohdentuvia riskitekijöitä, jotka ilmenevät lasten ja perheiden arjessa vaikeuksina ja kasautumina. Kolmen haastatellun informanttiryhmän näkökulmien keskinäinen ristivalotus tuodaan raportissa kiinnostavasti ja haastavasti esiin aineistosta nousevien teemojen analysoinnin yhteydessä.

Tutkimusaineiston systeemisen analyysin tuloksena esitellään kuusi uhkatekijää: pirstaleinen järjestelmä, työntekijöiden vähyys, johtamisongelmat, työntekijöiden vaihtuminen, yhteistyön vaikeudet ja arkitiedon ohittaminen. Vaikka uhkatekijät ovat aiemminkin tunnistettuja, niiden tarkastelu toisiinsa kytkeytyneenä tuo analyysiin uutta syvyyttä. Lastensuojelun ilmiötä kuvaavat jännitteisyys, moraaliset ristiriidat ja kiistat. Oikein toimiminen voi tuntua epäoikeudenmukaiselta väärin tekemiseltä ja päinvastoin. Tutkimuksessa haastatellut asiakkaat kokivat taloudellista tehokkuutta korostavien arvojen, ihmisen välineellisyyden ja eriarvoisuuden kohtelussaan. Epäoikeudenmukaisuuden kokemukset eivät kuitenkaan ole vain asiakkaiden kokemuksia, vaan sosiaalityöntekijät kokevat osaltaan, ettei heidänkään ole asetetuissa raameissa mahdollista toimia eettisesti oikein ja ammatillisesti siten kuin he parhaaksi näkisivät ja niin kuin haluaisivat toimia. Lastensuojelun ydintehtävien toteutuminen, käytäntöjen tarkastelu ja vaikutusten tutkiminen tuleekin siksi tehdä yhteiskunnallisissa, taloudellisissa ja poliittisissa yhteyksissään

Raporttiluonnoksen ympärillä järjestetyssä viimeisessä tutkimuskeskustelussa työnohjaajat kavahtivat raportin välittämää synkkää tunnelmaa. He halusivat painottaa, ettei tilanne lastensuojelussa todellisuudessa ole kentällä näin tumma. Raportti kuvastaa sellaisten ammattilaisten kokemuspäiriä, joita pyydetään apuun, kun on tarve päästä solmuisista tilanteista ulos ja eteenpäin. Nuo äänet, työnohjaajien ja asiakkaiden äänet, on kuitenkin syytä kuulla, vaikka se ahdistaisikin.

Jotain on myös tehtävissä, ja Alhanen kokoaa kehittämisajatuksiaan raportin loppuun. Hän viitoittaa tietä julkiselle keskustelulle ja palvelujärjestelmän nykyistä kiinteämmälle toiminnalle yhdessä. Hän vaatii lapselle oikeutta saada rinnalleen oma tukihenkilö ja osoittaa tarpeen selkiyttää sosiaalityöntekijän vastuun ja vallan rajoja, painottaa kansalaisten osallisuutta sekä korostaa järjestelmän uhkatekijöiden rinnalla sen toimintaa suojaavien tekijöiden tukemista. Näistä ehdotuksista on hyvä jatkaa eteenpäin.

Tarja Heino,
dosentti,

Pitkittäistutkimus huostaanotetuista lapsista Suomessa -hankkeen johtaja, THL

Tiivistelmä

Kai Alhanen. Vaarantunut suojelevalta – tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 24/2014. 74 sivua. Helsinki 2014.

ISBN 978-952-302-277-5 (painettu); ISBN 978-952-302-278-2 (verkkojulkaisu)

Tutkimuksessa analysoidaan lastensuojelua julkisen vallankäytön näkökulmasta ja keskitytään erityisesti siihen, millaisiksi lastensuojelun toimenpiteet ovat muotoutuneet viranomaisten käytännön toiminnassa. Näkökulma on ensisijaisesti yhteiskuntafilosofinen. Tutkimuksessa kysytään lastensuojeluvallan julkista oikeutusta suurten yhteiskunnallisten muutosten keskellä. Demokraattisissa yhteiskunnissa lastensuojelun harjoittamat voimakkaat puuttumistoimet ihmisten yksityisyyteen voidaan katsoa oikeutetuiksi vain silloin, kun niillä on kansalaisten laaja hyväksyntä ja selvät rajat.

Tutkimuksen yhtenä teoreettisena lähtökohtana on analyysi viranomaisvallan oikeutuksen perusteista. Tässä hyödynnetään erityisesti Michel Foucault'n valta-analytiikkaa ja John Dewey'n näkemystä julkisesta toiminnan oikeutuksesta. Toinen keskeinen lähtökohta on lastensuojelujärjestelmän jäsentäminen käytäntöjen verkostona, jonka puitteissa syntyy ei-aiottuja seurauksia. Tutkimuksessa käytetty uhkatekijän käsite puolestaan määritellään Amartya Senin ja Martha Nussbaumin toimintakykyteorian avulla.

Empiirinen aineisto koostuu kuudesta tutkimuskeskustelusta. Keskusteluryhmien henkilöt valittiin sen perusteella, että heillä oli pitkäaikaista kokemusta lastensuojelujärjestelmän toiminnasta. Neljä tutkimuskeskustelua käytiin lastensuojelun työnohjaajista (N = 5) koostuvan ryhmän kanssa. Sijoitettuna olleiden nuorten ryhmän (N = 3) ja huostaan otettujen lasten vanhempien (N = 5) ryhmän kanssa käytiin yhden tutkimuskeskustelun. Nauhoitettu tutkimusaineisto analysoitiin laadullisesti. Analyysissä pyrittiin hahmottamaan, millä tavoin järjestelmän eri ilmiöt vaikuttavat toisiinsa systemaattisesti monitahoisissa ja toisinaan kehämäisissä suhteissa. Tällaisten systeemisten kytkösten osoittamisen kautta päästiin lastensuojelujärjestelmän tuottamien ei-aiottujen seurausten jäljille.

Analyysin pohjalta lastensuojelujärjestelmälle löytyi kuusi laaja-alaista uhkatekijää: palveluiden pirstaleisuus, työntekijöiden vähyys, johtamisongelmat, työntekijöiden vaihtuminen, yhteistyön vaikeudet ja arkitiedon ohittaminen. Näiden lisäksi tutkimuskeskusteluihin osallistuneet henkilöt kuvasivat järjestelmän toiminnan heikentäviä moraalisia ristiriitoja. Tutkimuksen johtopäätöksenä todetaan, että lastensuojelujärjestelmän toiminta ei nykytilanteessa riittävästi turvaa ja kehitä sen parissa toimivien yksilöiden toimintakykyä. Sen sijaan se näyttää monissa yhteyksissä heikentävän niitä. Tämä koskee sekä lastensuojelun asiakkaiden että työntekijöiden toimintakykyä. Järjestelmän uhkatekijät eivät ainoastaan kavenna yksilöiden konkreettisiä mahdollisuuksia vaikuttaa lastensuojeluprosessien etenemiseen ja avun saamiseen.

Uhattuina ovat myös yksilöiden mahdollisuudet käyttää mielekkäästi omaa älyllistä harkintaansa, tunteitaan ja mielikuvitustaan. Sekava palvelujärjestelmä ja esineellistävät käytännöt näyttävät heikentävän asiakkaiden mahdollisuuksia hyödyntää omia kykyjään elämäntilanteensa kohentamiseksi. Asiakkaat eivät myöskään läheskään aina voi vaikuttaa heille tarjottujen palveluiden sisältöihin ja saada ääntään kuuluville itseään koskevissa päätöksissä. Samalla tavoin lastensuojelun työntekijöiden toimintakyvyt heikkenevät pirstaleisen järjestelmän, hupenevien toimintaresurssien ja kankeiden byrokraattisten suoritteiden puristuksissa. Työntekijöillä ei ole riittävästi aikaa eikä kunnollisia edellytyksiä pohtia huolellisesti asiakkaiden tarpeita, arvioida asiakkaiden ja muiden ammattilaisten esiin tuomia näkökulmia ja käyttää omaa arvostelukykyyään lastensuojelun päätösten tekemisessä. Myös työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet palveluiden sisältöön ovat vähäiset.

Kaiken kaikkiaan edellä esiin tuodut seikat viittaavat siihen, että sosiaaliviranomaisten harjoittamaa suojeluvalltaa uhkaa yhtäältä tehottomuus ja toisaalta taas liukuminen kohti mielivaltaisuutta. Tutkimusaineiston lapset, vanhemmat ja heidän läheisensä eivät läheskään aina saa tarvitsemaansa apua, ja monessa yhteydessä heitä kohdellaan väheksyen ja heidän yksityisyyteensä puututaan tarpeettoman voimallisin keinoin. Lastensuojelun vallankäyttö on vaarassa menettää sellaisen julkisen oikeutuksen, joka sillä tulee olla demokraattisessa yhteiskunnassa. Kyseessä on uhkakuva, joka perustuu tässä tutkimuksessa käytetyn pienehkön laadullisen aineiston analyysiin. Se ei kerro koko totuutta suomalaisesta lastensuojelusta, johon kuuluu myös paljon hyvin laadukasta työtä ja josta monet lapset saavat tarvitsemansa avun. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tämä laadukas työ on uhattuna. Uhkakuvan todellisten mittasuhteiden selvittäminen edellyttää kattavampaa analyysia ja työntekijöiden kokemusten tutkimista.

Avainsanat: lastensuojelu, sosiaalityö, julkinen valta, toimintakykyteoria, yhteiskuntafilosofia, palvelujärjestelmä

Sammandrag

Kai Alhanen. Äventyrad skyddsmakt – en studie om hotfaktorer inom barnskyddssystemet [Vaarantunut suojeluvalta – tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä.] Institutet för hälsa och välfärd (THL). Rapport 24/2014, 74 sidor. Helsingfors, Finland 2014.

ISBN 978-952-302-277-5 (tryckt); ISBN 978-952-302-278-2 (nätpublikation)

Studien analyserar barnskyddet utifrån den offentliga maktutövningens perspektiv och fokuserar speciellt på hur barnskyddsåtgärderna utformats i myndigheternas praktiska verksamhet. Perspektivet är i första hand samhällsfilosofiskt. Frågeställningen i studien är hur barnskyddets makt kan berättigas offentligt mitt i stora samhälleliga förändringar. I demokratiska samhällen kan barnskyddets kraftiga ingripanden i människors privatliv anses vara berättigade endast då de är allmänt godkända bland medborgarna och har tydliga gränser.

En teoretisk utgångspunkt i studien är en analys av grunderna för berättigandet av myndigheternas maktutövning. Analysen baserar sig särskilt på Michel Foucaults maktanalytik och John Deweys uppfattning om berättigandet av offentlig verksamhet. En annan central utgångspunkt är en analys av barnskyddssystemet som ett nätverk av praxis som ger upphov till oavsedda konsekvenser. Begreppet hotfaktor som används i studien definieras i sin tur utifrån Amartya Sens och Martha Nussbaums teori om funktionsförmåga.

Det empiriska materialet består av sex forskningsdiskussioner. Personerna till diskussionsgrupperna valdes på basis av att de hade lång erfarenhet av barnskyddssystemet. Fyra diskussioner fördes med en grupp som bestod av handledare inom barnskyddet (N = 5). En diskussion fördes med unga som placerats utanför hemmet (N = 3) och en annan med föräldrar till omhändertagna barn (N = 5). Det inspelade materialet analyserades kvalitativt. Analysen syftade till att ge en bild av på vilka sätt olika fenomen i systemet påverkar varandra i systemiskt mångfacetterade och ställvis cirkulära relationer. Genom att påvisa förekomsten av sådana systemiska kopplingar fick man en bild av de oavsedda konsekvenser som barnskyddssystemet producerar.

Utifrån analysen fann man sex omfattande hotfaktorer inom barnskyddssystemet: tjänsternas splittrade karaktär, bristen på arbetstagare, ledningsproblem, personalomsättning, samarbetsproblem och förbiseende av vardaglig kunskap. Dessutom personer som deltog i diskussionerna lyfte fram moraliska motstridigheter som systemet väckt. Slutsatsen i studien är att barnskyddssystemet i dag inte i tillräcklig grad tryggar och utvecklar funktionsförmågan hos individer som systemet omfattar. Tvärtom verkar systemet i många sammanhang försvaga den. Detta gäller funktionsförmågan hos både barnskyddets klienter och anställda. Hotfaktorerna i systemet minskar inte bara individernas konkreta möjligheter att påverka barnskyddsprocessernas framskridande och att få hjälp. Även individers möjligheter att på ett meningsfullt sätt an-

vända rationellt övervägande, känslor och fantasi är hotade. Ett splittrat servicesystem och objektiverande praxis förefaller att försvaga klienternas möjligheter att utnyttja sin egen förmåga att förbättra sin livssituation. Klienterna kan inte heller tillnärmelsevis alltid påverka innehållet i de erbjudna tjänsterna eller få sin röst hörd i beslut som gäller dem själva. Likaså minskar barnskyddspersonalens funktionsförmåga på grund av det splittrade systemet, de minskande verksamhetsresurserna och de stela byråkratiska prestationerna. De anställda har inte tillräckligt med tid eller ordentliga förutsättningar att omsorgsfullt se över klienternas behov, bedöma olika perspektiv som klienterna och andra experter lyft fram samt använda sin egen bedömningsförmåga när beslut inom barnskyddet fattas. Även de anställda har små möjligheter att påverka tjänsternas innehåll.

På det stora hela antyder de ovan nämnda omständigheterna att den skyddsmakt som sociala myndigheter utövar hotas å ena sidan av ineffektivitet och å andra sidan av ökande godtycke. Enligt studiematerialet får barn, föräldrar och deras närstående inte tillnärmelsevis alltid den hjälp de behöver, och i många sammanhang ringaktas de eller också ingriper man i deras integritet med onödigt kraftiga medel. Maktutövningen inom barnskyddet riskerar att förlora det offentliga berättigande som den bör ha i ett demokratiskt samhälle. Det handlar om en hotbild som bygger på en kvalitativ analys av ett relativt litet material. Studien berättar inte hela sanningen om barnskyddet i Finland som även omfattar en hel del högkvalitativt arbete och som ger många barn den hjälp de behöver. Det verkar emellertid som om också detta arbete är hotat. Att reda ut den faktiska omfattningen av hotbilden förutsätter en mer heltäckande analys och även forskning om de anställdas erfarenheter.

Nyckelord: barnskydd, socialt arbete, offentlig makt, teori om funktionsförmåga, samhällsfilosofi, service system

Abstract

Kai Alhanen. Compromised power of protection – a study of threats to the child welfare service system [Vaarantunut suojelevalta – tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä.] National Institute for Health and Welfare (THL). Report 24/2014, 74 pages. Helsinki, Finland 2014.
ISBN 978-952-302-277-5 (printed); ISBN 978-952-302-278-2 (online publication)

The study analyses child welfare services from the perspective of the exercise of public power with specific reference to how child welfare measures have been shaped in practice in the authorities' actions. The principal perspective is a social philosophy approach. The study questions the public justification for the power vested in child welfare services amidst major social changes. In a democratic society, the drastic interventions in the private lives of citizens constituted by child welfare measures are only justifiable when they are broadly approved by society at large and when they have clearly defined limits.

One of the theoretical bases for the study is an analysis of the justifications for the exercise of power by the state authorities. This draws mainly on Michel Foucault's analysis of power and John Dewey's justification of public action. Another key basis is the analysis of the child welfare service system as a network of practices producing unintended consequences. The concept of 'threat' used in the study is defined according to the capability theory of Amartya Sen and Martha Nussbaum.

The empirical material consists of six research discussions. The participants in the discussion groups were selected on the basis of having extensive experience in child welfare services. Four of the research discussions involved a group of child welfare supervisors (N = 5). One research discussion was conducted with a group of adolescents who had been taken into care and placed outside home (N = 3) and one with a group of parents of children taken into care (N = 5). The discussions were recorded, and the material was qualitatively analysed. The purpose of the analysis was to understand what kind of systemic impacts the various phenomena in the system have and how these effects form a multi-dimensional and sometimes circular relationships. Demonstrating systemic impacts allowed the detection of the unintended consequences generated in the child welfare service system.

The analysis revealed six broad threats to the child welfare service system: service fragmentation, understaffing, management problems, personnel turnover, difficulties in cooperation and ignoring everyday experiences. The participants in the research discussion also described the moral conflicts prompted by actions in the system. The conclusion of the study is that, as it now stands, the child welfare service system does not sufficiently safeguard and develop the capabilities of the individuals involved with it; indeed, in many cases the system is a detriment to those capabilities. This applies to both child welfare clients and employees. The systemic threats not only limit the ways

in which individuals can concretely influence the progress of child welfare processes and the obtaining of help; they also prevent individuals from feasibly applying their own intellectual deliberation, emotions and imagination. The confusing service system and objectifying practices undermine the clients' ability to leverage their own potential so as to improve their life situation. Also, in many cases clients are unable to influence the content of the services being offered to them or to have their voice heard in decisions that concern themselves. Similarly, the capabilities of child welfare employees are weakened by the fragmented nature of the system, the decreasing operating resources and the inflexible bureaucracy. Employees have neither the time nor the competence to take careful account of the clients' needs, to evaluate points brought up by clients or other professionals, or to exercise their own judgment in making child welfare decisions. Employees also have little say in the content of the services provided.

Taken as a whole, the points listed above indicate that the power of protection exercised by the social welfare authorities is threatened on the one hand by inefficiency and on the other by creeping arbitrariness. The children, parents and persons close to them featured in the research material do not always receive the help they need, and in many cases they are belittled and their privacy is invaded with unnecessarily forceful means. The exercise of power in child welfare services is in danger of losing the acceptance of society at large that it must have in a democracy. This is a threat identified in the qualitative analysis of the relatively limited material used in this study. This is not the whole truth about Finnish child welfare services, as there is a great deal of work of very high quality being done, and many children do receive the help they need. It does seem, however, that even this high-quality work is under threat. Exploring the true dimensions of this threat would require a more thorough analysis and a study of employee experiences.

Keywords: child welfare, social work, public authority, capability theory, social philosophy, service system

Sisällys

Saatteeksi	3
Tiivistelmä	7
Sammandrag	9
Abstract	11
1 Johdanto.....	15
2 Teoreettiset lähtökohdat	17
2.1 Vallankäytön päämäärät ja keinot lastensuojelussa	17
2.2 Lastensuojelujärjestelmän tutkiminen	22
3 Tutkimuksen toteuttaminen	28
3.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset	28
3.2 Aineisto ja sen kerääminen	29
3.3 Analyysi	31
4 Lastensuojelujärjestelmän uhkatekijät	34
4.1 Palveluiden pirstaleisuus	34
Sektorijako	34
Markkinamalli	36
Julkisten ja yksityisten palveluiden epäselvät suhteet	38
Arvioinnin ja interventioiden korostuminen	39
4.2 Työntekijöiden vähyys	41
Kohtuuton asiakasmäärä	41
Kirjaamistaakka	43
Jatkuva kiire	43
Henkinen kuormitus	44
4.3 Johtamisongelmat	45
Johtamisrakenteiden epäselvyys jatkuvissa muutoksissa	46
Johdettavien asioiden liiallinen määrä	47
Johtajien puutteelliset taidot	47
Lasten tarpeiden ja taloudellisten vaateiden välinen jännite	49
4.4 Työntekijöiden vaihtuminen	50
Lastensuojelutyön jakaminen vaiheisiin	50
Henkilövaihdokset	51
4.5 Yhteistyön vaikeudet	53
Puutteelliset yhteistyökäytännöt	53
Ammattiryhmien erilaiset käsitteet	55

Huonot yhteistyötaidot	55
4.6 Arkitiedon ohittaminen	56
Asiakkaiden kokemuksen ohittaminen	57
Toisten työntekijöiden käsitysten väheksyminen	58
Asiantuntijoiden kamppailut määrittämisoikeudesta	59
5 Järjestelmän moraaliset ristiriidat	61
6 Lopuksi	64
6.1 Tulosten yhteenveto	64
6.2 Johtopäätökset	67
6.3 Kehittämisehdotukset	70
Kirjallisuus	73

1 Johdanto

Demokraattisissa yhteiskunnissa julkinen vallankäyttö ei saa koskaan muodostua itsestäänselvyydeksi. Viranomaisvallan oikeutus on jatkuvasti pidettävä mielessä, ja aika ajoin valta on syvällisesti kyseenalaistettava. Erityisen tarkasti julkisen vallan toimintaa täytyy arvioida silloin, kun yhteiskunnassa tapahtuu laajamittaisia muutoksia. Juuri nyt elämme aikaa, jolloin monet julkiset instituutiot ja niiden toimintatavat ovat suurten murrosten kourissa. Voidaan hyvällä syyllä puhua suomalaisen hyvinvointivaltion ja sen palveluiden kriisiytymisestä. Tällaisen kriisiytymisen syyt ovat moninaisia: väestörakenteellisia, taloudellisia ja ideologisia. Hyvinvointivaltion mureneminen tuntuu voimallisimmin niissä palveluissa, joiden tarkoitus on turvata heikoimmassa asemassa olevien ihmisryhmien elämää. Erityisen selkeästi ongelma näkyy lastensuojelussa: asiakkaiden määrä on kasvanut valtavasti ja voimakkaisiin puuttumistoiimiin – kuten kiireellisiin sijoituksiin ja huostaanottoihin – päädytään entistä useammin.

Tässä tutkimuksessa analysoidaan lastensuojelua julkisen vallankäytön näkökulmasta ja keskitytään erityisesti siihen, millaisiksi lastensuojelun toimenpiteet ovat muotoutuneet viranomaisten käytännön toiminnassa. Näkökulma on ensisijaisesti *yhteiskuntafilosofinen*. Tutkimuksessa kysytään lastensuojeluvallan julkista oikeutusta suurten yhteiskunnallisten muutosten keskellä. Demokraattisissa yhteiskunnissa lastensuojelun harjoittamat voimakkaat puuttumistoimet ihmisten yksityisyyteen voidaan katsoa oikeutetuiksi vain silloin, kun niillä on kansalaisten laaja hyväksyntä ja selvät rajat. Meillä ei kuitenkaan ole tällä hetkellä riittävästi tietoa siitä, miten lastensuojelujärjestelmä todellisuudessa toimii julkisten palveluiden muutosten kourissa. Tuottaako se niitä vaikutuksia, joihin sillä julkilausutusti pyritään?

Tutkimusraportin rakenne on seuraavanlainen. Luvussa 2 esitetään tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat. Nämä ovat analyysi viranomaisvallan oikeutuksen perusteista sekä lastensuojelujärjestelmän jäsentäminen käytäntöjen verkostona, jonka puitteissa syntyy ei-aiottuja seurauksia. Tässä yhteydessä myös määritellään tutkimukselle keskeinen uhkatekijän käsite, joka muotoillaan toimintakykyteorian avulla. Tutkimuksen toteuttamisen keskeiset taustat ja tutkimusprosessin vaiheet kuvaillaan luvussa 3. Empiirinen aineisto koostuu tutkimuskeskusteluista, joita on käyty lastensuojelussa toimivien työnhajajien sekä lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten ja vanhempien kanssa. Raportin 4. luvussa esitetään tutkimustulokset, jotka on luokiteltu kuudeksi lastensuojelujärjestelmän uhkatekijäksi. Luku 5 käsittelee tutkimuskeskusteluissa esiin tulleita järjestelmän toimintaan liittyviä moraalisia ristiriitoja. Luvussa 6 kootaan yhteen tutkimuksen johtopäätökset ja pohditaan niiden merkitystä lastensuojelujärjestelmän kehittämiseksi.

Analyysiin valittu näkökulma eroaa suomalaisen lastensuojelututkimuksen valtavirrasta. Tämä ilmenee erityisesti kahdessa seikassa. Ensiksi on todettava, että tutkimuksen tekijä ei ole sosiaalityön eikä sosiaalipolitiikan tutkija vaan politiikan filosofi. Tämä on toivottavasti mahdollistanut lastensuojelujärjestelmän tarkastelun

etäämmältä ja toiselta kannalta kuin aikaisemmissa tutkimuksissa sekä joidenkin uusien kysymysten esittämisen. Toiseksi tutkimuksessa keskistytään valottamaan järjestelmän toimintaa asiakkaiden ja pitkään lastensuojelua työnohjanneiden henkilöiden perspektiiveistä. Heidän kokemuksiaan ja käsityksiään on hyödynnetty lastensuojelun tutkimuksessa vähemmän kuin työntekijöiden. Tämä ei tarkoita, että työntekijöiden kokemukset järjestelmästä eivät olisi tärkeitä. Päinvastoin, heidän näkemyksiä tarvitaan, jotta kuva järjestelmästä olisi ehyt ja kattava. Tältä osin tutkimus jää odottamaan, että sen tulokset täydentyvät työntekijöiden näkökulmien kuvauksilla ja analyysillä.

Tutkimukseen on vaikuttanut olennaisesti se, että olen toiminut useiden vuosien monien lastensuojelutyötä tekevien työnohjaajana. En ole sosiaalialan ammattilainen, vaan olen päätenyt lastensuojelutyön pariin osittain sattumien ansiosta. Pidän näitä sattumia onnekkaina, sillä koen olevani etuoikeutettu saadessani tukea yhteiskunnallisesti tärkeää työtä ja sen vastuullisia tekijöitä. Lastensuojelutyön tilanteiden ja haasteiden pohtiminen yhdessä ohjattavieni kanssa on ollut kiinnostavaa mutta myös hämmentävää. Mieleen on jäänyt kysymyksiä, joihin ei ole löytynyt vastauksia. Tärkein niistä on ollut tämä: *Miksi auttamisjärjestelmä näyttää usein kääntyvän avuntarvitsijoita vastaan?* Työnohjauksissa käy toistuvasti ilmi, että apua tarvitsevia ihmisiä ei ole kuultu ajoissa. Usein myös annetaan vääränlaista apua, joka perustuu asiantuntijoiden ulkokohtaisille arvioille ja järjestelmän joustamattomuudelle, ei avuntarvitsijoiden omille näkemyksille elämäntilanteesta ja tarpeistaan. Pahimmillaan nämä yhteentörmäykset lisäävät ihmisten hätää ja kärjistävät työntekijöiden ja asiakkaiden suhteita. Tällaista nurinkurisuutta ei kukaan tuntemani työntekijä, eivätkä tietenkään myöskään asiakkaat, näytä haluavan. Tämä tutkimus on tarjonnut mahdollisuuden päästä selvittämään kysymystäni tarkemmin ja etsimään siihen vastauksia.

Olen kiitollinen myös siitä, että Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos on myös toivonut tutkimukseen perustuvia konkreettisia ehdotuksia lastensuojelujärjestelmän kehittämiseksi. Esitän ne raportin lopussa ja niissä näkyvät omat arvoni ja käsitykseni siitä, mikä lastensuojelutyössä on olennaista ja missä sen rajat kulkevat.

Tutkimusta tehdessä olen saanut merkittävää apua monilta henkilöiltä. Haluan kiittää erityisesti seuraavia: Tarja Heino, Tarja Janhunen, Katriina Lehti, Tiina Soini, Sara Heinämaa, Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttilla, Tuukka Perhoniemi, Kati Kataja, Iloona Lehtinen, Päivi Petrelius, Olli-Pekka Ahtiainen, Marko Kangas, Anne Kansanaho ja Jarkko Soininen. Lisäksi esitän nöyrän kiitokseni tutkimuskeskusteluihin osallistuneille työnohjaajille, asiakasnuorille ja -vanhemmille, joiden vapaaehtoinen panostus ja rohkea suorapuheisuus tekivät tämän tutkimuksen mahdolliseksi.

2 Teoreettiset lähtökohdat

2.1 Vallankäytön päämäärät ja keinot lastensuojelussa

Lastensuojelutyö sisältää aina vallankäyttöä. Vallankäyttäjinä toimivat erityisesti sosiaaliviranomaiset. Vallan kohteina ovat jollain tavoin uhanalaisiksi arvioidut lapset, heidän läheisensä ja tietyssä määrin myös monet lasten elämässä toimivat viranomaiset ja muut ammattilaiset. Lastensuojeluvallalla nähdään olevan hyvä päämäärä: lapsen turvallisuuden, kasvun ja kehityksen suojeleminen. Sosiaaliviranomaisten toiminnallaan edistettävä näitä arvokkaita päämääriä ja poistettava niitä uhkaavia tekijöitä. Kyseessä on kuitenkin moniulotteinen ja haastava asetelma, jossa viranomaiset puuttuvat toisinaan hyvin voimakkain keinoin kansalaisten yksityiselämään. Voimallisella vallankäytöllä on aina monenlaisia ja usein myös arvaamattomia seurauksia. Niinpä sosiaaliviranomaisten harjoittaman suojeluvallan vaikutuksia on jatkuvasti syytä seurata ja arvioida.

Lastensuojeluvallan vaikutusten arvioiminen edellyttää useiden eri asioiden hahmottamista samanaikaisesti. Aluksi on selkiytettävä, mitä tarkoitetaan vallankäytöllä eli *käsitteellistettävä vallan ilmiötä*. Tämän jälkeen on pohdittava, millaista viranomaisten harjoittamaa vallankäyttöä voidaan pitää *oikeutettuna* demokraattisessa yhteiskunnassa, jossa julkisella vallankäytöllä kuuluu olla kansalaisten yleisesti hyväksymät perusteet ja selvät rajat. Näiden jäsenysten varassa voidaan selvittää tarkemmin, millaista viranomaisten vallankäyttö *käytännössä* on ja tuottaako se niitä vaikutuksia, joiden nojalla sille on annettu oikeutus. Samalla on tutkittava, tuottaako vallankäyttö myös joitain muita tarkoituksettomia vaikutuksia ja kuinka merkittäviä nämä ovat.

Vallankäytön ilmiötä on käsitteellistetty monin eri tavoin. Tässä tutkimuksessa valtaa lähestytään Michel Foucault'n teoreettisten jäsenysten valossa. Foucault'n mukaan vallankäyttö voidaan määritellä hyvin yleisellä tasolla *toimintaan kohdistetuksi toiminnaksi*. (Foucault 1982/1994) Tämä tarkoittaa sitä, että valtaa käyttävä osapuoli pyrkii suuntaamaan vallankäytön kohteena olevan osapuolen toiminnan kohti itse asettamaansa päämäärää. Esimerkiksi vanhempi käyttää valtaa lapseensa yhtäläillä komentaessaan tämän nukkumaan tiettyyn aikaan kuin suostutellessaan tätä syömään ruokansa. Tästä näkökulmasta käsin vallankäyttö ei siis ole ensisijaisesti tukahduttavaa tai väkivaltaista vaan tuottavaa ja ohjaavaa. Sillä pyritään saamaan asioita tapahtumaan tietyllä tavalla ja määrättyjä päämääriä silmällä pitäen. Foucault'n määritelmän perusteella vallankäyttö voidaan nähdä perustaltaan arvoneutraalina asiana, joka ei sellaisenaan ole hyvää eikä huonoa. Vallankäyttöä on kaikissa ihmisten välisissä suhteissa, sillä me koetamme jatkuvasti vaikuttaa toistemme toimintaan erilaisin tavoin. Ihmiset käyttävät valtaa niin yksityiselämässä kuin julkisella alueella. Vasta vallankäytön päämäärät ja siinä käytetyt keinot johtavat arviomaan vallan moraalista tai poliittista oikeutusta. (Foucault 1984/1994)

Ihmisyhteisöt pitävät sisällään lukuisan määrän erilaisia niin yksilöiden kuin ryhmienkin välisiä valtasuhteita. Esimerkiksi perheiden, sukujen, asuinyhteisöjen, koulujen ja työpaikkojen sisältämät valta-asetelmat poikkeavat toisistaan huomattavasti. Viranomaiset ovat yksi merkittävimmistä valtaa käyttävistä ryhmistä moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa. Viranomaisten vallankäyttö laajenee jatkuvasti, sillä valtiokoneisto on alkanut yhä enemmän ja yhä yksityiskohtaisemmin puuttua eri yksilöiden ja ryhmien elämään säädellen sitä, miten ihmiset elävät elämäänsä ja toimivat toistensa kanssa. (Foucault 1982/1994) Nykyään viranomaisvalta ulottuu monille sellaisille alueille, jotka aikaisemmin ovat olleet kokonaan julkisen vallan ulottumattomissa. Lastensuojelulta kietoutuu osaksi pitkää historiallista prosessia, jossa julkinen valta vähitellen laajenee myös perhesuhteiden alueelle. (Pesonen & Riihinen 2002; Yesilova 2009; Kataja 2012)

Yksi modernien demokraattisten yhteiskuntien kehityksen tärkeimpiä saavutuksia on periaate, jonka mukaan julkisen vallankäytön pitää perustua lakeihin. Lakien lähtökohdaksi tulee puolestaan olla *julkisessa toiminnassa annettu oikeutus* laeissa säädettyille toimenpiteille. Julkisella toiminnalla tarkoitetaan tässä yhteydessä yhteiskunnassa käytävää keskustelua ja päätöksentekoa, johon kaikki kansalaiset voivat vapaasti osallistua. Edustuksellisissa demokratioissa julkiseen toimintaan osallistuvat kansalaisten lisäksi heidän valitsemansa edustajat ja näiden alaisuudessa toimivat julkista hallintoa hoitavat viranomaiset. Yksi julkisen toiminnan tärkeimmistä tehtävistä on taata, että viranomaisten vallankäytöllä on kansalaisten hyväksyntä. Viranomaiset siis erottautuvat vallankäyttäjinä omaksi ryhmäkseen, koska heidän tulee saada valta-toimilleen julkinen ja lainmukainen oikeutus. Erityisen merkittäväksi tämä tulee silloin, kun kyseessä ovat sellaiset toimenpiteet, joilla vaikutetaan kansalaisten vapauteen päättää omasta elämästään. (Habermas 1962/2004)

Monet lastensuojelussa käytetyt puuttumistoimet (interventiot) sisältävät voimakasta vallankäyttöä, jolla rajoitetaan kansalaisten vapautta toimia oman tahtonsa mukaan ja hoitaa omia asioitaan. Äärimmäisessä tapauksessa eli lapsen huostaanotossa viranomaiset päättävät vanhempien sijaan siitä, missä lapsi saa asua, kuka hänestä huolehtii ja miten häntä kasvatetaan. Tästä syystä lastensuojelun valtaa käyttävillä viranomaisilla on oltava erittäin selvästi ja aukottomasti perusteltu oikeutus puuttumistoimiinsa ja heidän tulee käyttää valtaansa sille asetetuissa rajoissa.

Kun lastensuojelun puuttumistoimenpiteiden oikeutusta tarkastellaan julkisen toiminnan näkökulmasta, on aluksi tarpeen kysyä, mikä ylipäättään tekee jostain asiasta sellaisen, että sen säatelemisestä tulee päättää julkisen toiminnan avulla. Kysymys on erityisen merkityksellinen lastensuojelun yhteydessä, koska siinä puututaan asioihin, jotka yleensä käsitetään luonteeltaan *yksityisiksi*. Lastensuojelu kajoaa lähes poikkeuksetta kansalaisten perhe-elämään, joka on yksi yksityiselämän ydinalueista. Modernit demokratiat perustuvat ajatukselle, että viranomaisilla ei ole oikeutusta sekaantua kansalaisten yksityisyyteen ilman kestäviä ja julkisesti oikeutettuja perusteita. Millä tavoin voidaan sitten perustella, että viranomaiset puuttuvat siihen, miten ihmiset kasvattavat ja kohtelevat omia lapsiaan?

Demokraattisen yhteiskunnan julkista toimintaa pohtineen John Deweyn mukaan kansalaisten asioista tulee julkisia silloin, kun niihin liittyy merkittäviä seurauksia *toiminnan ulkopuolisille tahoille*. Jos ihmisten tekojen seuraukset koskevat vain toiminnassa mukana olevia, kyseessä on yksityinen asia. Esimerkiksi ihmisten toiminta omassa perhepiirissään, ystäviensä ja naapureidensa kanssa on pääsääntöisesti yksityistä. Se tuottaa seurauksia, jotka koskevat vain niitä henkilöitä, jotka ovat mukana toiminnassa. Tällaiseen toimintaan ei ole oikeutusta puuttua julkisella vallankäytöllä. Dewey kuitenkin täsmentää, että julkisen ja yksityisen välinen raja ei ole sama kaikkialla eikä yksiselitteinen vaan pikemminkin liikkuva ja tapauskohtainen. Rajan määrittämiseksi hän esittää neljä keskeistä kriteeriä. Kansalaisten toiminta tulee asettaa julkisen vallankäytön kohteeksi silloin, kun se koskee ulkopuolisia henkilöitä ja täyttää lisäksi ainakin osan seuraavista ehdoista: 1) toiminnalla on ajallisesti pitkäkestoisia vaikutuksia 2) vaikutukset ovat paikallisesti laaja-alaisia 3) vaikutukset ovat yhdenmukaisia ja toistuvia 4) vaikutukset voivat olla peruuttamattomia. (Dewey 1927/2006)

Deweyn esittämien kriteerien avulla voidaan tarkastella monenlaisia julkisen vallankäytön piirissä olevia asioita ja arvioida niiden oikeutusta. On ilmeistä, että esimerkiksi maankäyttö ja rakentaminen, monien ammattien harjoittaminen, kaupankäynti, terveydenhoito ja koulutus ovat julkisen säätelyn piirissä. Kaikkien näiden parissa syntyy sellaisia – pitkäkestoisia, laaja-alaisia, yhdenmukaisia, toistuvia ja mahdollisesti peruuttamattomia – vaikutuksia, joita on syytä säädellä lakeihin perustuvien viranomaistoimien avulla.

Lastensuojelun tehtävistä ja menettelyistä on säädetty Suomen lastensuojelulaisa. Tämä laki määrittää sen, *milloin* viranomaisten tulee puuttua perheiden yksityisyyteen ja *miten* he voivat tämän tehdä. Lastensuojelulaki siis määrittelee sosiaaliviranomaisten vallankäytön päämäärät ja keinot. Lakia on syytä eritellä lähemmin, kun arvioidaan lastensuojelun vallankäytön oikeutusta.

Lastensuojelulain ensimmäisessä pykälässä asetetaan yleisellä tasolla lastensuojelun päämäärä:

Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. (LsL 1 §)

Tämä lastensuojelun yleinen päämäärä on hyvin perusteltavissa Deweyn esittämien julkisen toiminnan kriteerien kautta. Lastensuojelua toteutetaan tilanteissa, jossa lapsen huoltajat eivät syystä tai toisesta kykene kunnolla huolehtimaan lapsen turvallisuudesta, kasvusta ja/tai kehityksestä. Lasten kehityksen vaarantumisella ja heistä huolehtimisen laiminlyömisellä on pitkäkestoisia, laaja-alaisia ja mahdollisesti peruuttamattomia seurauksia niin lapsille itselleen kuin yhteiskunnalle laajemmin. Lapsi on myös voimakkaasti riippuvainen toisista ihmisistä ja välittömän toimintaympäristönsä tuesta ja turvasta. Niinpä lapsia ei voida pitää samanlaisina toimijoina kuin aikuisia, edes yksityisyyden piirissä. (Paju 2013) Lapset eivät pysty samalla tavoin huo-

lehtimaan itsestään eivätkä valvomaan omia oikeuksiaan ja etujaan kuin aikuiset. He eivät kykene aikuisten tavoin vaikuttamaan siihen, miten heitä kohdellaan. Tältäkin kannalta on selvää, että kaikki toiminta perheissä ei itsestään selvästi ole yksityistä. Lapset saattavat erilaisissa tilanteissa tarvita julkisen vallankäytön puuttumista ja suojelua. (Bardy 2013) Laki korostaa suojelun ohella myös lapsen kehityksen tukemista. Tämä puolestaan edellyttää normatiivista käsitystä siitä, millaista kehitystä tavoitellaan. Tähän seikkaan palataan tarkemmin jatkossa, kun käsitellään lastensuojelujärjestelmän vaikutuksia yksilöiden toimintakykyihin.

Lastensuojelulaissa määritellään myös, millaisia *keinoja* viranomaiset voivat käyttää lapsen suojelemiseksi. Lastensuojeluvallan oikeutuksen selvittämiseksi on myös käytävä lyhyesti läpi tärkeimmät laissa esitetyt vallankäytön keinot. Näin voidaan arvioida, ovatko päämäärät ja keinot sopivassa suhteessa toisiinsa. Seuraavaksi esitellään merkittävimmät lastensuojelulaissa säädetty puuttumistoimet edeten lievemmistä kohti voimakkaimpia keinoja. Lievimpänä toimenpiteenä voidaan pitää lastensuojeluilmoitusten käsittelyä ja voimallisimpana lapsen huostaanottoa. Tähän väliin mahtuu sekalainen joukko tiedonkeruun, arvioinnin, tuen ja valvonnan menetelmiä.

Yksi keskeisimmistä lastensuojeluviranomaisten puuttumistoimista on *lastensuojeluilmoituksen* käsittely. Laki velvoittaa tiettyjä viranomaisia ja ammattiryhmiä tekemään lastensuojeluilmoituksen sosiaaliviranomaisille, jos he ovat työtehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka tilanne edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Myös yksittäiset henkilöt voivat tehdä lastensuojeluilmoituksen. (LsL 25 §; Ks. myös Rätty 2010: 185–199) Lastensuojeluilmoituksen käsitteleminen on jo sellaisenaan puuttumista kansalaisten yksityisyyteen. Viranomaiset ottavat vastaan tietoja siitä, mitä tapahtuu yksityisyyden piirissä.

Lastensuojeluilmoitus ei välttämättä johda mihinkään muihin toimenpiteisiin kuin ilmoituksen vastaanottamiseen. Jatkotoimenpiteistä päättää kunnan lastensuojelusta vastaava sosiaaliviranomainen. Viranomaisen päätettävissä on se, johtaako ilmoitus *lastensuojelutarpeen selvitykseen*. Lastensuojelutarpeen selvityksen tekeminen on merkittävä puuttumistoimi kansalaisten yksityisyyteen. Siinä sosiaaliviranomaiset selvittävät yksityiskohtaisesti, millaiset lapsen kasvuolosuhteet ovat. Näin heille kertyy merkittävää tietoa useiden kansalaisten yksityiselämästä. Tämän tiedon on tarkoitus auttaa sosiaaliviranomaisia arviomaan, tarvitseeko lapsi lastensuojelutoimia ja jos tarvitsee, millaiset keinot ovat sopivimpia. Selvityksestä säädetään laissa seuraavasti:

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä selvitys lapsen tilanteesta. Selvityksessä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. (LsL 27 §)

Jos sosiaaliviranomainen päätty lastensuojelutarpeen selvityksessä siihen, että lapsi tarvitsee lastensuojelun tukea, silloin lapsesta tulee lastensuojelun asiakas. Jos kyseessä

ei ole välitön vaaratilanne, tarjotaan lapselle ja hänen perheelleen lastensuojelun *avohuollon tukitoimia*. Avohuollon tukitoimiin kuuluu monia erilaisia toimia. Ne ulottuvat suorasta taloudellisesta avusta erilaisiin tuki-, kuntoutus- ja terapiapalveluihin. Avohuollon tukitoimet ovat astetta voimakkaampia puuttumistoimia kuin pelkkä lastensuojelutarpeen selvitys, sillä niillä pyritään muuttamaan lapsen elämäntilannetta merkittävällä tavalla. Tällöin yleensä yritetään vaikuttaa myös monien lapsen läheisten ihmisten toimintaan. Laissa kuitenkin korostetaan, että tällainen puuttuminen tulee yrittää tehdä yhteistyössä lapsen kasvattajien kanssa.

Avohuollon tukitoimien tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä tukea ja vahvistaa vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatustaitoja ja mahdollisuuksia. Avohuollon tukitoimia toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä lapsen vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa. (LsL 34§)

Kaikkein järeimpiä puuttumistoimenpiteitä ovat lapsen *kiireellinen sijoitus* ja sosiaalihuollon tekemä lapsen *huostaanotto*. Kiireellinen sijoitus on väliaikainen ja ajalliset kestoltaan rajattu toimenpide, jolla pyritään turvaamaan lapsen huolto ja hoito jossain muussa paikassa kuin hänen kotonaan. Huostaanotto puolestaan johtaa siihen, että lapsi sijoitetaan elämään eri ympäristössä erillään hänen aikaisemmista huoltajistaan ja toisinaan myös muista hänelle läheisistä ihmisistä. Tällöin sosiaaliviranomaisella on myös oikeus päättää lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Vain harvoilla viranomaisryhmillä on valta päättää joidenkin henkilöiden elinpaikasta ja kasvuolosuhteista. Tämä onkin lain mukaan perusteltua vain silloin, kun on kyseessä vakava vaaratilanne:

Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihkeitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos: 1) 7 luvussa tarkoitetut toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; ja 2) sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista. (LsL 40 §)

Lastensuojelulaki sisältää siis luonteeltaan erilaisia ja voimakkuudeltaan eriasteisia toimenpiteitä, joiden avulla viranomaiset voivat käyttää valtaansa. Laissa esitetyt keinot vaikuttavat olevan olennaisilta osin yhteensopivia lain päämäärien kanssa. Viranomaiset saavat ja heidän kuuluu puuttua lapsen elämäntilanteeseen laissa määritellyn kei-

noin, kun lapsen turvallisuus, kasvu ja kehitys vaarantuu. On kuitenkin tärkeää pitää mielessä, että kaikilla lastensuojelun keinoilla on rajansa. Lastensuojelulain mukaan toimenpiteet ovat perusteltuja vain silloin, kun niillä kyetään aidosti parantamaan lapsen tilannetta. Samoin laissa korostetaan, että lastensuojelua on mahdollisuuksiensa mukaan toteutettava tukien lapsen huoltajia ja kasvattajia sekä ottaen huomioon lasten ja nuorten omat käsitykset ja mielipiteet. (LsL Luku 4 ja Luku 6; Ks. myös Rätty 2010: 7–19) Lastensuojelun vallankäyttöä onkin arvioitava erityisen tarkasti silloin, kun sosiaaliviranomaisten toiminta joutuu jännitteeseen näiden lähtökohtien kanssa.

Millaisista lähtökohdista käsin lastensuojelussa tapahtuvan vallankäytön nykytilaa on sitten mielekästä arvioida? Modernin demokratian alkulähteiltä löytyy tähän tarpeeseen yksi hyvin käyttökelpoinen julkista vallankäyttöä jäsentävä periaate, jonka valossa voidaan arvioida myös lastensuojeluvallan oikeutusta. (The Federalist 1788/2003: 23, 32) Periaatteen mukaan oikeutetun julkisen vallankäytön voidaan ajatella asettuvan kahden jännitteen väliin. Yhtäältä julkisella vallalla tulee olla *tehokkaat keinot*, jotta se voi toteuttaa sille asetetut päämäärät. Lastensuojelun kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että viranomaisilla täytyy olla käytössään sellaiset keinot, joilla he voivat tarvittaessa turvata lapsen edun erilaisissa vaativissakin tilanteissa. Toisaalta julkista valtaa on *jatkuvasti valvottava*, jotta se ei kehity mielivaltaiseksi ja käänny kansalaisten vapautta, oikeuksia ja etuja vastaan. Lastensuojelun valta siis vaarantuu tässä katsannossa joko silloin, kun siltä katoavat keinot toteuttaa tehtävänsä tai silloin, kun se alkaa ylittää oikeutettuja rajojaan.

Vaikuttaa siltä, että olemme Suomessa tulleet tilanteeseen, jossa lastensuojelun vallankäyttöä *uhkaavat samanaikaisesti molemmat vaarat*. Lastensuojelun keinot auttaa vaikeisiin tilanteisiin joutuneita lapsia ovat heikentyneet. Samalla kaikkein voimakkaimpien keinojen, erityisesti kiireellisten sijoitusten, käyttö on kasvanut huolestuttavan paljon. (Ks. Bardy & Heino 2013) Käsillä olevan erityislaatuisen ongelmatilanteen analysointi ja konkretisointi on yksi tämän tutkimuksen päätavoitteista.

2.2 Lastensuojelujärjestelmän tutkiminen

Julkiseen vallankäyttöön kuuluu lakien toimeenpaneminen. Tämä on yleensä viranomaisten vastuulla, eivätkä poliitikot ja kansalaiset pääsääntöisesti puutu lakien toimeenpanokäytäntöihin ellei niissä ilmene merkittäviä epäkohtia. Lastensuojelun kohdalla lain toimeenpanovastuu on suurimmaksi osaksi kuntien sosiaaliviranomaisilla. (Ks. Narikka 2004) Lakipykälät eivät kuitenkaan sellaisenaan siirry tietynlaisiksi käytännöiksi, vaan viranomaiset soveltavat lakeja vaihtelevin tavoin omissa toimintaympäristöissään.

Toimeenpanon tasolla kohdataankin tämän tutkimuksen varsinainen tutkimuskohde: *lastensuojelujärjestelmä*. Järjestelmän hahmottaminen on pitkälti sidoksissa siihen, miten se käsitteellistetään. Mitä tarkoitetaan, kun puhutaan jostain toiminnasta järjestelmänä? Tässä tutkimuksessa lastensuojelujärjestelmällä tarkoitetaan monien

erilaisten *käytäntöjen verkostoa*, joka ohjaa lastensuojelutyön tekemistä. Käytännöllä puolestaan tarkoitetaan vakiintuneita toimintatapoja, joilla lastensuojelu konkreettisesti toteutetaan. Mitkään yksittäiset käytännöt – esimerkiksi lastensuojelutarpeen selvitykset, kirjaamisveloitteet, asiakasneuvottelut tai huostaanotot – eivät toimi toisistaan erillään. Käytännöt verkottuvat yhteen, ja jokaisella yksittäisellä käytännöllä on monitahoinen riippuvuusuhde muihin käytäntöihin. (Alhanen 2007: 104–107) Esimerkiksi lastensuojelulaisissa edellytetyt kirjaamiskäytännöt ohjaavat sitä, miten asiakasneuvottelut toteutetaan. Neuvotteluista tulee laatia tietynlaisia asiakirjoja, ja asiakirjojen muodolliset ja sisällölliset tekijät vaikuttavat siihen, millaisia asioita neuvotteluissa käsitellään. Lastensuojelujärjestelmän voidaan siis ajatella muodostuvan lukuisten erilaisten käytäntöjen monimutkaisesta verkostosta.

Kun järjestelmää tarkastellaan käytäntöjen verkostona, on tärkeää tiedostaa, että kyseessä ei ole lainsäädännöstä käytännön työhön heijastuva *ideaali*, joka kuvataan vaikkapa sosiaalitoimistojen organisaatiokaaviossa, työntekijöiden työnkuviissa ja asiakastyön prosessikuvauksissa. Tällaiset ideaalit tai mallinnukset tietenkin vaikuttavat järjestelmään, mutta todellisuudessa käytännöt muotoutuvat aina monien erilaisten ja usein keskenään jännitteisten tekijöiden vaikutuksesta, ja viranomaisten luonnostelemat ideaalimallit ovat vain yksi tekijä muiden joukossa. Jokainen ideaalimalli joutuu mukautumaan tilannekohtaisiin konkreettisiin olosuhteisiin. (Arnkil & Alhanen 2009) Lastensuojelun käytännön todellisuus saattaa poiketa hyvinkin merkittävästi niistä ideaalikuvauksista, joita viranomaiset ovat siitä laatineet.

Kun lastensuojelua tutkitaan käytäntöjen näkökulmasta, huomio kiinnittyy erityisesti siihen, miten näissä käytännöissä toimivat ihmiset – erityisesti lastensuojelun ammattilaiset – mieltävät *toimintansa kohteen ja itsensä toimijoina*. Lastensuojelutyössä vaikuttavat monet erilaiset lainsäädännölliset, taloudelliset ja ideologiset käytännöt, jotka ohjaavat työntekijöitä hahmottamaan työnsä ja itsensä toimijana tietyllä tavoin. (Ks. Arnkil 1991, 38–180; Heino 1997, 33–70; Pösö 2010) Samoin lastensuojelutyön tekemiseen vaikuttaa sekalainen joukko työntekijöiden omaksumia työkäytäntöjä, jotka ohjaavat asiakkaiden kohtaamista, heidän asioidensa käsittelemistä ja heille tarjottavia palveluja. (Ks. esim. Lastensuojelun käsikirja) Käytännöt määrittävät, miten lastensuojelun työntekijät hahmottavat asiakkaansa, heille tarjottavien palveluiden merkityksen ja oman asemansa suojeluvallan käyttäjinä. Tämä tietenkin muovaa myös asiakkaiden käsityksiä itsestään ja omista elämäntilanteistaan. Niinpä lastensuojelun käytännöt muovaavat myös asiakkaiden toimijuutta.

Käytäntöjen tutkiminen avaa merkittävän näkökulman lastensuojelun vallankäytön analysoimiseen. Koska käytännöt määrittävät, miten niiden puitteissa toimivat yksilöt hahmottavat toimintansa, niin ne ohjaavat myös sitä, millaiseksi kyseisten yksilöiden vallankäyttö muodostuu. (Alhanen 2007, 127–129) Voidaan siis ajatella, että lastensuojelutyön *käytännöt sisältävät itsessään tietynlaisia vallankäytön muotoja*. Esimerkiksi lastensuojelutarpeen selvitystä ohjaavat käytännöt määrittävät, keiden yksilöiden näkemyksiä selvitetään (lastensuojelulain mukaan näitä henkilöitä ovat lapsi ja hänen kasvatukseensa ja hoitoonsa osallistuvat henkilöt), mihin seikkoihin työn-

tekijät kiinnittävät huomionsa (esimerkiksi lapsen käytös, vanhempien elämäntavat, lapsen tuntevien ammattikasvattajien näkemykset) ja millaisia menetelmiä käytetään (kuten haastattelut, lomakkeet ja verkostokartat). Kaikki edellä mainitut seikat sisältävät vallankäyttöä eli pyrkimyksiä ohjata toisten ihmisten toimintaa tiettyyn päämäärään. Niinpä voidaan olettaa, että käytäntöjen analysoiminen on avainasemassa, kun tutkitaan lastensuojelutyön vallankäyttöä ja sen vaikutuksia.

Lastensuojelujärjestelmän käytännöt eivät toimi omissa lokerossaan, vaan niihin vaikuttavat monet muut julkiset palvelut, erityisesti varhaiskasvatuksen, koulutoimen, terveydenhuollon, poliisin ja hallinto-oikeuden käytännöt. (Arnkil & Eriksson 1996) Nämä toisistaan poikkeavat eri käytännöt muodostavat laajoja ja monisäikeisiä verkostoja. Käytäntöjen verkostot eivät ole koskaan pysyvässä tilassa. Erilaisiin käytäntöihin sisältyy monenlaisia päämääriä ja keinoja toiminnan toteuttamiseksi. Kun käytännöt toimivat samoissa yhteyksissä, niiden on jollain tavoin haettava suhteita toisiinsa. Psykiatrian ja koulutoimen käytäntöjen on sovittava itsensä joiltain osin lastensuojelun käytäntöihin, ja päinvastoin: lastensuojelun käytännöt muovautuvat suhteessa psykiatrian ja koulun toimintatapoihin. Tällaisten sovittautumisten seurauksena käytännöissä tapahtuu *muunnoksia*: käytäntöjen väliset suhteet muuttavat käytäntöjen toimintaa. (Lehtonen 2008, 117) Lastensuojelun toimintatavat siis muuttuvat, kun ne joutuvat kosketuksiin toistensa ja toisten instituutioiden käytäntöjen kanssa. Tämä tuottaa Suomessa merkittäviä paikallisia eroja ja valtakunnallista kirjoa. (Ks. esim. Puustinen-Korhonen 2013)

Käytäntöjen sovittautuminen toisiinsa tuottaa *systemisiä vaikutuksia*. Näillä tarkoitetaan järjestelmän sisälle syntyviä ilmiöiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Oleellista systemisessä hahmotustavassa on se, että järjestelmässä ilmeneviä syy–seuraussuhteita ei käsitetä yksisuuntaisiksi. Sen sijaan pyritään hahmottamaan, millä tavoin järjestelmän eri ilmiöt vaikuttavat toisiinsa monitahoisissa ja toisinaan kehämäisissä suhteissa. (Senge 2006) Esimerkiksi lastensuojelun sisällä yksi merkittävä moniulotteisia systemisiä vaikutuksia tuottava seikka on työntekijöiden suuri vaihtuvuus. Tällä on monia erilaisia vaikutuksia: asiakkaiden luottamus vähenee työntekijöiden jatkuvasti vaihtuessa, työn organisoiminen ja johtaminen vaikeutuu ja työntekijöiden kuormitus lisääntyy. Nämä seikat puolestaan vaikuttavat siihen, että yhä useampi työntekijä uupuu työssään ja vaihtaa lopulta työpaikkaa. Tällä tavoin eri vaikutukset kytkeytyvät kehämäisesti toisiinsa.

Kaikkeen inhimilliseen toimintaan kuuluu, että ihmisten toimista seuraa myös *arvaamattomia ja ei-aiottuja seurauksia*. Inhimillisen toiminnan eri muotoja eritellyt Hannah Arendt on korostanut sitä, että ihmisten teot käynnistävät ympäristössään ja toisissa ihmisissä monenlaisia prosesseja, joiden seurauksia kukaan ei kykene ennalta täysin tietämään tai arvaamaan. (Arendt 1958/2002, 190–195, 233–251) Kun kyseessä ovat ihmisten luomat monimutkaiset systemisesti toimivat järjestelmät, ei-aiottujen seurausten määrä yleensä lisääntyy merkittävästi. (Arnkil 1991) On hämmästyttävää, kuinka vähän huomiota tähän ilmiöön kiinnitetään lastensuojelutyön tutkimuksessa. Ei-aiottujen seurausten jäljittäminen ja niiden syntymekanismien paljastaminen voisi

tarjota erittäin tehokkaan keinon lastensuojelun ongelmien analysoimiseen ja korjaamiseen. Tällöin näkökulma myös siirtyisi kohti syvällisempää ymmärrystä inhimillisen toiminnan epävarmuudesta ja arvaamattomuudesta. Samalla se mahdollistaisi vallankäytön moninaisten seurausten tunnistamisen.

Lastensuojelujärjestelmän toiminnan systeemisiä vaikutuksia – niin hyviä kuin huonoja – on syytä arvioida hyvin konkreettisesti. Erityisesti tiedotusvälineet kiinnittävät herkästi huomiota yksittäisiin tapahtumiin, joissa vallankäyttö näyttää vääristyneeltä. Tällaiset tapaukset eivät kerro kovinkaan paljon koko järjestelmän toiminnasta. Yksittäiset viranomaiset tekevät toisinaan virheitä hyvinkin toimivan järjestelmän puitteissa, ja lastensuojelujärjestelmän toiminnan arviointia julkisuudessa vaikeuttaa lasten ja heidän läheistensä yksityisyyden suoja. Kritiikin kohteeksi joutuneet viranomaiset eivät tämän vuoksi voi täysin avoimesti kertoa tilanteista ja puolustaa toimintaansa suuren yleisön edessä. Toimenpiteille voi löytyä lainmukaiset ja oikeutetut perusteet, jotka täytyy pitää julkisuudelta salassa. (Puonti 2004)

Tässä tutkimuksessa lastensuojelujärjestelmän toiminnan arvioinnin lähtökohdaksi otetaan sen vaikutukset yksilöiden – niin lasten, heidän läheistensä kuin myös heidän asioitaan hoitavien ammattilaisten – *toimintakykyihin*. Taloustieteilijä Amartya Sen ja filosofi Martha Nussbaum ovat kehittäneet monipuolisen lähestymistavan, jonka puitteissa voidaan käsitteellistää, tutkia ja arvioida ihmisten toimintakykyjen asemaa erilaisissa yhteiskunnallisissa yhteyksissä. (Sen 2000; Nussbaum 2011) He määrittelevät toimintakyvyt ihmisten mahdollisuuksiksi toimia yhteiskunnassa ja tavoitella vapaasti tiettyjä itse valitsemiaan päämääriä. Toimintakyvyt koskevat erityisesti ihmisten mahdollisuuksia elää merkityksellistä ja rikasta elämää. Keskeisten toimintakykyjen kirjo ulottuu ihmisen ruumiillisesta terveydestä ja koskemattomuudesta aina mahdollisuuksiin käyttää monipuolisesti omaa älyä, tunteita ja mielikuvitusta. Samoin niihin kuuluvat työntekoon, elämänhallintaan ja omistamiseen liittyvät toiminnot sekä ihmisten mahdollisuudet vaikuttaa elinolosuhteisiinsa yhteisen järjestäytyneen toiminnan keinoin.

Nussbaumin käsitys toimintakyvystä painottaa sitä, että yksilöiden erilaiset kyvyt tarvitsevat kehittyäkseen ja toteutuakseen kahta ulottuvuutta. Ensinnäkin toimintakykyjen kehitys edellyttää, että yksilöillä on mahdollisuus *kehittää niitä taipumuksia*, joiden varaan erilaiset toimintakyvyt rakentuvat. Esimerkiksi mahdollisuus elää tervettä elämää edellyttää, että yksilö saa riittävästi ravintoa, suojaa ja huolenpitoa. Mahdollisuus osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan puolestaan edellyttää sellaista koulutusta, joka kehittää henkilön älyllisiä ja emotionaalisia taipumuksia, joiden avulla hän voi arvioida ja pohtia yhteiskunnallisia kysymyksiä. Toimintakyky siis nojaa ihmisen omakohtaisen kapasiteetin muodostumiseen. Tämä ei kuitenkaan itsessään riitä. Toimintakyvyt tarvitsevat toteutuakseen myös niille suotuisat *ulkoiset olosuhteet*. Ihmiset eivät kykene hyödyntämään toimintakykyjään, jos heidän ympäristössään on niitä tukahduttavia tekijöitä. Yhteiskunnassa saattaa olla hyvät edellytykset toimintakykyjen kehittämiseksi sisäisesti, mutta ulkoiset olosuhteet voivat ehkäistä niiden todellista hyödyntämistä. (Nussbaum 2011, 20–23) Henkilöllä saattaa esimerkiksi olla

pitkälle kehittyneet älylliset kyvyt arvioida sitä, millaista tukea hän tarvitsee vaikeassa elämäntilanteessaan. Samaan aikaan voi olla niin, että muut toimijat, esimerkiksi terveydenhuollon tai sosiaalitoimen ammattilaiset, eivät ota vakavasti hänen arvioitaan. Toimintakykyjen käyttö edellyttää siis aina yksilön omien taipumusten ja ympäristön olosuhteiden onnistunutta yhteispeliä. Yksilön toimijuus on aina sidoksissa toisiin ihmisiin sekä ympäristön olosuhteisiin ja muotoutuu vuorovaikutuksessa niiden kanssa.

Deweyn ajatuksia soveltaen voidaan esittää, että demokraattisissa yhteiskunnissa yksi julkisen vallankäytön tärkeimmistä tehtävistä on yksilöiden toimintakykyjen vapaan käytön ja niiden kehityksen maksimointi. (Alhanen 2013, 228–244) Tästä näkökulmasta käsin voidaan kysyä, ovatko julkisen vallankäytön käytännöt sellaisia, että ne tukevat yksilöiden toimintakykyjä ja mahdollisuuksien mukaan myös edistävät niiden kehittymistä. Lastensuojelu on tässä yhteydessä erityisen merkittävä julkisen vallankäytön alue, sillä se tähtää lasten ja heidän läheistensä toimintakykyjen turvaamiseen ja kehittymiseen, mutta se myös tietyissä tapauksissa pyrkii rajoittamaan heidän vapauttaan toimia Sosiaaliviranomaisten toiminnan taustalla ei kuitenkaan ole mitään yhtenäistä ja selväpiirteistä teoriaa siitä, mitä lapsen kasvun ja kehityksen turvaamisella tarkoitetaan.

Teoria toimintakyvystä tarjoaakin kiinnostavan mahdollisuuden eritellä lastensuojelujärjestelmän tuottamia moninaisia vaikutuksia. Ensiksi se kiinnittää huomion siihen, miten järjestelmän sisältämät käytännöt vaikuttavat lastensuojelun *asiakkaiden* ja *työntekijöiden* toimintakykyihin. Lastensuojelututkimuksessa on harvoin yritetty samanaikaisesti hahmottaa toiminnan vaikutuksia sekä asiakkaisiin että työntekijöihin. Toiseksi teoria antaa välineet yksityiskohtaiseen analyysiin, jossa voidaan tunnistaa järjestelmän tuottamat vaikutukset yksilöiden *eri toimintakykyihin*. Voidaan siis ottaa huomioon vaikutukset niin yksilöiden ulkoisiin toimintamahdollisuuksiin (esimerkiksi asiakkaiden mahdollisuudet vaikuttaa viranomaisten tekemiin päätöksiin) kuin myös heidän kykyjensä käyttöön ajattelun, tuntemisen ja kuvittelemisen alueilla. Kolmanneksi toimintakykyjen teoria auttaa selvittämään konkreettisesti lastensuojelussa harjoitetun *vallankäytön oikeutusta*. Kun saadaan selville, miten järjestelmä vaikuttaa sen parissa toimivien yksilöiden toimintakykyihin, voidaan myös arvioida, missä määrin järjestelmässä käytetyt voimalliset puuttumistoimenpiteet ovat oikeutettuja. Näin päästään tutkimaan, millaisiksi viranomaisten harjoittaman suojeluvallan päämäärät ja keinot ovat todellisuudessa – ei siis vain lakitekstissä – muotoutuneet.

Suomessa ei ole aiemmin selvitetty, miten lastensuojelujärjestelmä vaikuttaa yksilöiden toimintakykyihin. Tästä syystä käsillä oleva tutkimus on luonteeltaan alustava ja kokeilullinen. Tarkoitus on kokeilla, millä tavoin teoriaa toimintakyvystä voi käyttää lastensuojelutoimenpiteiden arvioimisen välineenä ja millaista ymmärrystä tällaisen teorian käyttäminen tuottaa. Huomio kiinnitetään kaikkiin niihin tekijöihin, joiden voidaan olettaa vaikuttavan yksilöiden toimintakykyihin. Analyysissa ei nojata mihinkään valmiiseen luetteloon erilaisista toimintakyvystä, vaikka esimerkiksi Nussbaum on esittänyt kymmenenkohtaisen luettelon keskeisistä toimintakyvystä. (Nussbaum 2011, 32–34) Nussbaumin luettelo on kuitenkin käsillä olevan tehtä-

vänasettelun näkökulmasta liian yleisluontoinen, eikä se sellaisenaan sovellu tämän tutkimuksen tarpeisiin. Niinpä lastensuojelujärjestelmän vaikutuksia toimintakykyihin tullaan analysoimaan Nussbaumin luetteloa yksityiskohtaisemmalla tasolla. Huomio kiinnitetään kaikkiin aineistoissa esiin tuleviin seikkoihin, joiden voidaan ajatella vaikuttavan merkittäväällä tavalla siihen, miten lastensuojelun asiakkaat, työntekijät ja heidän yhteistyökumppaninsa kykenevät toimimaan järjestelmän puitteissa. Tarkempi käsitys toimintakyvyistä ja järjestelmän vaikutuksista niihin tarkentuukin tutkimuksessa kerätyn aineiston analyysin seurauksena.

On kuitenkin syytä pitää mielessä, että kyseessä on näkökulmaltaan rajattu tutkimus, jossa keskitytään toimintakykyjä *uhkaaviin tekijöihin*. Lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöiksi voidaan alustavasti määritellä kaikki sellaiset järjestelmän tuottamat seikat, jotka heikentävät yksilöiden toimintakykyjen käyttöä ja ehkäisevät niiden kehittymistä. Tutkimuksen johtopäätösten yhteydessä palataan pohtimaan, millä tavoin lastensuojelujärjestelmä – ja yleisesti ottaen julkinen vallankäyttö – voisi *suojata ja vahvistaa* yksilöiden toimintakykyjä.

3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset

Tutkimus lähti alunperin liikkeelle pyrkimyksestä tuoda tutkimuksen piiriin lastensuojelun parissa toimivien työnhajaajien ”vaiettua tietoa”. Työnhajaaja on vaitiolovelvollinen lastensuojelun asiakkaita ja työyhteisöjä koskevista seikoista, joita hän kuulee ohjattaviltaan. Kokemuksen karttuessa työnhajaajalle alkaa kertyä huomioita, jotka eivät koske mitään yksittäisiä lastensuojelun työtilanteita tai tiettyjä henkilöitä vaan ne valottavat lastensuojelujärjestelmän toimintaa kokonaisuudessaan. Nämä huomiot syntyvät siitä, että työnhajaaja havaitsee tiettyjen ilmiöiden tai tapahtumaketjujen vaikuttavan samankaltaisilla tavoilla eri yhteyksissä ja jopa eri paikkakunnilla ympäri maan. Esimerkiksi vuoden 2007 lastensuojelulaissa säädetty lastensuojelutarpeen selvitys muutti monia lastensuojelun työkäytäntöjä ja tuotti uusia arvaamattomia seurauksia. Lastensuojelussa toimivilla työnhajaajilla ei kuitenkaan ole mitään vakiintunutta areenaa, jonka puitteissa he voisivat työstää tällaisia huomioitaan ja välittää niitä eteenpäin. Tästä syntyi idea koota yhteen joukko kokeneita lastensuojelun työnhajaajia ja auttaa heitä jäsentämään yhdessä käsityksiä, joita heille on muodostunut lastensuojelujärjestelmän toiminnasta.

Keväällä 2013 Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen hankkeessa *Pitkittäistutkimus huostaan otetuista lapsista Suomessa* päätettiin käynnistää tutkimus, jossa selvitetäisiin lastensuojelujärjestelmän ongelmakohtia uudesta näkökulmasta käyttäen erityisesti työnhajaajien vaiettua tietoa. Tämän ohella ajateltiin, että olisi tärkeää tutkia myös lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia järjestelmän toiminnasta. Ajatus oli, että työnhajaajien ja asiakkaiden näkökulmien tuominen yhteen ja niiden vertaileminen monipuolistaisi analyysia. Tarkoitus oli saada esiin järjestelmän toiminnasta jotain selaista, mitä lastensuojelun työntekijöiden näkemyksiin painottuvassa tutkimuksessa ei ole aiemmin kyetty selvittämään.

Lastensuojelujärjestelmän vaikutusten tutkiminen on erittäin laaja tavoite. Tutkimuksessa keskitytään rajattuun näkökulmaan. Halutaan selvittää, millainen osuus nykyisen järjestelmän toiminnalla on lastensuojelun valtakunnallisessa *kriisiytymisessä*. (Ks. VM/Palveluiden arviointi 2014) Erityisesti keskityttiin analysoimaan asetelmaa, jossa järjestelmän käytännöt kohtaavat yksilöiden toimintamahdollisuudet. Tässä asetelmassa lastensuojelun puuttumistoimilla ja niihin liittyvällä vallankäytöllä on keskeinen rooli. Nussbaumin kehittämä toimintakykyteoria tarjoaa kiinnostavan tavan analysoida sitä, millaisia vaikutuksia järjestelmän käytännöillä on yksilöiden mahdollisuuksiin toimia mielekkäästi sen puitteissa. Erityisen tärkeäksi arvioitiin selvittää aluksi järjestelmään sisältyvät tekijät, jotka uhkaavat yksilöiden toimintakykyä. Tutkimuksen keskeiseksi kysymykseksi muotoutuikin: *Millaiset tekijät lastensuojelujärjestelmän toiminnassa uhkaavat sen parissa toimivien yksilöiden toimintakykyä?*

Tämä kysymys täsmentyi tutkimuksen edetessä kolmeen alakysymykseen:

- 1) Millaisia yksilöiden toimintakykyihin vaikuttavia uhkatekijöitä lastensuojelun parissa toimivat henkilöt (työnohjaajat ja asiakkaat) tunnistavat?
- 2) Miten uhkatekijät liittyvät toisiinsa?
- 3) Millaisia ei-aiottuja seurauksia uhkatekijät tuottavat?

3.2 Aineisto ja sen kerääminen

Tutkimusaineisto koostuu keskusteluista. Tutkimuskeskusteluihin kutsuttiin henkilöitä, jotka edustivat kolmea kokemuspohjaa: lastensuojelun työnohjaajia, asiakkaana olleita nuoria ja vanhempia. Aineisto koostuu kuudesta ryhmäkeskustelusta. Näihin osallistui yhteensä 16 henkilöä (tutkijat mukaan lukien). Kohderyhmien henkilöt valittiin sen perusteella, että heillä on *pitkäaikaista kokemusta* lastensuojelujärjestelmän toiminnasta.

Sijoitettuna olleet nuoret (N = 3) olivat ehtineet olla asiakkaana lastensuojelussa useamman vuoden ajan. Aineiston keruun aikana he olivat jo täysi-ikäisiä. Ryhmään kuului kaksi naista ja yksi mies. Nuoret tunsivat toisensa ennalta ja he olivat toimineet kokemusasiantuntijoina lastensuojelussa.

Kaikki *vanhempien ryhmään* kuuluvat henkilöt (N = 5) olivat myös olleet pitkään tekemisissä lastensuojelun kanssa. Osalla vanhemmista lapsi oli otettu huostaan alle 12-vuotiaana, toisilla vasta nuoruusiässä. Kaikki tutkimuskeskusteluun osallistuneet henkilöt olivat naisia. Yksi heistä ei tuntenut toisia. Jokainen oli osallistunut aiemmin huostaan otettujen lasten vanhemmille tarkoitettuun vertaistukitoimintaan.

Työnohjaajien (N = 5) kokemus lastensuojelusta oli kaikkein pisin. Osa keskusteluihin osallistuneista oli toiminut lastensuojelun työntekijöiden työnohjaajana lähes 30 vuotta. Työnohjaajien toiminnassaan käyttämät teoreettiset ja menetelmälliset viitekehykset olivat keskenään erilaisia. Osallistujien valinnassa pidettiin myös huolta siitä, että heillä kaikilla oli kokemusta eri lastensuojelun työntekijäryhmien (sosiaalityöntekijöiden, sosiaalihoitajien, laitoshenkilökunnan, perhetyön ja johtotehtävissä olevien viranhaltijoiden) ohjaamisesta ja että he olivat toimineet eri puolilla Suomea eri kokoisissa kunnissa. Näin ollen he ovat nähneet työuransa aikana monia järjestelmän muutoksia niin ideologisella kuin organisatorisella tasolla. Ryhmään kuului kolme naista ja kaksi miestä. Heistä osa tunsu toisensa ennalta.

Kaikki tutkimukseen osallistuneet henkilöt kokivat tärkeäksi, että heidän kokemuksiaan lastensuojelujärjestelmästä kuullaan. He tulivat paikalle motivoituneina, ilman palkkiota. Erityisesti työnohjaajat olivat innostuneita tutkimusasetelman tarjoamasta mahdollisuudesta kertoa vuosien saatossa karttuneista kokemuksistaan. Heitä kiinnosti samalla mahdollisuus kuulla kollegoiden näkemyksiä ja pohtia asioita yhdessä. Myös lastensuojelun asiakkaana olleet nuoret ja vanhemmat kertoivat pitävänsä tärkeänä yrittää vaikuttaa järjestelmän toimintaan myös tutkimuksen keinoin.

Kultakin ryhmältä – nuorilta, vanhemmilta ja työnohjaajilta – kerättiin erikseen tutkimusaineistot. Pyrkimys oli selkiyttää sitä, miltä järjestelmän toiminta näyttää eri näkökulmista. Tutkimuskeskustelut pidettiin elo-lokakuussa 2013. Nuorten ja vanhempien ryhmät tapasivat kerran. Työnohjaajien tutkimuskeskusteluja oli tällä ajanjaksolla kolme. Lisäksi tammikuussa 2014 pidettiin työnohjaajien kanssa neljäs tutkimuskeskustelu, jossa heillä oli mahdollisuus kommentoida tutkimusraportin käsikirjoitusta. Tällä pyrittiin varmistamaan, että heidän esittämänsä näkemykset – joihin analyysi laajimmin perustuu – on ymmärretty riittävän oikein. Työnohjaajien tutkimuskeskusteluihin osallistuivat itseni lisäksi tutkijat Tarja Janhunen ja Tarja Heino. Tarja Janhunen kokosi nuorten ryhmän, jonka tutkimuskeskusteluun myös itse osallistuin. Vanhempien tutkimuskeskustelussa en ollut itse paikalla. Siinä olivat mukana Tarja Janhunen ja Tarja Heino.

Tutkimuskeskusteluissa pyrittiin *dialogisuuteen*. Tämä tarkoittaa sitä, että kyseessä ei ollut tavanomainen tietylle kohderyhmälle toteutettu strukturoitu haastattelu. Sen sijaan keskusteluissa tavoiteltiin eri näkökulmien kohtaamisessa syntyvää vapaata vuoropuhelua, jonka toivottiin johtavan myös uusien ja yllättävien teemojen ilmaantumiseen. Tutkimuskeskustelun alussa tutkijat kertoivat osallistujille, mitä tutkimuksella pyritään saamaan selville ja miksi juuri heidän kokemuksiaan halutaan kuulla. Tämän jälkeen kuvattiin yleisellä tasolla tutkimusmetodia ja pyrkimystä synnyttää dialoginen keskustelu. Tutkijat korostivat sitä, että jokainen saa kertoa omista kokemuksistaan juuri sen verran kuin haluaa. Lisäksi osallistujia kehoitettiin liittymään omilla kokemuksillaan siihen, mitä toiset sanovat ja tällä tavoin tuomaan esille uusia täydentäviä näkökulmia. Osallistujia rohkaistiin myös sietämään keskustelussa mahdollisesti esiin tulevia erilaisia näkemyksiä. Samalla painotettiin sitä, että keskustelu saa edetä vapaasti niihin suuntiin, joihin osallistujat haluavat sitä viedä.

Ensimmäinen tutkimuskeskustelu pidettiin työnohjaajien kanssa elokuussa 2013. Tässä keskustelussa pyrittiin kartoittamaan tärkeimmät teemat, joihin olisi syytä syventyä seuraavissa tutkimuskeskusteluissa kaikkien ryhmien kanssa. Kun työnohjaajia pyydettiin kertomaan näkemyksiään lastensuojelujärjestelmään liittyvistä ongelmista, he nostivat esiin lähes 50 erilaista aiheita. Näitä aiheita jäsennettiin yhdessä Tarja Heinin ja Tarja Janhusen kanssa ja päädyttiin siihen, että jatkokeskusteluissa tuli kerätä tietoa erityisesti seuraavista aiheista: vallankäyttö lastensuojelussa, yhteistyö lastensuojelun sisällä ja muiden toimijoiden kanssa, huostaanoton valmistelun käytännöt sekä sijaishuollon käytännöt. Lisäksi työnohjaajien ensimmäinen tutkimuskeskustelu toi ilmi keskustelijoiden huolen lastensuojelun ”henkisestä tilasta” eli lastensuojelutyötä ohjaavista arvoista. Myös tämä teema päätettiin ottaa mukaan kaikkien ryhmien tutkimuskeskusteluihin.

Nuorten ja vanhempien ryhmien kanssa käydyt keskustelut etenivät pääpiirteissään seuraavalla tavalla. Yleisen ohjeistamisen jälkeen tutkijat käynnistivät keskustelut esittämällä osallistujille seuraavan kysymyksen: ”Millaisia ongelmia teidän kokemuksenne mukaan sisältyy suomalaisen lastensuojelujärjestelmän toimintaan?” Tämän kysymyksen pohjalta keskustelut etenivät suhteellisen vapaasti. Päävastuu dialogin

sisällöistä oli keskustelijoilla itsellään. Tutkijat kuitenkin pitivät huolen siitä, että keskustelut käsittelivät riittävän laajasti vallankäytön kysymyksiä, lastensuojelun puitteisessa tehtävässä yhteistyötä, kattoivat avohuollon ja sijaishuollon käytännöt sekä sisälsivät pohdintaa lastensuojelujärjestelmän arvoista eli sen ”henkisestä tilasta”. Tutkijat myös esittivät keskustelijoille tarkentavia kysymyksiä silloin, kun keskustelussa kiteytyi jokin tietty uhkatekijä ja tuli mahdolliseksi täsmentää siihen kytkeytyviä syitä ja seurouksia.

Ryhmien kanssa käydyistä tutkimuskeskusteluista kertyi yhteensä noin 18 tuntia nauhoituksia. Nuorten ja vanhempien tutkimuskeskusteluiden nauhoitukset litteroitiin kokonaan. Työnohjaajien tutkimuskeskusteluista litteroitiin ne kohdat, joissa keskustelijat kuvailevat uhkatekijöitä ja niiden vaikutuksia. Tuloksena oli rikas aineisto, joka sisälsi sekä paljon keskustelijoiden yleisluontoisia käsityksiä että monia hyvin henkilökohtaisia ja tunnelatautuneita kokemuksia, jotka koskivat järjestelmän toiminnan vaikutuksia henkilöiden omaan elämään, ajatteluun ja arvomaailmaan.

3.3 Analyysi

Aineiston analyysia ovat ohjanneet yhtäältä luvussa 2 esitetyt teoreettiset lähtökohdat ja toisaalta aineistoluenta, jossa seurattiin lastensuojelun puuttumistoimia lastensuojeluilmoituksen käsittelystä aina huostaanottoon saakka. Kuva järjestelmän toiminnasta piirtyi keskusteluihin osallistuneiden henkilöiden esille tuomista kokemuksista ja käsityksistä. Tutkimuksessa esitetty näkemys järjestelmän toiminnasta muodostui siis ymmärryksen syventymisen kehämäisessä ja hermeneuttisessa prosessissa, jossa kuva järjestelmän kokonaisuudesta ja sen osien toiminnasta täydentyi ja korjaantui aineistoanalyysin edetessä. (Ks. Dewey 1933; Gadamer 1960/2003.)

Kuvaan seuraavaksi analyysin etenemisen vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa kuuntelin kaikki tutkimuskeskusteluiden nauhoitukset kaksi kertaa ja valitsin tarkempaan analyysiin sellaiset kohdat, joiden katsoin kuvaavan *järjestelmän toimintaa*. Seuloin aineistosta pois kohdat, joissa ei puhuttu lastensuojelujärjestelmästä vaan keskustelu oli hetkeksi harhautunut sivupoluille. Toisessa vaiheessa ryhdyin erittelemään keskustelijoiden kuvauksia järjestelmään sisältyvistä *uhkatekijöistä*. Määrittelin uhkatekijäksi alustavasti kaikki sellaiset seikat, jotka täyttivät seuraavat neljä kriteeriä: 1) kysymys oli asiasta, joka mitä ilmeisimmin liittyi järjestelmän sisällä vakiintuneeseen käytäntöön, eikä esimerkiksi yksittäisen työntekijän tilannekohtaiseen toimintaan 2) kyseinen seikka vaikutti negatiivisesti joidenkin yksilöiden mahdollisuuksiin toimia järjestelmän puitteissa 3) kyseinen seikka mainittiin aineistossa useaan otteeseen 4) keskustelijat antoivat tekijälle suuren painoarvon korostamalla puheessaan asian merkittäviä vaikutuksia. Kaikki nimeämäni uhkatekijät eivät täyttäneet kolmatta edellä kuvattua kriteeriä (toistuminen), mutta otin ne mukaan, jos joku ryhmä antoi niille erityisen suuren painoarvon. Tämä luokittelu tuotti kaksikymmentä erilaista uhkatekijää.

Analyysin kolmannessa vaiheessa ryhmittelin uhkatekijät *kattavammiksi kokonaisuuksiksi*. Muodostin nämä kokonaisuudet yhdistämällä samoihin ilmiöihin kytkeytyvät uhkatekijät toisiinsa. Esimerkiksi ryhmittelin yhteen kaikki uhkatekijät, jotka koskivat yhteistyön tekemistä. Näin syntyi kuusi laajempaa luokkaa, jotka kuvaavat yleisellä tasolla lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöitä. Esitän ne tässä tutkimusraportissa sellaisessa järjestyksessä, joka nähdäkseni auttaa parhaiten hahmottamaan näiden uhkatekijöiden keskinäisiä syy–seuraus-suhteita.

Aineistoanalyysin pohjalta lastensuojelujärjestelmän kuusi laaja-alaista uhkatekijää ovat:

- 1) Palveluiden pirstaleisuus
- 2) Työntekijöiden vähyys
- 3) Johtamisongelmat
- 4) Työntekijöiden vaihtuminen
- 5) Yhteistyön vaikeudet
- 6) Arkitiedon ohittaminen

Analyysin neljännessä vaiheessa etsin keskustelijoiden kuvaamia *syy–seuraussuhteita* edellä lueteltujen kuuden laaja-alaisten uhkatekijöiden välillä. Näin pyrin tuomaan esiin, millä tavoin keskustelijat kokivat sen, miten eri uhkatekijät vaikuttavat toisiinsa. Analysoin esimerkiksi, miten palveluiden pirstaleisuus, työntekijöiden vähyys, johtamisongelmat, yhteistyön vaikeudet ja arkitiedon ohittaminen vaikuttavat työntekijöiden jatkuvaan vaihtumiseen. Lisäksi analysoin, millä tavoin työntekijöiden vaihtuminen vaikuttaa muihin uhkatekijöihin. Kiinnitin erityisesti huomiota siihen, miten eri ryhmät – työnohjaajat, nuoret, vanhemmat – käsittivät nämä syy–seuraussuhteet. Vertailin kolmen ryhmän aineistoja ristiin toistensa kanssa, jotta sain vahvistettua tiettyjen *systemisten kytkösten* toistumisen kaikissa aineistoissa. Vertailin sitä, miten eri ryhmien keskusteluissa esitettiin vaikkapa työntekijöiden vaihtumisen vaikutukset. Useimmissa tapauksissa kaikkien ryhmien henkilöillä ja myös eri ryhmillä oli hyvin samansuuntaiset käsitykset uhkatekijöiden syy–seuraussuhteista. Olen maininnut uhkatekijöiden kuvauksessa erikseen, jos näkemyksissä oli eroja keskusteluryhmän sisällä tai eri ryhmien välillä.

Tämä analyysivaihe osoitti, että kaikilla kuudella laaja-alaaisella uhkatekijällä on monitahoisia ja arvaamattomia vaikutuksia toisiinsa. Juuri tällaisten systemisten kytkösten osoittamisen kautta päästään lastensuojelujärjestelmän tuottamien *ei-aiottujen seurausten jäljille*. Eri uhkatekijöiden yhteisvaikutukset tuottavat monia arvaamattomia seurauksia, kuten avunsaannin viivästyistä, tietokatkoja, viranomaisvastuun hämärtymistä ja asiakkaiden nöyryyttämistä. Olen nostanut nämä ei-aiotut seuraukset tekstissä esiin **tummennuksilla**. On korostettava, että nämä seikat ovat minun tekemiäni johtopäätöksiä ja tulkintoja tutkimusaineistosta. Tutkimuskeskusteluihin osallistuneet henkilöt eivät aina itse nimenneet selvästi näitä ei-aiottuja seurauksia tai esittäneet niitä täsmälleen samalla tavoin kuin olen tässä raportissa tehnyt. Kaikilla

tutkimukseen osallistuneilla henkilöillä on kuitenkin ollut mahdollisuus kommentoida esittämiäni tulkintoja ja esittää niihin korjausehdotuksia. Tämän lisäksi kävin johdopäätökseni kertaalleen läpi työnohjaajaryhmän kanssa (aiemmin kuvaamani neljäs tutkimuskeskustelu). Muutosehdotuksia tuli vain muutamia ja ne koskivat lähinnä joillekin asioille annettua liian suurta painoarvoa. Olen huomionnut tutkimuskeskusteluihin osallistuneiden henkilöiden esittämät muutosehdotukset ja korjannut tulkintojani niiden mukaisesti.

Kaikissa edellä kuvatuissa analyysin vaiheissa minua mietityttivät tietyt aineistoissa esiintyvät teemat, jotka tuntuivat tärkeiltä mutta eivät varsinaisesti sopineet mihinkään tekemistäni luokitteluista. Nämä teemat koskivat keskustelijoiden esille tuomia *moraalisia ja yhteiskunnallisia huomioita*. Kyseessä eivät olleet pelkästään arviot aiemmin kuvatusta lastensuojelun ”henkisestä tilasta” vaan keskustelijoiden esiin tuomat huomattavasti syvemmät ja henkilökohtaisemmat kokemukset. Kaikki keskustelijat nimittäin esittivät jossain vaiheessa painokkaita näkemyksiä siitä, millä tavoin lastensuojelujärjestelmän kanssa toimiminen on vaikuttanut heidän käsityksiinsä viranomais toiminnan moraalisuudesta ja yhteiskunnassa vallalla olevista arvoista. Kyseessä ei yleensä ollut minkään yksittäisen järjestelmään sisältyvän seikan tai käytännön vaikutus vaan yleisvaikutelma, omakohtainen eettinen arvio tai moraalinen reaktio *järjestelmän toimintaan kokonaisuutena*. Pidän näitä huomioita erittäin tärkeinä järjestelmän toiminnan tuottamien seurausten arvioinnin kannalta. Ne valottavat sitä, millä tavoin lastensuojelun vallankäyttö on vaarassa menettää julkisen oikeutuksen. Analysoin näitä näkemyksiä erikseen omassa luvussaan.

Käsillä olevan tutkimuksen tulosten merkittävyyttä arvioitaessa on syytä pitää mielessä kerätyn aineiston rajallisuus ja tietyt aineiston vinoutumiseen vaikuttavat tekijät. Kyseessä on pienehkö laadullinen aineisto, jonka varassa valotetaan suurta ja monimutkaista aihepiiriä. Keskusteluihin osallistuneet henkilöt eivät edusta kattavasti viiteryhmänsä, ja kuva lastensuojelujärjestelmän toiminnasta painottuu suurista kunnista saatuihin kokemuksiin. Niinpä uhkatekijöiden taustalta heijastuvat selvästi esimerkiksi näiden kuntien viimeaikaiset mittavat organisaatiomuutokset. Tällaiset muutokset yleensä lisäävät ja kärjistävät järjestelmän uhkatekijöitä. Tutkimuskeskusteluissa tuli myös esiin joitain toimivia käytäntöjä ja monien lastensuojelun työntekijöiden vastuullinen ja rohkea toiminta kriisiytyneen järjestelmän puitteissa. Ei ole kuitenkaan ilmeistä, että lastensuojelulla olisi seuraavaksi edessään jonkinlainen suurista muutoksista vapaa ”normaalitila”. Niinpä saattaakin olla, että tässä tutkimuksessa esiin piirtyvä kaoottinen muutostila jatkuu – tai huonoimmassa tapauksessa pahenee entisestään. Joka tapauksessa tutkimuksen tulokset ovat luonteeltaan *alustavia suuntaviivoja* syvemmille ja yksityiskohtaisemmille analyyseille lastensuojelujärjestelmään sisältyvistä uhista.

4 Lastensuojelujärjestelmän uhkatekijät

4.1 Palveluiden pirstaleisuus

Kaikissa tutkimuskeskusteluissa tuli voimakkaasti esiin koko julkisen palvelujärjestelmän pirstaleisuus ja sekavuus. Keskustelijat kokivat sekavaksi sekä julkisen sektorin peruspalvelut että lastensuojelun ja muiden toimijoiden tarjoamat erityispalvelut. Palveluiden pirstaleisuus hämmensi sekä lastensuojelun asiakkaita että työnhajajia. Asiakkaat kokivat, että heidän on vaikea ymmärtää, millaista apua he voivat saada ja millaisiin palveluihin heillä on oikeus. Myöskään vuosia lastensuojelutyötä ohjanneet työnhajajat eivät kyenneet hahmottamaan kunnolla, miten palvelujärjestelmä kokonaisuudessaan toimii. Palveluiden sekavuutta tuottavat erityisesti monimutkainen ja tiukka sektorijako, koko palvelujärjestelmän muuttuminen kohti markkinamallia, yksityisten ja julkisten palveluiden epäselvät suhteet sekä palveluiden painottuminen arvointien tekemiseen ja lyhytjännitteisiin interventioihin.

Sektorijako

Keskusteluissa tuotiin useaan otteeseen esiin, että avun saamista hankaloittaa palveluiden jakautuminen eri sektoreihin, joiden työntekijät pitävät tiukasti kiinni omasta alueestaan. Lastensuojelun yhteydessä korostuvat erityisesti koulutoimen, psykiatristen palveluiden, päihdehuollon ja sosiaalitoimen tiukat keskinäiset rajanvedot. Keskustelijat kokivat, että tietoa monista erilaisista palveluista ei ole kootusti missään. Palveluja ei myöskään kattavasti esitellä asiakkaille siinä vaiheessa, kun he aloittavat lastensuojeluasiakkuuden. Asiakkaat kokivat joutuvansa tekemisiin viranomaisten pyörittämän epäselvän järjestelmän kanssa, josta he eivät voi saada kunnollista käsitystä ja jonka toimintaan heidän on lähes mahdotonta vaikuttaa. Useaan kertaan keskustelijat toivat myös esiin havaintonsa siitä, että viranomaiset eivät itsekään tunne oman sektorinsa ulkopuolisia palveluja – eivätkä aina edes omia palveluitaan. Erityisesti päivähoito, koulutoimi ja psykiatria eivät näytä käsittävän kunnolla, millä tavoin lastensuojelu toimii. Lastensuojelussa puolestaan on vain vähän tietoa koulutoimen, päihdehuollon ja psykiatrian palvelujen konkreettisista sisällöistä. Tällaisessa asetelmassa oikeanlaisen avun löytäminen jää usein kuin huomaamatta asiakkaalle itsellensä, jolla on kuitenkin edellä kuvatuista syistä johtuen huonot mahdollisuudet hahmottaa, millaiset palvelut sopisivat juuri hänen tarpeisiinsa.

Eräs asiakasvanhemmista kertoi hämmennyksestään erilaisten palvelujen keskelä seuraavasti:

”Olin itse yhteydessä sosiaalitoimeen, tytär käytti huumeita... Muuten meni ihan ok mun mielestä. Ainoastaan se tilanne, kun se sosiaalityöntekijä sanoi mulle sitten loppujen lopuksi... että minkä takia sä sotket lastensuojelun tähän. Sä olisit ihan hyvin itse voinut ottaa yhteyttä tämmöiseen (päihdehuollon) palveluun. Oltiin juuri muutettu kaupunkiin, enkä tuntenut sitä ollenkaan, enkä ollut tutustunut tähän päihdepuolen palvelujärjestelmään, saatikka sitten nuorten.” (Vanhempien keskustelu)

Nuoret tunnistivat myös erittäin selvästi tiukan sektorijaon ongelmat. He luonnehtivat tilannetta näin:

”Se mitä yhdessä on huomattu niitten (eri tahojen) yhteistyössä, on se että kunhan tän työntekijän oma sektori on puhdas, niin se on jonkun toisen ongelma. Nuorta ei käsitellä ja hoideta kokonaisuutena, vaan se sektoroidaan osiin. Sä hoidat sen masennusta, sä hoidat sen tätä puolta, sä hoidat sen mielenterveyttä.” (Nuorten keskustelu)

Toisistaan kauaksi etääntyneihin sektoreihin jakautunut järjestelmä aiheuttaa monia ongelmia sekä asiakkaille että heidän kanssaan työtä tekeville ammattilaisille. Lastensuojelun asiakkaat tarvitsevat usein monenlaista tukea ja he jäävät helposti eri palveluiden välisiin katveisiin. Tällöin **avun saanti viivästyy**. Pahimmissa tapauksissa asiakkaiden siirtely eri palveluiden välillä pahentaa heidän ongelmiaan. Avun viivästyminen saattaa **kärjittää jo ennestään kriisiytyneitä tilanteita** perheissä, ja useamman ammattiauttajan puolittainen puuttuminen tilanteeseen voi **lisätä asiakkaiden hämmennystä ja ahdistusta**. Yhtenä huolestuttavimpana sektorijaon seurauksena keskustelijat pitivät **viranomaisten vastuun katoamista** tilanteissa, jossa ammattilaiset pysäivät auttamisvastuuta toisillensa. Tällöin asiakkaille voi tulla lähes mahdottomaksi vaatia viranomaisia hoitamaan tehtävänsä tai selvittää, kuka on viime kädessä vastuussa laiminlyönneistä.

Työnohjaajat kuvasivat sektorijaon tuottamaa vastuun katoamista seuraavanlaisella esimerkillä:

”Psykiatria ajattelee, että okei, me voitais hoitaa jos te saatte vakiinnutettua sen lapsen elinolosuhteet, niin mekin voitais jotain tehdä. Mut niin kauan kun se seilaa siellä sun täällä, niin ei me saada mitään aikaiseksi... Ja (lastensuojelu)laitos sanoo sen toisen puolen, että me saadaan vakiinnutettua täällä, jos te hoidatte sitä (psykiatriassa) vähän... Sama päihdehuollossa, että hoitaako psykiatria ensin vai päihdehuolto ensin.” (Työnohjaajien keskustelu)

Markkinamalli

Palveluiden pirstaleisuus ei johdu pelkästään niiden jakautumisesta eri sektoreihin. Oluennaiseksi tekijäksi nousee myös palveluiden kehittyminen kohti uudenlaista järjestäytymistapaa, jota voi kutsua markkinamalliksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että julkisten palveluiden toteutuksessa otetaan – tietoisesti tai tiedostamattomasti – esikuvaksi kaupallisten tuotteiden myyminen ja ostaminen. Markkinamallin vaikutus näkyy erityisesti siinä, millaisiksi viranomaiset suunnittelevat palvelut ja miten asiakkaat ja yhteistyökumppanit mieltävät ne.

Yksi markkinamallin mukainen toteutustapa on niin sanottu tilaaja-tuottajamalli, jossa julkisen sektorin eri yksiköt organisoivat toimintansa tiettyjen ”tuotteiden” tuottajina tai niiden ostajina. Vaikka tätä mallia ei sellaisenaan olisi kunnassa toteutettu, ilmenee markkinamallin mukainen ajattelu palveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Monet julkiset palvelut on pyritty ”tuotteistamaan”. Tämä tarkoittaa yleensä palveluiden pilkkomista pienempiin osasiin ja näiden osasten yleispiirteiden kirjallista kuvaamista. Näin saadaan esitettyä palvelut ikään kuin tuotevalikkona, katalogina, josta voidaan valita asiakkaalle sopivimmat kokonaisuudet. Tuotteistamisen rinnalla kulkee myös työntekijöiden toiminnan kuvaaminen ”prosessikaaviona”, joissa eritellään eri työvaiheet ja kuvataan kunkin vaiheen tuottamat tulokset. Vaikuttaa siltä, että markkinamallin mukaiset käytännöt osaltaan **vaikeuttavat palveluiden hahmottamista, lisäävät asiakkaiden siirtelyä paikasta toiseen ja hankaloittavat yhteistyötä**. Yksi työnohjaajista kuvasi tilannetta:

*”Erilaiset instanssit ovat tehneet omat prosessikuvauksensa, esim. lastensuojelu ja muut ovat tehneet itselleen tällaiset asiakasprosessien ja työprosessien kuvaukset. Ja ne on tehneet ne yksin, omasta pikku poterostaan käsin, minne ne ovat merkanneet sitten, että tässä kohtaa asiakasprosessia me otamme sitten tuon mukaan ja tuon mukaan... Ja ne menee proseduurien-
sa mukaan, jokainen instanssi.” (Työnohjaajien keskustelu)*

Markkinamalli on ulotettu myös lastensuojelun sisälle. Sen seurauksena esimerkiksi laitoshoido ja perhetyö määrittyvät tuotteiksi, joita sosiaalityöntekijät tilaavat asiakkaalleen. Vaikuttaa siltä, että vaikka tuotteistaminen ja prosessien mallintaminen on yhtäältä selventänyt aiemmin epämääräiseksi jääneitä käytäntöjä, niin samalla ne ovat **kaventaneet ja köyhdyttäneet käsitystä ihmisten auttamisesta**.

*”Kuntien laitokset on joutuneet tekemään tuotteistuksen. Ei enää ole sel-
laista, että me täällä ollaan ja eletään ja meillä on käytössä tällaisia mene-
telmiä. He ovat joutuneet tuotteistamaan palvelunsa, 5–6 erilaista palve-
lua, joita kotikuntakin tilaa, mutta idea on se, että näitä tuotteita ja näitä
palveluja myydään lähikunnille... Perhetyössä on myös selkeää tilaaja-
tuottajamallia. Perhetyöltä tilataan, tehdään tilaus ja yksi yhteistyön ky-
symys on, että mitä tilataan ja miten se ymmärretään ja millä tavoitteilla*

tilataan... Tilaaja-tuottajamalli tulee myös sinne sisäisiin systeemeihin.”
(Työnohjaajien keskustelu)

”(Eräässä suuressa kaupungissa) sosiaaliohjaus on omassa osastossaan suunnitelmallisessa sosiaalityössä. Ja heidän pitäisi tuottaa itsensä siihen, että mitä tuotteita he myy, joita sitten sosiaalityöntekijät tilaavat siltä osastolta. Se on aika kaukana yhteistyöstä, kun aikaisemmin ollaan oltu samoissa tiimeissä ja istuttu samoissa kokouksissa, puhuttu samoista lapsista. Tilaaja-tuottajamalli!” (Työnohjaajien keskustelu)

Kun palvelutuotteita pyritään tekemään tarkasti asiakkaiden erityistarpeita vastaaviksi, samalla rajataan se, ketkä voivat käyttää kyseistä palvelua. Usein tuotteistamiseen ja prosessien mallintamiseen kuuluu myös palveluiden erityisyyden ja työntekijöiden erikoistumisen korostaminen, mikä myös helposti rajoittaa palvelun tarjoamista. Tästä seuraa se, että markkinamallin mukaisilla lastensuojelutyön käytännöillä on ennakoimattomia vaikutuksia työntekijöiden ja asiakkaiden välisiin suhteisiin ja kohtaamistilanteisiin. Markkinamalli nimittäin johtaa käsittämään asiakkaat kuluttajina, jotka vastaanottavat heille suunniteltuja tuotteita. Pahimmillaan tämä kääntyy asetelmaksi, jossa **työntekijä kohtaa asiakkaansa esineellistettynä kohteena**, josta yritetään saada selville vain tietyt tarjottavien palveluiden kannalta oleelliset seikat. Kohtaamistilanteet muuttuvat tällöin mekaanisiksi suoritteiksi, joissa asiakasta ei kohdata kokonaisuutena persoonana.

Nuorten keskusteluissa tällaiset asetelmat tulivat esiin esimerkiksi seuraavalla tavalla:

”Musta on tosi paha, kun on näitä lomakekeskusteluja, joka on niinku niin rajattu. (Kun) sä lähet rönsyilee nuoren kanssa, niin sä voit saada tietää paljon enemmän siitä nuoresta, sen persoonasta kautta sen käyttäytymismallista. Kun se, että sä olisit pysynyt siinä tiettyssä mallissa. (Merkittävää oli se, että työntekijä) ...ei nähnyt mua asiakkaana vaan se näki mut ihmisenä, joka tarvii apua. Se tuli mun kaa ihmissuhteeseen.” (Nuorten keskustelu)

Huolestuttavaksi koettiin myös se, että tuotteistamista on tehty viime vuosina monissa eri palveluissa ilman, että kukaan on kunnolla seurannut ja johtanut eri palveluiden kokonaisukehitystä. On jäänyt epäselväksi millainen kokonaisuus palveluista syntyy, kun ne muutetaan markkinamallin mukaisiksi. Erityisesti työnohjaajat näkivät, että markkinamallin mukaiset käytännöt **uhkaavat lastensuojelutyön ominaislaatua, jossa korostuvat yksilölähtöisyys, ainutkertaisuus ja yllätyksellisyys.**

”On iso kysymys, että miten tällaisia palveluita, tavallaan prosessuaalista työtä, jonka lopputulosta ihan oikeasti ei voida tietää, niin miten (sitä tuot-

teistetaan)? Siis voidaan pyrkiä hyvään, muttei voida panna sitä sillä tavalla tuotepakettiin.” (Työnohjaajien keskustelu)

Julkisten ja yksityisten palveluiden epäselvät suhteet

Kaikissa keskusteluissa tuli esiin jonkin verran ongelmakohtia myös julkisten ja yksityisten palveluiden välillä. Pohdinta koski pääasiassa lastensuojelun omien palveluiden yksityistämistä. Muiden julkisten palveluiden yksityistäminen ei juurikaan tullut esille. Lastensuojelun palveluiden yksityistämistä ei sinänsä koettu ongelmalliseksi. Sen sijaan erityisesti työnohjaajia huolestutti yksityisten palveluiden laadun valvonta ja niiden nivelyminen osaksi muita palveluja.

Yksityistetyistä lastensuojelupalveluista nousivat tässä yhteydessä esiin erityisesti laitoshoido ja perhetyö. Laitosten osalta oltiin huolissaan siitä, että voittoa tavoittelevan liiketoiminnan pyörittäminen saattaa vaikuttaa siten, että laitokseen otetaan lapsia, joille kyseinen laitos ei oikeasti sovellu.

”Raha painaa päälle (yksityisissä laitoksissa) niin, että sinne otetaan melkein mitä vaan.” (Työnohjaajien keskustelu)

”Ne (yksityiset laitokset) saa hirveät lisärahat siitä, että niillä on näitä (terapioida). Poikani ei käynyt yhtään ainoata kertaa esim. vyöhyketerapiassa tai missään. Vaikka siellä (sosiaalitoimessa) luvattiin nimenomaan, kun tiesivät, että mä en hyväksy lääkkeitä ja olen hyvin luonnonmukainen, niin he löysi ihanan paikan. Se oli kuitenkin pelkkää sitä, että se mainos oli niin hieno... Poika oli 2,5 vuotta ollut... ja jouduttiin siirtämään sieltä laitoksesta ja todettiin, että hän on ollut 2,5 vuotta vääränlaisessa hoitopaikassa. Se oli psykiatriseen hoitoon tarkoitettu laitos ja pojalla on käytöshäiriö.” (Vanhempien keskustelu)

Ongelmia aiheuttaa myös yksityisten palveluiden laadun vertaaminen kunnan omaisiin palveluihin. Tällöin syntyy tilanteita, joissa kunnan tuottamat palvelut joutuvat kilpailemaan yksityisten palveluiden kanssa. **Kilpailutilanne hämmentää sekä asiakkaita että työntekijöitä.** Eräs työnohjaajista kuvasi tilannetta seuraavasti:

”Kun markkinoidaan näitä yksityisiä, on myös semmoinen kokemus, että lastensuojelun oma perhetyö on ollut pitkään perheen kanssa ja kun ei se tuo tuloksia, niin sitten tilattiin se yksityinen hieno firma sinne. Ja ne (kunnan) perhetyöntekijät on aika musertuneita. Ja toisaalta sillä mielellä, että kuvitteleeko ne nyt, että ne saa sen (hoidettua). Ja joutuvat toteamaan, että myöskään se iso hieno firma, senkään perhetyö ei oikeesti saanut siellä mitään aikaiseksi.” (Työnohjaajien keskustelu)

Mitään selkeää yhteistä näkemystä julkisten ja yksityisten palveluiden laatueroista ei keskusteluista käynyt ilmi. Erityisesti työnhajaajat totesivat yksityisten palveluiden laadun hyvin kirjavaksi: joukkoon mahtuu sekä todella heikkotasoisia että erittäin korkeatasoisia palveluntarjoajia. Heidän mukaansa työlleen omistautuneita, taitavia ja vastuullisia ammattilaisia löytyy yhtä lailla yksityisistä kuin julkisistakin palveluista. Asiakasvanhemmat sen sijaan kertoivat havainneensa julkisten ja yksityisten palvelujen välillä eroja eettisissä lähtökohdissa.

”Mutta se oli yksityinen laitos. Poika oli puoli vuotta valtiolla, siellä on hyviä näitä (laitoksia), koska siellä työntekijät on vaan työntekijöitä. Siellä ei ole omistussuhteita. Siellä ei tarvii miettiä mihin laitetaan rahaa ja mistä me saadaan ne.” (Vanhempien keskustelu)

Arvioinnin ja interventioiden korostuminen.

Neljäs palvelujärjestelmän pirstaleisuutta lisäävä tekijä on useimpien palveluiden painottuminen arviointiin ja lyhytaikaisiin interventioihin. Kaikki keskustelijat toivat esiin lukuisia eri tilanteita, joissa lapsen tarpeita arvioidaan monella eri taholla, mutta varsinaista hoitoa tai tukea ei pystytä antamaan. Leimallista on se, että jokainen viranomainen tekee oman arvionsa tilanteesta. Jatkuva lasten tilanteiden selvittäminen ja arviointi pitkittää tuen ja hoidon saamista.

”Koulut yrittävät yllättävän paljon, hirmu paljon yrittävät vanhempien kanssa. Sitten ne ei jaksaa enää ja ottavat lastensuojelun sinne, että ne haluavat, että alkaisi tapahtua. Ja sitten ei tapahdu, vaan alkaa selvitys. Ja se kestää kaksi kuukautta, ja koulu näkee lapsen joka päivä. Tässä tulee usein ristiriitaa. Lastensuojelu haluaa kerätä paljon tietoa tai sitten he tekevät ja räpiköivät vähän siellä. Ja sitten ne (asiat) jäävät roikkumaan ja tulee taas uusia (asiakkaita).” (Työnhajaajien keskustelu)

Myös asiakasvanhemmat kuvasivat arvioinnin korostumista hoidon ja tuen kustannuksella. Yksi vanhemmista kertoi tilanteestaan näin:

”Mun toinen poika on otettu huostaan. Hän on sairas minun mielestä ja me haettiin kyllä apua heti ekaluokasta lähtien. Ja ensin oli tosi pitkä aika, että meidän oli vaikea saada häntä (yliopistolliseen) sairaalaan hoitoon, mutta saatiin lopulta asiakkuus. Miten mä nyt sanoisin sen kauniisti, siellä tutkittiin ja selviteltiin, mutta siellä ei varsinaisesti saanut mitään tukitoimintaa. Ja sitten tilanne karkasi käsistä, poika oli itsetuhoinen ja otettiin pikaisesti huostaan.” (Vanhempien keskustelu)

Keskusteluissa korostui myös se, että valtaosa tarjotuista tuki- ja hoitopalveluista on lyhytkestoista. Tällaiset palvelut tähtäävät yleensä asiakkaiden omien voimavarojen vahvistumiseen ja ulkopuolisen tuen tarpeen vähentymiseen. Näitä palveluita näyttää ohjaavan ihannekuva nopeiden muutosten tuottamisesta ihmisten elämässä. Keskustelijat toivat esiin sen, että tällaisia palveluja toki tarvitaan. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että merkittävä osa aiemmin pidempiaikaista hoitoa tarjonneista palvelumuodoista on joko lopetettu tai muutettu lyhytkestoiseksi. Tarjolla olevien palvelujen lyhytjännitteisyys huolestutti erityisesti työnohjaajia sen vuoksi, että he arvioivat useiden asiakkaiden tarvitsevan pitkäjännitteistä hoitoa.

”Ylipäätään selvittäminen ja arvioiminen on lisääntynyt, mutta kuka ottaa kopin ja rupeaa tekemään?” (Työnohjaajien keskustelu)

Yksi merkittävimpiä keskusteluissa esille tulleita uhkatekijöitä on kiireellisten sijoitusten ja toisinaan myös huostaanottojen muuttuminen toimenpiteiksi, joilla yritetään korjata huonosti toimivien peruspalveluiden ja riittämättömien avohuollon tukitoimien epäonnistumista. Pirstoutuneessa palvelujärjestelmässä ei saada riittävää hoitoa ja tukea ajoissa, niinpä perheiden kriisit pahentuvat. Tämä näyttää johtavan kiireellisten sijoitusten ja huostaanottojen lisääntymiseen viimekätisenä toimenpiteenä tilanteissa, joissa aiemmin annettu vahvempi tuki olisi voinut riittää ongelmien korjaamiseksi.

”Kyllä kai se (huostaanotto) jonkinlaista helpotustakin edustaa, siis se, että on jotain antaa. Enemmän se on niin autio se maasto. Että jos ei sitä (huostaanottoa), niin mitä sitten on ne kuuluisat avohuollon tukitoimet. Ja kun ne on sitä pelkkää avoa, eikä tukea ollenkaan.” (Työnohjaajien keskustelu)

Sijoitukset ovat siis vaarassa muuttua lyhyiksi interventioiksi, joilta odotetaan nopeita tuloksia. Tämä johtaa pahimmillaan siihen, että sijoitettu lapsi joutuu jatkuvasti elämään epävarmassa ja epävakaaassa tilanteessa, joko kotona tai sijoituspaikassa.

”Kun palaan lapsen tai nuoren näkökulmaan, niin se on hirvittävän usein täysin perspektiivitöntä. Aikuiset ei tiedä ja lapsi ei tiedä mitään siitä, mitä mulle tulee tapahtumaan tässä prosessissa. Se on järkyttävää kuinka jatkuvasti kuulee, että tässä nyt mietitään, että menetkö sä kotiin vai oletko laitoksessa... Kuinka paljon tätä on tänä päivänä, kun niin moni on määräämässä vaikka rahakysymystä... Odotetaan tuota lausuntoa vielä, odotetaan mitä psykiatri sanoo.” (Työnohjaajien keskustelu)

Vaikka sijoitukset muuttuvat lyhyemmiksi, niin usein lapsen biologinen perhe ei saa tarvittavaa tukea ja jää tyhjän päälle. Erityisesti asiakasvanhempien toistuva kokemus oli, ettei heidän tuen tarvettaan huomioitu enää huostaanoton jälkeen, ja lapsen mahdollista kotiutumista tukeva apu jäi pääsääntöisesti saamatta.

”Siitä me ollaan kaikki varmaan samaa mieltä, että se mikä ei toimi, on tuki joka tulee kotiin. Mullakin oli ideaalikuva, että nyt kun lapsi menee huostaan, niin yksi sosiaalityöntekijä tulee vanhemmille ja toinen lapselle. Ei siis tullut ketään, eikä missään vaiheessa kukaan ollut yhteydessä meihin.” (Vanhempien keskustelu)

”Eihän se huostaanotto tosiaan ratkaise yhtään mitään, että jos sieltä lapsi vaan otetaan pois ja sitten se kotitilanne jää hämmentämättä, että mikä siellä sitten onkaan pielessä. Onko se läsnäolon puute tai taloudelliset ongelmat vai kenties kriisitilanne tai paha avioero tai lapsen sairastuminen. Sehän siellä pitäisi saada toisille kantimille.” (Vanhempien keskustelu)

Edellä kuvatut huomiot voidaan kiteyttää siten, että lastensuojelua ja siihen liittyvää laajempaa palvelujärjestelmää yleisemminkin on nähtävästi alkanut hallita eräänlainen ”interventioideologia”. Palvelut suunnitellaan erikoistuneiksi, täsmällisiksi, lyhytkestoisiksi ja yksilöitä itsenäistäviksi. On vaikea osoittaa tarkalleen, mistä tällainen auttamiskäytäntöjen muuntuminen on saanut alkunsa. Se vaikuttaa kuitenkin sopivan hyvin yhteen taloudelliseen kasvuun tähtäävässä yhteiskunnassa korostetun tuottavan yksilön ihanteen kanssa. Samalla sitä vahvistavat myös tähän ihanteeseen kriittisesti suhtautuvat suuntaukset, joissa pyritään avun kohteena olevien yksilöiden voimaannuttamiseen (empowerment). Interventioideologia saa siis huomaamatta tukea sekä oikeistolaisesta että vasemmistolaisesta poliittisesta retoriikasta.

4.2 Työntekijöiden vähyys

Keskusteluissa näkyi selvästi myös muissa viimeaikaisissa selvityksissä osoitettu ongelma: lastensuojelutyöntekijöiden riittämätön määrä suhteessa heidän asiakkainaan oleviin lapsiin ja näiden läheisverkostoihin. (Ks. Valtakunnallinen lastensuojelun henkilöstöselvitys 2014) Lastensuojelun asiakasmäärien valtava kasvu ei ole johtanut vastaavaan työntekijämäärän lisäämiseen. Samaan aikaan työntekijöiden velvoitteet esimerkiksi työn dokumentoinnin ja asiakkaiden tapaamismäärien suhteen ovat lisääntyneet. On syntynyt tilanne, jossa riittämätön joukko työntekijöitä yrittää vastata jatkuvasti kasvavaan asiakas- ja työmäärään.

Kohtuuton asiakasmäärä

Kaikissa keskusteluissa kävi ilmi, että erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on suorastaan absurdin suuret asiakasmäärät. Keskustelijat arvioivat työntekijöiden valtavan asiakasmäärän olevan selkeästi yksi lastensuojelujärjestelmän suurimmista ongelmista. Nuoret toivat esiin ongelman mittasuhteet ytimekkäästi:

”Kun on tää laki, että perheet pitää ottaa (lastensuojelu)työhön mukaan, niin niillä ei kerta vitun kaikkiaan oo aikaa siihen, koska niillä on niin paljon nuoria. Jossain on määritelty, että pitäisi olla joku 25-30 asiakasta, niin se olis toimivaa. Mut onks niillä joku 76 asiakasta? Niin eihän se voi olla toimivaa, että se laki täytyisi näillä resursseilla... Niillä on 76 nuorta ja niiden isoisät, isoäidit, sen koira ja sen tää ja niitten suhde toisiinsa.”
(Nuorten keskustelu)

Suurella asiakasmäärällä ajateltiin olevan lukuisia seurannaisvaikutuksia työn eri alueille: työn suunnitelmallisuuteen, yhteistyön toimivuuteen ja asiakkaiden kohtaamiseen. Liiallinen asiakasmäärä johtaa siihen, että lastensuojelutyöntekijät eivät pysty kunnolla paneutumaan yksittäisten asiakkaiden tilanteisiin ja suunnittelemaan huolellisesti, miten heidän kanssaan edetään. Tämä heijastuu myös siihen, että työntekijät eivät voi käyttää riittävästi aikaa perehtyäkseen yhteistyökumppaneiden – kuten päiväkodin ja koulun opettajien, psykiatrien ja terapeuttien sekä päihdehuollon ammattilaisten – toimintaan ja heidän käsityksiinsä asiakkaiden tilanteista. Myös asiakkaiden tapaamiseen jää niukasti aikaa, ja asiakkaat usein huomaavat työntekijöiden huonon perehtymisen heidän tilanteeseensa.

Valtava asiakasmäärä on johtanut myös siihen, että lastensuojelutyöntekijät jäävät yksin eivätkä pysty läheskään aina tarvittaessa hoitamaan tehtäviään pari- tai tiimityönä. Monet lastensuojelun työtilanteet ovat hyvin vaativia ja ne edellyttäisivät vähintäänkin kahden työntekijän läsnäoloa tai työpanosta. Tällaisia ovat erityisesti tulehtuneiden perhesuhteiden käsittely, laajat moniammatilliset verkostotapaamiset ja huostaanottojen valmistelut. Asiakasmäärien kasvaessa lastensuojelun sosiaalityöntekijät ajautuvat hoitamaan yhä useampia haastavia työtilanteita yksinään ilman toisen ammattilaisen tukea ja tältä saatavaa laajempaa näkökulmaa käsiteltäviin asioihin.

”Yksinäistäväähän tää on jotenkin. Tavallaan se paine tai se tehtävän mahdottomuus pirstoo ne rakenteet ja se saa jotenkin ihmiset erilleen ja hajottaa semmoisen tavallaan, jos ajatellaan jotain parityötä näin vaativassa työssä. Niin yhtäkkiä se parityö vaan katosi jonnekin, puf!” (Työnohjaajien keskustelu)

”Jos sen sosiaalityöntekijän jonkun sortin yksinäisyys on muutenkin läsnä, tai tällainen vastuunkantaminen, niin silloin kun alkaa huostaanotto-prosessi, niin silloin se kuulostaa usein siltä, että se työntekijä silloin aivan erityisesti sulkeutuu kammioonsa, johonkin yksinäiseen putkeen, josta jopa kollegatkin on ulkona ja etäällä.... Sitä työtä on jotenkin hirveän hankala jakaa... (Johtavalta sosiaalityöntekijältä) saa sen lähtöluvan, että nyt sä rupeat valmistelemaan (huostaanottoa) ja sitten ne (sosiaalityöntekijät) tulevat sen lähes valmiin tekstin kanssa, että onko ok? Matka sinne tehdään aika yksin.” (Työnohjaajien keskustelu)

Kirjaamistaakka

Nykyinen lastensuojelulaki edellyttää työntekijöiltä hyvin paljon kirjallista työskentelyä. Tämä koskee kaikkia lastensuojelun ammattiryhmiä. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöiltä edellytetään kaikkien asiakastapaamisten kirjaamista. Sama koskee sosiaaliohjaajia ja perhetyöntekijöitä. Laitoshoidossa tulee kirjata kaikki työvuorojen oleelliset tapahtumat. Samoin tulee kirjata yhteistyötahojen kanssa pidetyt verkostotapaamiset ja asiakassuunnitelmaneuvoittelut. Näiden kirjaamisten lisäksi tehdään kirjalliset asiakassuunnitelmat ja päätökset. Kirjaamistaakan vuoksi työntekijöiden niukalle joukolle jää entistä vähemmän aikaa asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden tapaamiseen.

Työnohjaajat näkivät kirjaamisessa paljon hyvääkin. Parhaimmillaan se selkiyttää sosiaalityötä ja auttaa asiakkaiden tilanteiden hahmottamisessa. Hämmennystä kuitenkin herättää kirjaamisen määrän suuruus ja kirjaamistaitojen puutteellinen hallitseminen. On epäselvää, mitä kaikkea lastensuojelussa on mielekästä kirjata, eivätkä työntekijät ole yleensä saaneet riittävää koulutusta kirjaamistyöhönsä.

”Yksi on se, että miten paljon ne kirjaamiset vie aikaa. Jatkuva kirjaamisen rästissä oleminen. Kyllä mä aina välillä mietin, että mikä tää on. Että onko se jotenkin siinä työtavassa vai onko mitään mitä voi tehdä sille kirjaamisen määrälle? Tai sille, miten sitä tehdään tai miten se tieto kerätään tai miten se dokumentointi tehdään... Jos sulla on mieleton määrä asiakkaita, niin sitä kirjaamistakin tulee niin paljon.” (Työnohjaajien keskustelu)

Asiakkaiden näkökulmasta kirjaamisen korostuminen johtaa pahimmillaan siihen, että kohtaamistilanteista tulee byrokraattisia ja kirjaamisesta tulee oleellisempaa kuin asiakkaiden aidosta auttamisesta.

”Lastensuojelussa se, että asiat menee byrokraattisesti oikein on paljon tärkeempää kuin se, että nuori, joka tarttee apua nyt heti, (saa) terapiaa. Niin sen pitää kestää kaks kuukautta sen lähetteen, sen pitää mennä tästä paikasta A paikkaan B ja sen pitää tulla tän kautta allekirjoitettuna, vaikka tää nuori tekis itsemurhan sen kahen kuukauden aikana. (...) Virastoajassa kuukaus tai kaks on lyhyt, nuoren elämässä kuukaus ja kaks on tosi pitkä, varsinkin kriisissä.” (Nuorten keskustelu)

Jatkuva kiire

Työntekijöiden määrän vähyys tuottaa kiirettä lähestulkoon kaikissa lastensuojelun palveluissa. Työntekijöiden jatkuva kiire oli selvää niin työnohjaajille kuin myös nuorille ja asiakasvanhemmille:

”Mun mielestä lastensuojelun henkinen tila on heikko sen takia, että ne voimavarat siellä lastensuojelussa on niin vähäiset. Työntekijät ei pysty vai-

kuttamaan siihen omaan työhönsä siinä määrin kun he haluaisivat. Se, minkä mä näen ohjaajissa ja sosiaalityöntekijöissä ongelmana on se, että niillä on liian suuret asiakasmäärät. Ja se, että ne valittaa sitä kiirettä asiakkaille.” (Vanhempien keskustelu)

Kiire vaikuttaa monin tavoin. Pääsääntöisesti kiire näyttää **kärjistävän ongelmia**, jotka johtuvat edellä kuvatusta liian suuresta asiakasmäärästä. Asetelma piirtyy seuraavanlaiseksi: Lastensuojelun työntekijät (erityisesti sosiaalityöntekijät) joutuvat vastaamaan niin suuren asiakasjoukon asioista, että se on jo itsessään inhimillisen käsitteilykyvyn äärirajoilla. Tämän lisäksi asiakkaiden tilanteet edellyttävät lukuisia yhteydenottoja ja tapaamisia lyhyen ajan sisällä. Työntekijät siis joutuvat hoitamaan liikaa vaativia asioita liian vähäisessä ajassa. He eivät ehdi tavata asiakkaita niin usein ja pitkään kuin asiakkaat toivovat – ja mikä olisi perusteltua. Tapaamisiin ei ehditä valmistautua kunnolla, joten ne hoituvat huonommin. Työntekijät eivät myöskään ehdi olla riittävästi yhteydessä yhteistyökumppaneihin, ja tämä taas vaikeuttaa tiedonvaihtoa ja sujuvaa yhteistyötä. **Asiakasprosessien etenemistä ei pystytä seuraamaan huolellisesti, ja tästä syystä apua ei kyetä antamaan oikealla tavalla ja oikeaan aikaan.**

Työnohjaajat toivat esiin sen, että vuoden 2007 lastensuojelulakiin sisällytetyt viireillepanon ja lastensuojelutarpeen selvityksen aikarajat lisäävät kiirettä lastensuojelutyössä ja johtavat pahimmillaan vain **ulkoisista ja muodollisista seikoista huolehtimiseen.**

”Kysymys siitä, mitä on lain mukainen sosiaalityö. Tällä hetkellä on sellainen tunne, että yritetään täyttää laki hysteerisesti, että taatusti nyt on aikarajat kunnossa... Toisaalta se toinen puoli, että sosiaalityöntekijät haakevat sitä sosiaalityötä, jota haluaisivat tehdä. Tällä hetkellä tuntuu painottuvan pääsääntöisesti se, että ollaan aikarajoissa ja täytetään se, mitä pitäisi täyttää.” (Työnohjaajien keskustelu)

Henkinen kuormitus

Asiakasmäärien suuruus kuormittaa monella tavoin lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Kaikki keskusteluiden osallistajat olivat yhtä mieltä siitä, että tilanne on kohtuuton lastensuojelun työntekijöille. Henkisen kuormituksen arveltiin aiheuttavan monissa työntekijöissä tahatonta huolimattomuutta työtehtävissä, työmotivaation laskemista ja kyynistymistä. Erityisesti työnohjaajat toivat esiin sen, miten he näkevät työtaakan johtavan lopulta **uupumiseen ja loppuun palamiseen.**

”Siellä on hyvin vahvasti sisäisesti motivoituneita toimijoita, jotka ei ole sattumalta tällä alalla, eikä ne sattumalta todellakaan pysy tällä alalla. Se on hirveän vahva se sisäinen motivaatio ja se pyrkimys hyvään. Mutta kai ne sitten sellaiseen kohtuuttomaan puristukseen joutuu. Mitä nyt tapahtuu

ihmiselle, joka koko ajan kokee, ettei riitä, että on riittämätön?” (Työnohjaajien keskustelu)

Myös asiakasvanhemmat ja nuoret kokivat nimenomaan sosiaalityöntekijöiden tilanteet äärimmäisen tukalaksi valtavien asiakasmäärien ja tiukkojen byrokraattisten paineiden puristuksessa. Tämän arveltiin olevan syynä siihen, että monet motivoituneet ja sitoutuneet työntekijät lopulta vaihtavat työpaikkaa tai lähtevät alalta kokonaan.

”Sosiaalityöntekijöille pitäisi antaa niin paljon vapautta ja luottamusta siihen, että ne osaa hoitaa ja arvioida niitä tilanteita. Ja ne pystyis niin kuin oikeesti sen tilanteen mukaan sopeutua ja tehdä. Mun mielestä ne organisaatiot on ihan liian tiukkoja ja hierarkkisia ja normatiivisia. Senkö takia ne hyvät sosiaalityöntekijät lähtee?” (Vanhempien keskustelu)

”Hyvin moni sosiaalityöntekijä valmistuu idealistisena nuorena naisena tai miehenä. Sit se tulee tähän alalle, jonka raamit kynnistää. (...) Sä haluaisit tehdä parhaas tän nuoren eteen, mutta sua sitoo kaikki nämä aikarajat. Sua sitoo ne byrokraattiset säännöt, paperihommat. (...) Se pistää aikuisen (työntekijän) pattitilanteeseen omissa ajatuksissaan, mikä tässä on oikeasti oikein.” (Nuorten keskustelu)

4.3 Johtamisongelmat

Tutkimuskeskusteluissa tuli esiin lukuisia seikkoja, jotka voidaan nimetä johtamisongelmiksi. Lastensuojelutyötä johdetaan monella tasolla. Yksittäiset sosiaalityöntekijät johtavat asiakasprosesseja ja niiden yhteydessä muiden ammattilaisten kanssa tehtävää yhteistyötä. Suuremmissa kunnissa on yleensä johtavien sosiaalityöntekijöiden toimenkuvia, joihin sisältyy yksittäisten sosiaalityöntekijöiden asiakastyön ohjaaminen ja tiimien vetäminen. Johtavien sosiaalityöntekijöiden välittömät esimiehet ovat yleensä joko palvelupäälliköitä tai pienemmissä kunnissa sosiaalijohtajia. Heidän vastuulleen kuuluu lastensuojelun taloudellinen johtaminen ja palveluprosessien suunnittelu, seuranta ja kehittäminen. Lastensuojelun johtamisrakenne on siis moniporainen ja se sisältää erilaisia johtamistehtäviä.

Keskustelijoista erityisesti työnohjaajilla oli paljon huomioita lastensuojelutyön johtamisesta. Tämä on ymmärrettävää, sillä työnohjaajat kohtaavat työssään sekä lastensuojelun esimiehiä että heidän alaiensa kokemuksia organisaatioiden johtamisesta. Asiakasvanhempien ja nuorten keskusteluissa johtamista sivuttiin myös jonkin verran. Heidän kokemuksensa johtamisesta olivat samansuuntaisia kuin työnohjaajien esittämät näkemykset. Käytyjen keskustelujen pohjalta vaikuttaa siltä, että lastensuojelutyö on valtaosin huonosti johdettua. Poikkeuksia toki löytyy, mutta nämä johtuvat enemmän yksittäisistä taitavista johtajista kuin mielekkäistä johtamiskäytännöistä ja

hyvin kehittyneestä johtamiskulttuurista. Ongelmat juontavat juurensa niin johtamisen rakenteisiin, liian suureen johdettavien asioiden määrään kuin myös puutteellisiin johtamistaitoihin. Lisäksi taloudelliset säästötoimet vaikeuttavat hyvää johtamista.

Johtamisrakenteiden epäselvyys jatkuvissa muutoksissa

Lastensuojelutyön organisointi kunnissa on ollut jo useamman viime vuoden ajan jatkuvassa muutoksessa. Organisaatorakenteita on koko ajan muutettu sekä kuntaliitosten että sosiaali- ja terveystalvelujen yhdistämisen yhteydessä. Samassa yhteydessä lastensuojelutyön työryhmät, yksiköt ja työntekijöiden työnkuvat ovat usein vaihtuneet. Tämän seurauksena johtamisrakenteet ovat epäselviä ja epävakaita.

Työnohjaajat kertoivat havainnoineensa jo useita vuosia toinen toistaan seuraavia organisaatiomuutoksia. Suurimmat muutokset sijoittuvat viime vuosiin, ja vaikuttaa siltä, että niiden tuomille myllerryksille ei ole näkyvissä päätepistettä. Työnohjaajien kuvauksista piirtyi näkymä, jossa mikään johtamisjärjestelmä ei ehdi vakiintua. Tämän seurauksena työn organisoiminen vaikeutuu merkittävästi.

”Sitten tulee ne organisaatiomuutokset... Ne on tiivistyneet. Sä oot rakentanut jonkun verkoston, jonkun systeemin ja sitten tulee uusi pomo, joka ’no niin, nyt pannaan nää uusiksi’. Sitten on pitkän aikaa sekavaa ja sitten tulee jo seuraava.” (Työnohjaajien keskustelu)

Vakiintumattomat johtamisjärjestelmät lisäävät aiemmin kuvattua järjestelmän pirstaleisuutta ja sekavuutta. Jatkuvat organisaatiomuutokset vievät paljon aikaa työntekijöiltä, joilla on jo ennestään valtava kiire. Puutteellinen johtaminen myös lisää työn kuormittavuutta. Yhtenä merkittävimmistä seurauksista työnohjaajat esittivät sen, että uudet organisaatiomuutokset vaikeuttavat lastensuojelun päätöksentekoa. Uusissa suuremmissa organisaatioissa päätökset kiertävät monen johtajan työpöydän kautta. Lopputuloksena saattaa olla, että asiakkaiden asioista päättävät viime kädessä henkilöt, jotka eivät ole koskaan heitä tavanneetkaan.

”Lyödään yhteen yhä isompia yksiköitä ja luodaan lisää byrokratiaa ja tulee lisää portaita siihen päätöksentekoon, jotka haluaa sanoa jotain.” (Työnohjaajien keskustelu)

Päätöksenteon vaikeutumisen johtaa helposti siihen, että **asiakkaiden auttaminen väistyy entisestään**. Usein nopeaa apua tarvitsevat lastensuojelun asiakkaat joutuvat odottamaan heidän tukemisekseen tarvittavia päätöksiä useita kuukausia. Tällöin on vaarassa käydä niin, että asiakkaan tilanne on muuttunut – usein pahentunut – päätöksenteon aikaviiveen saatossa niin paljon, että tarjottu toimenpide ei enää hyödytä heitä.

Johdettavien asioiden liiallinen määrä

Sekä sosiaalityöntekijöillä että johtavilla sosiaalityöntekijöillä todettiin olevan aivan liian paljon asioita johtamistyönsä sisällä. Aiemmin on tullut jo esiin se, että kaikilla työntekijätasoilla hallinnolliset ja kirjalliset työtehtävät ovat lisääntyneet. Myös jatkuvat organisaatiouudistukset lisäävät johtajien työtehtäviä. Heidän aikansa kuluu muutosten suunnittelussa ja toteuttamisessa. Tämä aika on tietenkin välittömästi pois asiakastyön johtamisesta. Nämä seikat ovat kiinteässä yhteydessä aiemmin kuvattuihin suuriin asiakasmääriin. Kun johdettavien asioiden määrä paisuu hallitsemattomaksi, työntekijät kaikilla tasoilla joutuvat priorisoimaan tehtäviään. Tämä on puolestaan vaikea tehtävä ilman taitavan esimiehen tukea ja haastavaa toteuttaa viisaasti jatkuvan kiireen keskellä.

Mielekkäästä ja oikeudenmukaisesta työnjaosta vastaaminen on yksi esimiehen keskeisimpiä tehtäviä. Eräs työnohjaajista kuvasi asiakastulvan tuottamaa johtamisongelmaa, joka koskee asiakasmäärien tasaamista työntekijöiden kesken:

”Yksi kriittinen kohta tuntuu olevan se, että miten asiakkaat jaetaan työntekijöille. Olen joskus verrannut sitä polttopallon peluuseen, kun ne kuvaa niitä tilanteita, että siinä on nippu ilmoituksia pöydällä ja kaikki yrittää katsella kattoon tai varpaisiin tai jonnekin. Ja sitten se kelle se heitetään on se hippa, joka joutuu tekemään jotakin. Kokemus on älytön, ettei niitä tasata määrrien mukaan tai että sulla on osaamista tähän, ota sä tämä, vaan että se on sellaista että kaikki on vähän korvat luimussa, kun ei vaan mulle.” (Työnohjaajien keskustelu)

Johdettavien asioiden lukumäärä kasvaa valtaviin mittasuhteisiin, kun tilannetta tarkastellaan johtavien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta:

”Jos yhdellä sosiaalityöntekijällä on 80, ja sillä johtavalla sosiaalityöntekijällä voi olla 20, yleensä kuitenkin 6-7 työntekijää... Onhan siinä, 600-700 tapausta työn alla. Se on järkyttävä määrä! Johda siinä...” (Työnohjaajien keskustelu)

Aiemmin kuvatut liian suuren asiakasmäärän tuottamat ongelmat siis kertautuvat johtamisessa. Kun yksittäisillä työntekijöillä on liikaa asioita vastuullaan, niin myöskään johtajat eivät kykene hahmottamaan ja käsittelemään johtamisensa kohteena olevan työn kokonaisuutta.

Johtajien puutteelliset taidot

Lastensuojelutyön esimiestehtäviä ja johtamista voidaan pitää poikkeuksellisen vaativina asiantuntijatyön johtamistehtävinä. Erityisesti työnohjaajat toivat kuitenkin esiin käsityksensä lastensuojelutyön esimies- ja johtamistehtävissä toimivien henkilöi-

den puutteellisista valmiuksista ja taidoista toimia vaativissa vallankäytön ja vastuun-kannon tilanteissa. Kyseessä ovat yleensä aivan perustavanlaiset johtamistaidot, jotka usein opitaan esimieskoulutuksen ja perehdytyksen avulla.

Työnohjaajat arvelivat, että lastensuojelun johtamistehtävissä toimiville henki-löille ei automaattisesti järjestetä heidän tehtäviinsä valmistavaa esimieskoulutusta. Tässä he kuitenkin kertoivat olevan merkittäviä paikkakuntaakohtaisia eroja eri puo-lilla Suomea.

”Varmaan siihen, että miten vedetään hyvä palaveri, miten katsotaan että tehdään kehityskeskustelut. Tämä johtamisen taito ja ammatti, sinne kannattaisi satsata kyllä... Kuinkahan suurella osalla Suomen johtavista sosiaalityöntekijöistä on jonkunlaista esimies- tai johtamiskoulutusta? Luulen, että hyvin harvalla.” (Työnohjaajien keskustelu)

Myös johtamiseen perehdyttäminen on puutteellista. Tämä on ongelmallista jo pel-kästänsä siksi, että jokainen sosiaalityöntekijä joutuu toisinaan toimimaan jonkinlai-nessa johtajanroolissa työtehtäviensä puitteissa. Sosiaalityöntekijöiden valmistautu-mattomuutta näihin tehtäviin kuvaa tämä yhden työnohjaajan kertoma tilanne:

”Joku nuori työntekijä kuvasi juuri vähän aikaa sitten, että hän meni sin-ne (yhteistyö)palaveriin ja hän siellä sai ymmärtää niin kuin vaan sivu-lauseista, että hänen pitää sitten vetää tämä palaveri. Kaikki olettavat, et-tä lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on se johtorooli, että se hoitaa tämän palaverin. Mutta se on sellaista tietoa, mitä ei siellä kentällä oikein osata välittää eteenpäin. Että se on sun duuni ja se kannattaa tehdä näin. Am-matti-identiteettiin vielä tällainen lisäpalkki, että miten johtaa näitä pala-vereja.” (Työnohjaajien keskustelu)

Lastensuojelutyötä siis johdetaan usein vailla riittävää esimieskoulutusta ja ilman kun-nollista perehdyttämistä johtamistehtäviin. Merkittävin seuraus näyttää olevan se, että useissa tilanteissa lastensuojelutyön johtaminen on epäselvää. Tämä ei voi olla heijas-tumatta kielteisellä tavalla asiakkaiden asioiden hoitamiseen, työyhteisön toimintaan ja moniammatillisen yhteistyön tekemiseen.

Epäselvän johtamisen seurauksena myös asiakasprosessien ohjaaminen kärsii. Asiakkaiden elämäntilanteiden muuttuminen edellyttää, että sosiaalityöntekijät kyke-nevät jatkuvasti arvioimaan yhdessä asiakkaitensa kanssa, mihin suuntaan työtä oli-si syytä viedä. Tällainen uudelleen arvioiminen ei onnistu huonosti resursoiduissa ja huonosti johdetuissa olosuhteissa. Työntekijät tekevät kiireessä päätöksiä toimenpi-teistä eivätkä ehdi kunnolla seuraamaan, mitä niistä aiheutuu.

”Tämä on isompi teema (...) uudelleen arvioinnin hankaluudet. (Kun) ta-pahtuu jotakin ja on ilmeistä, että se mitä on aiemmin päätetty tai aiottu että se ei ole jotenkin mahdollista. Se että istuttais alas tai mietittäis uudel-

leen tai otettais huomioon ne uudet tekijät ihan oikeesti. Sitä on yllättävän vähän. Toi (aiemmin mainittu) jatkuva pahoinvointi on jatkuvaa ajautumista.” (Työnohjaajien keskustelu)

Lasten tarpeiden ja taloudellisten vaateiden välinen jännite

Johtamista ja lastensuojelussa tehtäviä päätöksiä ohjaavat myös tiukentuneet taloudelliset vaateet, joilla kunnat pyrkivät kulujensa karsimiseen. Säästötoimenpiteet asetuvat monasti vastakkain lasten tarpeiden ja myös heidän lakisääteisten oikeuksien kanssa. Näistä jännitteistä ei useinkaan käydä kunnissa laajaa ja avointa keskustelua vaan ne tulevat esiin yksittäisten päätösten yhteydessä.

Työnohjaajat arvelivat taloudellisten säästötoimien aiheuttavan merkittävää vahinkoa lastensuojelun asiakkaille ja tällä tavoin myös ajavan **työntekijät ammattietukan ja henkisen kuormituksen kannalta kestävämmiin asetelmiin.**

”Kun sosiaalityöntekijän tekemä toimenpide-ehdotus tyrmätään johtotasolla säästösyistä), tapahtuu se, että polttopallo palaa sossulle takaisin. On sen jälkeen kriittinen kysymys, että onko sille ketään jakajaa. Tulee se yksinäisyystarina, että ei saa ottaa huostaan, ei ole työntekijöitä ja resursseja tehdä mitään ja vastuu on mulla... Mitä tästä seuraa... tulee venyviä pahoinvointitarinoita, jotka vaan venyy ja venyy. Se on useamman tason pahoinvointia. Se on asiakkaan, nuoren tai lapsen pahoinvointia, koulussa oireilu vaan jatkuu ja (sosiaali)työntekijä voi huonosti, koska hän ei saa tukea sille, mitä hänen mielestään pitäisi tehdä.” (Työnohjaajien keskustelu)

Myös lastensuojelun asiakkaat ovat havainneet taloudellisten vaateiden paineet lastensuojelutyössä ja sen, millä tavoin ne estävät heidän auttamistaan. Tämä tuottaa heissä **hämmennystä, nöyryytystä ja raivoa.**

”Mua loukkasi jotenkin se, että (sosiaalityöntekijä) kysyy mitä (apua) sä haluat. Ja mä olin hyvin tietoinen mitä kaikkea mä tarvitsisin, niitä ei pysytty niin kuin mitään antamaan. Kun se (sosiaalityöntekijä) sanoi, ettei heillä ole oikeesti rahoja yhtään mihinkään. Niin miksi sitten kysyy!” (Vanhempien keskustelu)

”Se, että ei anneta (toiminnalle ja päätöksille) perusteluja on niin kuin, siinä tulee semmoinen järjetön olo, että mihin mä oon oikein joutunut, johonkin Kafkan novelliin vai? Se oli kyllä ihan niin kuin sellaista vallankäyttöä, ettei mitään rajaa. Siinä on todella voimaton olo!” (Vanhempien keskustelu)

”Mun mielestä johto on aika pitkälti se, joka niin kun (estää lastensuojelun kehittämistä). Senhän on tosi selkeesti tässä huomannut, että asiakkailta ja työntekijöillä on aika pitkälti samat ideat siitä, mikä ei toimi... Ne on enemmän kiinni siinä tunteellisessa työssä. Johto näkee just tätä paperityötä, ne näkee ne tilastot. Siellä ei oo kasvoja, jotka ois lähellä. Inhimillisuus on kadonnut ihmissuhdetyöstä. Kyse on kuitenkin ihmishengistä. Mieti, et sä päätät ihmisten elämästä ilman mitään tunnetta!” (Nuorten keskustelu)

4.4 Työntekijöiden vaihtuminen

Lastensuojelutyö mielletään perinteisesti tehtäväksi, jossa korostuu työntekijöiden ja heidän asiakkaidensa pitkäjänteinen ja luottamuksellinen yhteistyö. (Heino 2013; Heino & Sinko 2013) Keskustelijat kuitenkin kuvasivat lukuisia ongelmia, joita syntyy siitä, että asiakkaiden asioita hoitavat työntekijät vaihtuvat tiheään. Työntekijöiden vaihtuvuudella on kaksi selkää syytä. Ensimmäinen näistä juontaa juurensa lastensuojelutyön rakenteisiin. Toinen puolestaan liittyy henkilövaihdoksiin.

Lastensuojelutyön jakaminen vaiheisiin

Pieniä kuntia lukuun ottamatta lastensuojelun sosiaalityö on monilla paikkakunnilla jaettu erilaisiin osa-alueisiin. Tämä näyttää olevan seurausta vuoden 2007 lastensuojelulaissa säädetyistä lastensuojeluilmoitusten käsittelyn ja lastensuojelutarpeen selvitysten määräajoista. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lastensuojelutarpeen selvityksen aikana asiakkaita kohtaavat eri työntekijät kuin sitten varsinaisessa avohuollon työssä, johon on nimetty omat erilliset työntekijänsä. Usein työntekijä vaihtuu vielä siinä vaiheessa, jos lapsi päätetään sijoittaa. Asiakkaiden näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että heidän asioitaan hoitava henkilö vaihtuu hyvin usein.

Työnohjaajat pitivät lastensuojelutyön jakamista eri vaiheisiin yhtenä työn merkittävimmistä muutoksista viime vuosina. Uudenlainen toimintatapa on jo vakiintunut, mutta sen tuottamia seurauksia asiakkaille ei ole pohdittu kunnolla ja arvioitu kattavasti. Vaikutuksia ei myöskään ole tutkittu työntekijöiden kannalta.

”On tehty rakenteellisia uudistuksia, jotka nimenomaan tuottaa vaihtuvuutta. Puhutaan vastaanottotiimien ja rakenteellisen työn tiimeistä. Senhän tuottaa jo tätä. Se, että niissäkin tiimeissä tapahtuu muutoksia, mutta jo siinä rakenteessa tulee se, että siihen tulee breikki ja sitten tulee uudet (työntekijät), nimenomaan asiakkaan näkökulmasta. Näinhän se on siis rakennettukin. Ja jos se on asiakkaiden kannalta hankalaa, täytyy muistaa, että rakenne on tällainen nyt.” (Työnohjaajien keskustelu)

Asiakkaille tällainen rakenteellinen järjestely näyttäytyi vain haittana. Työntekijän vaihtuminen **vaikeuttaa asioiden hoitamista**, kun asiakas joutuu aina selittämään tilanteensa uudelle työntekijälle. Tämä alkaa myös nopeasti **heikentää asiakkaan luottamusta työntekijöihin**. Erityisesti asiakasnuoret pitivät ongelmallisena sitä, että lastensuojelua toteuttavat kunnat ovat itse luoneet järjestelmän, joka lisää vaihtuvuutta.

”Tää kuitenkin on ihmissuhdetyötä, mutta tätä tällä hetkellä tehdään dokumenttipohjaisena työnä. Kuitenkin ihmissuhdetyö vaatii ihmisen, johon sä pystyt muodostaan semmoisen luottamussuhteen, mitä ei voi tapahtua jos koko ajan vaihtuu työntekijät. Ja se vaihtuvuus tällä hetkellä, kun paljon puhutaan että se on ongelma, mutta se on rakennettu systeemiin.” (Nuorten keskustelu)

Asiakasvanhemmilla oli myös kokemusta siitä, että asioiden hoito on helpompaa sellaisilla paikkakunnilla, joissa työntekijät eivät vaihdu lastensuojelutyön rakenteiden vuoksi. Sen sijaan suurien kuntien yhteydessä he kuvasivat tiheää vaihtuvuutta sekä lastensuojelun työntekijöissä että muiden palveluiden ammattilaisissa.

”(Vanhempi A) ’Mä annan yhden neuvon, muuttakaa pikkupaikkakunnalle. Meillä on ollut koko ajan sama sosiaalitoimenohjaaja.’ (Vanhempi B). ’Mä taas laskin, että meillä on ollut kaksitoista.’ (Vanhempi A) ’Kaksitoista? Että jos ajatellaan niin kuin vanhempaa, mutta ajatelkaa mikä se on nuoren kohdalla? Se on joka kerta se vaihtuu ja vaihtuu. Mitään jatkumoa siellä ei ole. Että kun se on luottamisesta niin paljon muutenkin kysymys.’ (Vanhempi C) ’Meillä on nyt se tilanne lapsella, että hän täyttää pian kolmetoista ja puhuttiin, että nyt hän siirtyy nuorisopuolelle, kun käy nyt lasten psykiatrisella polilla. Mä sanoin sitten tossa palaverissa, että harmi kun vaihtuu taas. Tää sosiaalityöntekijä sanoi, että mitä sä kyseenalaistat, että kyllä se toinenkin lääkäri on ihan yhtä pätevä. Mä sanoin, että enhän mä nyt sitä kyseenalaistanutkaan, että kun se on vaan harmi sille nuorelle kun ei muutenkaan saa asua kotona eikä saa siinä tutussa turvallisessa ympäristössä... Mun lapsella on vaihtunut psykologi, on vaihtunut lääkäri, on vaihtunut toimintaterapeutti...” (Vanhempien keskustelu)

Henkilövaihdokset

Edellä kuvattujen rakenteellisten järjestelyjen ohella keskustelijat kuvasivat jatkuvia henkilövaihdoksia erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijöissä. Vaihtuvuus on suurta myös muissa lastensuojelun ammattiryhmissä: sosiaaliohjaajissa, perhetyöntekijöissä ja laitosten henkilökunnassa. Henkilövaihdosten syiksi esitettiin työtaakan suuruutta, ammatillisen osaamisen puutetta ja vaillinaista perehdytystä työtehtäviin.

Nämä kaikki tekijät johtavat siihen, että työ koetaan hyvin kuormittavana. Lisäksi lastensuojelun työntekijöiden joukossa on paljon nuoria naisia, joiden työuraa katkovat äitiyslomat ja vanhemmuusvapaat.

Osa henkilövaihdoista on siis seurausta täysin tavanomaisista seikoista, jotka liittyvät työelämään yleisemminkin.

”Sinne tulee aikalailla nuoria, työuransa alussa olevia ihmisiä. Ne tulee laitokseen ja ovat siellä vähän aikaa ja toteavat, että en mä haluakaan tänne. Tai sitten ne tulevat vaan hakemaan kokemusta tai onhan nyt hirvittävän paljon myös kaikennäköisiä vuorotteluvapaita jne.” (Työnohjaajien keskustelu)

Järjestelmän toiminnan kannalta ovat merkittäviä sekä nuorten että työnohjaajien kuvaukset siitä, että vaihtuvuutta tuottaa myös huono perehdytys. Tämä johtuu osaltaan työn kiireellisyydestä, osaltaan taas puutteellisesta johtamisesta. Huono perehdytys vaikeuttaa selkeän ammatti-identiteetin muodostumista, työn hallintaa ja lisää henkistä kuormittavuutta. Nämä kaikki tekijät lisäävät sitä, että työntekijät haluavat hakeutua toisiin tehtäviin.

”Ja just tähän perehdyttämiseen, että sieltä hyppää uusi työntekijä kehiin ja miten nopeasti sen pitää siinä tilanteessa hahmottaa se, että mikä oikeastaan on mun tehtävä. Mulla on semmoinen käsitys, että tähän ei ehditä pysähtyä. Ja sit se napataan sieltä, että niin kuin ’toi ja toi ja toi tekee noin, mä rupeen tekemään samalla tavalla’. Miten siihen voisi pysähtyä oikeesti, että onko se tällainen koordinoija vai mikä se on?” (Työnohjaajien keskustelu)

Kaikenlaiset työntekijä- ja henkilövaihdokset lisäävät tietokatkoksia. Tietokatkoksia tapahtuu monessa yhteydessä: lastensuojelun työntekijöiden välillä, suhteissa yhteistyökumppaneihin ja suhteissa asiakkaisiin.

”Meillä yhteensä on ollut neljä sosiaalityöntekijää tässä, vaikka vuosiahan tässä ei kovinkaan monta sitten ole, kolme vuotta tai kolme ja puoli. Valittavasti heistäkään kukaan ei ole ruvennut purkamaan (lain vastaisesti tehtyä) sopimusta. Että nämä kohdat, jotka joskus on unohdettu täyttää tai epähuomiossa jääneet tekemättä, niin niitä ei ole sitten täytetty tänäkään päivänä.” (Vanhempien keskustelu)

”Sijoittava sosiaalityöntekijä ei tunne välttämättä laitoksia kovin hyvin, jos on vaikka uusi paikkakunnalla tai uusi alalla, ettei itse asiassa tunne ollenkaan. Ja sitten on vähän sattumanvaraista se, että mitä hän on kuullut... Esimerkiksi juuri vastaanottolaitoksen tieto jää hukkaan, siinä kohtaa se häviää.” (Työnohjaajien keskustelu)

Nuoret toivat keskustelussaan esiin kiinnostavan havainnon vaihtuvuuden arvaamatomista vaikutuksista työntekijöiden ja asiakkaiden välisiin suhteisiin. Heidän käsityksensä mukaan vaihtuvuus johtaa **yrkkään vastakkainasetteluun erityisesti sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välillä**. Tällaisessa vastakkainasettelussa myös asiakkaat alkavat kohdella työntekijöitä epäinhimillisesti.

”Vaihtuvuus on syy- ja seuraussuhde siihen, miks on se illuusio että on sossut vastaan asiakkaat. (...) Huomasin (lastensuojelulaitoksen) muissa nuorissa sen, että (heille) ei ne (sosiaalityöntekijät) oo edes ihmisiä. ’Kun sekin lähtis vaan pois.’ ’Kun en mä ees tunne, mä en ees tiedä mun sossun nimee, en mä tiedä sen puhelinnumeroa.’ ’Mul vaihtu taas sossu.’ ’Ai jaa, millainen se on?’ ’Emmä tiiä’... Niist puhutaan vaan sossuina, ei ne oo ihmisiä. Ne on sossuja. (...) Sit kanssa jossain vaiheessa se käy tosi ärsyttäväksi ja raskaaksi, että sä joudut toistaan ittees (työntekijöille). Sä joudut kertomaan samat asiat uudestaan ja uudestaan uusille ihmisille.” (Nuorten keskustelu)

4.5 Yhteistyön vaikeudet

Lastensuojeluasiakkuudessa olevat lapset ja heidän läheisensä tarvitsevat yleensä monenlaista tukea ja apua. Lastensuojelun on tehtävä yhteistyötä koulutoimen, terveydenhuollon, neuvoloiden, perheneuvoloiden, päihdepalveluiden, poliisin ja psykoterapeuttien sekä monien muiden ammattiryhmien kanssa. Keskustelijat kuvasivat lukuisia yhteistyössä ilmeneviä vaikeuksia. Vaikeuksien syiksi esitettiin jo aiemmin kuvattuja tekijöitä: sektorijakoa, jatkuvaa kiirettä, johtamisen puutteita ja henkilövaihdoksia. Yhteistyön vaikeudet kiteytyivät puutteellisiin yhteistyökäytäntöihin, ammattiryhmien erilaisiin käsitteisiin ja huonoihin yhteistyötaitoihin.

Puutteelliset yhteistyökäytännöt

Erityisesti työnohjaajat kuvasivat moniammatillisen yhteistyön puutteellisia käytäntöjä. Yksi merkittävimpiä yhteistyön esteitä on toisten ammattilaisten tekemän työn sisällön huono tuntemus. Yhteistyötä vaikeuttavat monien toimijoiden epäselvät työnkuvat ja työtehtäviin sisältyvät epämääräiset vastuunjaot. Lisäksi yhteistyön konkreettiset tilanteet, kokoukset ja neuvottelut, kuvattiin huonosti hoidetuiksi. Lastensuojelutyössä yhteistyön erityishaasteena on salassapitosäännösten epämääräinen tulkitseminen. Tietojen vaihtoa haittaavat myös eri viranomaisten toistaan erilliset tietojärjestelmät.

Kunnollisten yhteistyökäytäntöjen puuttuminen **vaikeuttaa moniammatillisen työn organisoimista**. Yksi työnohjaajista kuvasi käytäntöjen perustavia puutteita seuraavasti:

”Oma kokemus on, että ikään kuin ihmisillä olis ihan fundamentteja puutteita kokoontumistaidoissa. Tämä on niin triviaalin tuntuinen asia, sitä välillä hävettää työnohjaajana ottaa esille. Mutta yleensä reaktio on se, että saa valtavan helpottuneen huokaisun, että just tätä me tarttetaan, kun aletaan käydä läpi, että miten se kokous kannattaisi vetää, melkein teknisesti. Että keneltä kysyttäis ekana ja kuka sen vetäis ja olisko siellä vaikka fläpillä jotain ja tän tyyppistä.” (Työnohjaajien keskustelu)

Puutteellisesti järjestetyt ja huonosti johdetut kokoukset **turhauttavat osallistujia.**

”Kun mekin on puhuttu näistä verkostopalavereista, että kuinka paljon siellä tarvittaisiin tulkkia, ulkopuolista fasilitoijaa, joka saa ne äänet jotenkin puhumaan yhteen... Tuntuu, että sellaisista fasilitoimattomista palavereista on huonoja kokemuksia. Siellä on hirveesti osaavia ihmisiä, jotka istuu mykkänä pöydän ympärillä, tai sitten puhuvat monologinsa, mutta ei ne liity toisiinsa... Se olis välillä ihan sellaista tulkin hommaa. Että sitä jumpattaisiin niin kauan, että syntyy joku yhteinen (ymmärrys). Ettei olisi niin paljon niitä palavereja, joista lähdetään tyhjä kourassa ja entistä turhautuneempina, että käytettiin taas jossain foorumissa, mutta mitään ei oikein saatu tai mihinkään ei päädytty. Että tulisi joku tulkinta ja käsitys, missä sillä hetkellä eletään.” (Työnohjaajien keskustelu)

Toisten ammattilaisten työn puutteellinen tunteminen johtaa **väärinymmärryksiin ja ammattiryhmien keskinäisten välien kiristymiseen.**

”Tietysti ne kokemukset taas sieltä psykiatriasta, ne niin sanotun yhteistyön kokemukset, ei ne taas hymyilyttäneet. Että he (sosiaalityöntekijät) todella koki, että ne ovat alentavia ne neuvottelut. Ja mitä ne (psykiatrisen ammattilaiset) oikein luulee, että me ollaan jotain askarteluohjaajia ja oikeinko ne ajattelee että ’ihanko perhetyötä voisitte tehdä, että oletteko koskaan ajatelleet, että tekisitte perhetyötä?’” (Työnohjaajien keskustelu)

Työnohjaajat toivat myös esiin sen, että yhteistyötä hankaloittaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden keskenään erilaiset käsitykset asiakkaiden asioita koskevasta salassapitovelvollisuudesta. Monet työntekijät eivät kerro riittävästi lapsen tilanteesta yhteistyökumppaneilleen, vaikka laki sallisi ja lapsen etu sitä edellyttäisi. **Tiedon kertomatta jättämisen uskottiin heikentävän muiden ammattilaisten mahdollisuuksia auttaa oikealla tavalla lastensuojelun asiakkaita.**

”Koulun näkökulmasta se, mitä kuulee paljon on tämä, että lastensuojelu on ihan hirmu hidas ja sitten ei tiedetä, että mitä ne siellä lastensuojelussa (tekee).” (Työnohjaajien keskustelu)

Ammattiryhmien erilaiset käsitteet

Kaikissa tutkimuskeskusteluissa nousi esiin ammattiryhmien erilaisten puhetapojen ja käsitteiden tuottamat ongelmat. Eri alojen asiantuntijat hahmottavat työtään oman alansa vakiintuneiden käsitteellisten jäsenysten ohjaamina. Käsitteiden kohtaamattomuuden haasteet liitettiin osaltaan yhteistyön rakenteisiin ja johtamistaitoihin. Tämä vaikeuttaa ammattiryhmien välistä yhteistyötä ja usein **estää aidon yhteisen keskustelun**.

”Sosiaalihuollossa on oma kielensä, terveydenhuollossa omansa, toimintaterapiassa omansa, fyssareilla omansa. Tätä on oikeesti, tätä ei ole mikään viitsi. Sitten kun nää kokoontuu niin kukaan ei välttämättä ymmärrä mistä on kysymys, mutta kaikki on kauheen tietävän näköisinä... Tätä on oikeasti moniammatillisen (yhteistyön ongelma) silloin kun se ei toimi.” (Vanhempien keskustelu)

Erialaisten ja epäselvien käsitteiden ongelma ulottuu myös lastensuojelun sisälle. Työnohjaajat kuvasivat, miten tietyt ”muoti-ilmaukset” voivat hankaloittaa yhteistyötä esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden ja laitos- tai perhetyöntekijöiden kesken. Tästä seuraa se, että asiakkaille annettavien **palvelujen konkreettinen sisältö jää epäselväksi**.

”Se sama kielipeli siirtyy tavallaan sitten lastensuojelutyön sisälle, kun puhuttiin siitä kauheen abstraktista ylätasoa puheesta. On keksitty joitakin tällaisia loistavia sloganeita kuten ’vanhemmuuden tukeminen’, jonka voi aina panna suunnitelmaan. Mutta sitten sitä ei avata, sitä konkreettista, että mitä se nyt juuri tämän perheen kohdalla on, niin se jää tekemättä.” (Työnohjaajien keskustelu)

Erialaisten käsitteiden synnyttämät kommunikaatiovaikeudet heijastuivat myös asiakkaille. Yksi asiakasnuorista kiteytti ongelman seuraavasti:

”Mutta siinä on sekin ongelma, että järjestelmän sisälläkin on ihmisiä, jotka puhuu samoilla sanoilla eri käsitteistä. Että joka ikisessä organisaatiossa on omat pikku ongelmansa ja omat pikku vivahde-eronsa, joka sitten kasvaa ja kasvaa ja kasvaa. Sitten ne rupeaa elämään omaa elämäänsä.” (Nuorten keskustelu)

Huonot yhteistyötaidot

Keskustelijat kertoivat myös havaintojaan lähestulkoon kaikkien yhteistyöhön osallistuvien ammattiryhmien huonoista yhteistyötaidoista. Erityisen keskeiseksi ongelmaksi nostettiin ammattilaisten kyvyttömyys ymmärtää omasta näkökulmasta poikkeavia

käsityksiä. Kaikissa tutkimuskeskusteluissa peräänkuulutettiin taitoa käydä dialogia erilaisten näkemysten välillä.

Työnohjaajat kertoivat toistuvasti kohtaavansa lastensuojelussa jännitteisten näkemysten kentän, jossa työntekijöiden on **vaikea toimia lapsen edun mukaisesti**.

”Tämähän on mun mielestä yksi perustavaa laatua oleva ongelma, että siellä on käsityksiä, jotka on ristiriidassa keskenään ja on älyttömän vaikeeta tietää kumman mukaan me mennään. Se on koko ajan semmoinen, minkä kanssa joutuu työnohjauksessa tekemään aivan valtavasti työtä. Yrittää ymmärtää, eritellä ja katsoa mitä on tapahtunut ja miten tää tulkitaan ja kenen faktat ovat parempia, oikeampia tai väärempiä. Kun ne, jotka näkee sen (lapsen tai nuoren) siinä arjessa, menee sen johtavan luo tai perhetyöntekijä sossun luo tai sossu psykiatrian luo, niin mitä siinä tapahtuu sitten? Siinä mennään niin usein jotenkin... ihmiset tulee pois ja sit ne on ihan raivoissaan.” (Työnohjaajien keskustelu)

Yhteistyötaitojen puute koskee myös työntekijöiden suhdetta asiakkaisiin. Työnohjaajat pohtivat, miten ahdistaviksi ja epäoikeudenmukaisiksi asiakkaat kokevat usein toistuvat tilanteet, joissa oma näkökulma jää jonkun toisen henkilön näkemysten varjoon. Asiakkaiden keskustelut vahvistivat työnohjaajien huolen siitä, että huonosti toimiva yhteistyö johtaa **asiakkaiden turhautumiseen ja lamaantumiseen**.

”Paitsi, että mä ajattelen, että siinä on sosiaalityöntekijän ammattitaito kohdata ihmiset, niin siinä on myös nää rakenteet, jotka on mun mielestä aika päin prinkkalaa. Minun mielestä pitäis ehdottomasti olla niin, että nähtäis että lastensuojelussa ja terveydenhuollossa on niin moninainen se rakenne. Terveystieteidenhuollossakin on niin, että on nää neurologiset ja perinteinen puoli ja nekään ei vuorovaikuta. Tää yhteistyö tässä yhteiskunnassa on tosi hankalaa!.. Se ei lähde asiakkaan tarpeesta vaan organisaatioiden omista rakenteellisista tarpeista.” (Vanhempien keskustelu)

4.6 Arkitiedon ohittaminen

Yhdeksi merkittävimmistä tekijöistä keskusteluissa nousi niin asiakkaiden kuin työnohjaajienkin havainnot siitä, että lastensuojelutyössä ei kiinnitetä riittävästi huomiota eri toimijoiden esiin tuomiin arkisiin kokemuksiin, jotka liittyvät lasten ja heidän läheistensä elämäntilanteisiin ja tarpeisiin. Keskustelijat kertoivat havainneensa, että tällaisen arkitiedon merkitystä aliarvioidaan eri yhteyksissä. Työntekijät ohittavat asiakkaiden kokemuksia, ja eri ammattiryhmät väheksyvät toistensa näkemyksiä, jos ne esitetään arkisella kielellä.

Asiakkaiden kokemuksen ohittaminen

Niin nuoret kuin myös vanhemmat kertoivat lukuisia esimerkkejä siitä, miten heidän omat kokemuksensa ja käsityksensä on ohitettu lastensuojelussa. Myös työnohjaajien näkemykset vahvistivat tällaisen tapahtumisen yleisyyden.

Asiakasnuoret kertoivat monista eri tilanteista, joissa lastensuojelun parissa tai sen kanssa yhteistyössä toimivat ammattilaiset eivät ole ottaneet vakavasti heidän näkemyksiään omasta elämäntilanteestaan tai siitä avusta, jota he kokivat tarvitsevansa. Syyksi he esittivät sen, että jo pelkästään lastensuojeluasiakkuuden leima estää heidän kokemustensa vakavasti ottamisen.

”Se on kanssa just yks ongelma, kun lähtökohtaisesti lastensuojelunuoret nähdään semi-tyhminä. Ei ajatella, että sulla on mitään kykyä käsitellä sun asioita objektiivisesti ja niin kun mä väitän, että lastensuojelunuoret hyvin paljon analysoi elämäänsä ja niillä just nimenomaan on kykyä käsitellä objektiivisesti omia tilanteitaan.” (Nuorten keskustelu)

”Lastensuojelussa on paljon muodollista kuuntelemista. Lain kirjain täyttyy, nyt nuorta on kuultu, sit otetaan valmiit paperit, mitkä on tehty aikaisemmin ennen kuin nuori on edes astunut huoneeseen tuomaan omaa mielipidettä esiin. Paperit on päätetty. Se on niin kuin sun allekirjoitus, että nyt mä oon kuullut sua. Miten voi olla kuulemistilaisuus, jossa sun vastauksella ei ole vaikutusta lopputulokseen?” (Nuorten keskustelu)

Tällaisesta väheksynnästä seuraa asiakkaille kokemus päätöksistä, joissa omaa kantaa ei ole lainkaan huomioitu. Yksi nuorista kuvasi oman kokemuksen ohittamisen seurauksia: **luottamuksen menettämistä ja oman elämän merkityksettömyyden kokemusta.**

”Se vei mun luottamuksen tosi pitkäksi aikaa, että yhtäkkiä lähti iso pyörä pyörimään ja sillä ei ollut enää mitään väliä, et mitä mieltä mä olin, vaikka se oli mun elämä. Et aina oli joku, joka tiesi mun elämän paremmin, koska sillä oli koulutus.” (Nuorten keskustelu)

Myös asiakasvanhemmista kaikki kertoivat, että he eivät ole tulleet kunnolla kuulluiksi omista asioissaan. Vanhemman omien näkemysten ohittamisen kerrottiin johtavan aluksi epäuskoon lastensuojelun hyviä tarkoituseriä kohtaan, mutta myöhemmin myös epäluottamukseen omia toimintamahdollisuuksia kohtaan. Pahimmillaan se johtaa **lamaannukseen.**

”Mulla on sellainen kokemus, että työssäniikin mut yleensä otetaan vakavasti ja mä saan sanottua ja mut kuullaan... Mä en niin kuin ymmärrä, miten ihmisiä voi kohdella sillä tavalla kun siellä kohdeltiin... Yhdessä kokouksessa, kun tajusin, että se aivan sama seisonko mä päälläni vai mitä mä teen, niin mä aloin itkeä ja sit seuraavassa mä aloin huutaa... Mikään

niistä ei siis toimi, mutta siinä tulee täysin sellainen voimaton olo, että sä et ole niin kuin ihminen kun sä et pysty millään lailla vuorovaikuttamaan. Ne menee kuin juna ja sä et ole mikään osapuoli siinä.” (Vanhempien keskustelu)

Toisten työntekijöiden käsitysten väheksyminen

Työnohjaajat ja asiakkaat olivat huolissaan myös siitä, että monet sosiaalityöntekijät väheksyvät toisten lasten kanssa työtä tekevien ammattiryhmien näkemyksiä. Tämä koskee sekä lastensuojelun yhteistyökumppaneita, kuten päiväkotia ja koulua, kuin myös lastensuojelun omia ammattiryhmiä, erityisesti perhetyöntekijöitä ja laitosten henkilökuntaa.

Huolestuttavana pidettiin sitä, että usein ei oteta huomioon lasten kanssa arjessa työskentelevien korkeastikin koulutettujen kasvatusalalan ammattilaisten tietämystä ja käsitystä lasten tilanteesta.

”Musta ne saa tsempata siinä, että se arkitieto, se sama kuin koulussa tai päivähoidossa, jos sen saisi jotenkin yhdistettyä sinne lastensuojelun päätöksentekoon. Että se olisi paremmin käytettävissä tai otettais huomioon voimakkaammin. Se olisi jo aika iso asia.” (Työnohjaajien keskustelu)

”Ja mun nuori oli sanonut niille ohjaajille, että äiti on nyt liikaa tähän tilanteeseen.... Omaohjaajatkin oli tuoneet tän ilmi, mutta se sosiaalityöntekijä oli että ei. Sillä seurauksella, että nuori siellä kimpaantui yhtäkkiä ja kävi mun päälle... Kauheinta oli kun nuori siinä sanoi itkien, että miks te ette uskoneet mua? Enemmän kun ne lyönnit, mua sattuu se, että sitä (nuorta) ei kuultu, eikä mua.” (Vanhempien keskustelu)

Toisten ammattilaisten arkitiedon ohittamisen yhtenä syynä pidettiin huonoa valmistautumista yhteisiin tapaamisiin ja erityisesti sosiaalityöntekijöiden kiirettä neuvottelutilanteissa. Tämän nähtiin vaikeuttavan asiakkaiden hoidon suunnittelua ja toteutusta.

”Lyhyt aika (neuvottelulle) ja sitten niiden pitäisi taas lähteä ja niillä on agenda, jota nämä laitoshuollon ihmiset ei aina tiedä ja ymmärrä. Ne on usein aika hankalia ne neuvottelut. Yhtäkkiä niille laitokselle tulee tieto, että pitäisi kotiuttaa tai siirtää toiseen laitokseen. Laitoksen näkökulma melkein aina on se, että ne ei ymmärrä: nyt tässä tapahtui joku muutos ja ne ei mielellään sitä lähtisi tekemään.” (Työnohjaajien keskustelu)

Asiantuntijoiden kamppailut määrittämisoikeudesta

Työnohjaajat kuvasivat tarkemmin myös eri asiantuntijaryhmien välisiä kamppailuja, jotka koskevat sitä, kenellä on viime kädessä oikeus määrittää ongelmien luonne ja niiden korjaamiseen tarvittavat toimet. Tällaiset kamppailut muodostavat keinotekoisia arvohierarkioita eri ammattiryhmien tietämysten välille. Ammattiryhmien välisessä hierarkiassa alimmaksi tuntuva sijoittuvan juuri edellä mainitut arjen lähityöntekijät, lastensuojelun ulkopuolisista tahoista erityisesti päivähoito ja koulu. Työnohjaajat kuvasivat prosessia, jossa näiden ammattilaisten keräämä tieto muuntuu tai ohitetaan, kun sitä yritetään välittää jollekin toiselle asiantuntijalle.

”Koulun suhteen se tuntuu menevän nimenomaan niin, että siinä on se lastensuojelu, jolle koulun tieto ei oikealla tavalla tule käsitteellistettyä, jos psykiatrialla on se ongelma, että lastensuojelun tieto ei ole oikealla tavalla käsitteellistettyä... Mitä arkisempi tai lähempänä, niin kuin jostain päiväkodeista se arjen tiedon, ihan semmoisen lähiarjen tiedon sanallistaminen ja sen eteenpäin saaminen, niin se on kai se pulma.” (Työnohjaajien keskustelu)

Eryityisesti psykiatrian nähtiin sijoittuvan määrittelyhierarkian huipulle. Psykiatreilla vaikuttaa usein olevan suurin valta määrittää se, mistä lapsen tai hänen läheistensä ongelmissa on kyse. Tämän myötä he voivat myös painokkaimmin vaatia, millaista hoitoa asiakkaille tulee tarjota.

”Ehkä suurimpana (ongelmana) nyt tulee koko ajan mieleen psykiatria. Lastenpsykiatria. Vanhemmat käyvät aikuispsykiatrian puolella ja lapset on lasten- tai nuortenpsykiatrian puolella ja sitten on sosiaalityö. Tämä kolmio. Ja siinä konfliktoituu joka väli aina ja koko ajan... kuka ikään kuin määrää, että onko tämä vanhempi nyt kykenevä vai ei ja tämä lapsi kuinka kipeä tai ei, tarvitseeko hän erityistä huolenpitoa vai ei. Tässä on niitä konflikteja koko ajan.” (Työnohjaajien keskustelu)

Työnohjaajat eivät pitäneet arkitiedon mielekästä sanallistamista mahdottomana tehtävänä, päinvastoin. Arkiset kokemukset kuvattuna arkisella kielellä eivät kuitenkaan vakuuta asiantuntijoita, jotka ovat kiinni omissa termeissään. Seurauksena on pahimmillaan se, että tärkeät päätökset tehdään ulkokohtaisesti ja autoritäärisesti.

”Mä jäin hirveesti miettimään sitä todentamista ja sitä semmoista sanallistamista. Mikä kaikki sitä auttaisi? Kuinka hierarkkista meidän kieli sitten ihan oikeasti on, että onko joku psykiatrian kieli niin ylivoimaista, että sille ei ikään kuin tällainen arkipuhe pärjää? Kun ne kuitenkin on ihan selkeitä huomioita. Ei saa kontaktia, valehtelee enemmän kuin ennen, ei pysty rauhoittamaan itseään, käy päälle uudelleen ja uudelleen ja uudelleen’.

Onhan se ihan ymmärrettävää suomen kieltä kai. Miksi se ei niin kuin tavallaan tule kuulluksi?... Tämä on vähän jatkuva teema. Miten saada yhteys psykiatriaan, että psykiatrian puolella otettaisiin vakavasti ja uskotaisiin siihen mitä sanotaan. Tai se kielen kysymys, että ymmärretäänkö se samalla tavalla.” (Työnohjaajien keskustelu)

5 Järjestelmän moraaliset ristiriidat

Kaikissa tutkimuskeskusteluissa osallistujat kertoivat jossain vaiheessa siitä, millaisia moraalisia ja yhteiskunnallisia pohdintoja lastensuojelujärjestelmän parissa toimiminen on heissä herättänyt. Erityisesti lastensuojelun asiakkaana olleet nuoret ja vanhemmat kokivat järjestelmän toiminnan monelta osin moraalittomaksi. He uskoivat sen ilmentävän vallitsevia yhteiskunnallisia arvoja, joissa korostuvat tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja inhimillisyyden sijaan taloudellinen tehokkuus, ihmisten välineellisyys ja eriarvoisuus. Myös työnhajaajat kokivat järjestelmän toiminnan sisältävän voimakkaita eettisiä jännitteitä. Heidän näkemyksensä valottivat näitä asetelmia myös lastensuojelun työntekijöiden kannalta. Jokainen ryhmä toikin esiin jossain määrin erilaisia puolia järjestelmän sisältämissä moraalisisista ristiriidoista, joiden voidaan ajatella koskevan myös lastensuojeluvallan julkista oikeutusta.

Nuoret kertoivat törmänneensä lastensuojelujärjestelmän puitteissa useassa eri yhteydessä siihen, että viranomaiset eivät toimi moraalisesti oikein ja rikkovat myös lakia. He ajattelivat, että tällainen toiminta heijastaa yhteiskunnan vääristyneitä arvoja. Nämä havainnot järjestelmän vääristymisestä kyseenalaistavat perustavalla tavalla lastensuojeluvallan yhteiskunnallisen oikeutuksen nuorten silmissä. Omaksi vastareaktiokseen he kuvasivat yhtäältä ylläkkeen nousta vastarintaan havaitsemaansa vääryyttä kohtaan ja toisaalta taas epäluuloisuuden politiikkaa kohtaan ja halun vetäytyä pois yhteiskunnasta.

”Sen tossa lastensuojelussa oppii aika vahvasti, että auktoriteetti toimii moraalittomasti. Tosi monesta kohtaa. Ja jotenkin sitä heijastaa sit yhteiskuntaan, niin kyllä se on niin kun vaikuttanut aika paljon omaan kansalaiskuvaan ja siihen, miten näkee yhteiskunnan” (Nuorten keskustelu)

”Kunhan sä oot tuottava yksilö, niin (muulla) ei oo niin välii. Tässä kun puhutaan paljon syrjäytymisestä, niin mun mielestä isoin syy minkä takia se on ylipäätään keskustelun alla, on se et mulle ainakin on hyvin epäselvää, että ollaanks siitä niin kun kiinnostuneita sen takia, että ihmiset on huonovointisia vai sen takia et ne on tuottamattomia.” (Nuorten keskustelu)

”Mä oon mieluummin syrjässä sairaasta yhteiskunnasta kun muokkaan itseni siihen sopivaksi. Jos terve tarkoittaa sitä, että sä oot moraalisesti vääristynyt... Tää globaali kulutusyhteiskunta, enemmän ja enemmän mennään siihen että raha, tulos, tulos, tulos! Mut sit samaan aikaan ihmiset voi koko ajan huonommin ja huonommin. Ihan niin kuin hyvinvointi ois rasite tässä. Alkaa olla kyseenalaista voidaanko me edes käyttää sanaa hyvinvointivaltio, kun koko ajan palveluita vedetään alas.” (Nuorten keskustelu)

Asiakasvanhemmat kertoivat myös vääryyden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuk-
sistaan ja siitä, mitä se on saanut heidät ajattelemaan yhteiskunnasta laajemmin. Van-
hempien kertomuksissa korostui erityisesti, että he kokivat lastensuojelujärjestelmässä
itsensä usein epätasa-arvoisiksi ja ”toisen luokan kansalaisiksi”. Vanhemmat korosti-
vat, että epätasa-arvoisuuden kokemus syntyy jo siinä tavassa, jolla heille puhutaan
ja jolla heitä kohdellaan viranomaistapaamisissa.

*”Siinä on just se tasavertaisuuden kokemus minkä tarvis niin paljon. Mut-
kun sitä kokee, että ei oo tasavertainen vaan muut (sosiaalityöntekijät) on
niin ylivoimaisia, että siihen tasa-arvoisuuden tunteeseen tarvittais kyllä
niiltä työntekijöiltä jotakin eforttia ja semmoista aitoa tunnetta mitä niillä
monesti ei ole.” (Vanhempien keskustelu)*

*”Sitähän toivoisi, että oltais niin kuin tasa-arvoisia. Se ei toteudu joidenkin
ihmisten kanssa. Silloin siitä yhteistyöstä ei tuu mitään... Se on se perus-
lähtökohta, että se työntekijä haluaa kohdata sut. Se on ihan tästä yksin-
kertaista asiasta kiinni... Suomessa on yhdenvertaisuuslaki, tasa-arvo-
laki ja silti niin kuin tuntuu että on kakkosluokan kansalaiset ja sitten ne
ykkösluokan kansalaiset.” (Vanhempien keskustelu)*

Vanhemmat ajattelivat, että heihin kohdistunut epäasiallinen kohtelu juontaa juuren-
sa siihen tapaan, jolla lastensuojelujärjestelmä on rakentunut. Heidän kokemuksensa
mukaan asiakkaiden tarpeet alistetaan organisaatioiden jäykille toimintatavoille. Tä-
mä ei vastannut vanhempien käsitystä siitä, millä tavoin viranomaisten kuuluisi toi-
mia. Viranomaisilla tuntuu olevan selkeä yliote ja määräysvalta asiakkaiden elämään.
Tällaisessa asetelmassa **omien tarpeiden ja oikeuksien puolustaminen vaatii asiakkail-
ta jatkuvasti valtavasti voimavaroja ja ponnisteluja.**

*”Se (auttaminen) ei lähde siitä asiakkaan tarpeesta, vaan niitten orga-
nisaatioiden omista rakenteellisista tarpeista se ihmisten kohtaaminen ja
auttaminen... Mä koen että mä oon moniin asioihin pystynyt vaikutta-
maan. Mutta se on vaatinut niin kuin jonkun, niin kuin, välillä niin kuin
tuntuu että oma pää kohta räjähtää, mut aina kun se hirveä juttu on ol-
lut niin mä tunnen kun se lähtee raksuttaan ja mä saan perusteltua sen.”
(Vanhempien keskustelu)*

Myös työnohjaajat näkivät lastensuojelujärjestelmän kokonaistilanteen moraalisesti
ja yhteiskunnallisesti huolestuttavana. He olivat yksimielisiä siitä, että lastensuojelu-
työn vääristymät ovat ensisijaisesti seurausta siitä, millaiseksi lastensuojelujärjestel-
män käytännöt ovat muodostuneet. He kuitenkin korostivat, että heidän käsityksen-
sä mukaan lastensuojelutyöntekijöillä on pääsääntöisesti korkeat eettiset pyrkimykset,
mutta järjestelmän nykyisessä tilassa työntekijöiden pyrkimykset eivät pääse toteutu-

maan. He ajattelivat, että yksittäisten työntekijöiden on lähes mahdotonta toimia järjestelmässä omien arvojensa mukaisesti. Työnohjaajien huoli olikin se, että **moraaliset ristiriidat ovat henkisesti niin raskaita, että pitkällä aikavälillä ne lannistavat sekä työntekijät että asiakkaat.**

”Tää (lastensuojelujärjestelmän henkinen tila) on vähän niin kuin lannistumisen autiomaata, sit siellä onneksi on tämmöisiä keitaita... Mä ajattelen, että kun puhutaan arvoista, niin nehan on niin kuin kuitenkin ihmisissä olevia asioita. Mä ajattelen, että näissä arvonäkökulmissa sinänsä, jos puhutaan itse järjestelmästä ja niistä ihmisistä, jotka tekee työtä, niin arvot on kohdillaan. Mä en oo huolissani siitä... Arvot jää pinnan alle helpommin, rasitus on niin suuri.” (Työnohjaajien keskustelu)

”Yksi kamalinta katsottavaa on se, kun se (työntekijöiden) ristiriita sisäisen ja ulkoisen välillä on niin suuri. Kun se kokemus on koko aika se, että mä en voi tehdä tätä työtä niin kuin mä haluaisin tehdä tai niin kuin tätä kuuluisi tehdä. Sitten kun se (ristiriita) on liian iso, niin sitten se kuluttaa energian loppuun ja se uuvuttaa. Sitä on karsea katsoa, tulee sellainen olo, että se järjestelmä jauhaa myös nämä työntekijät muussiksi siellä. Paitsi että asiakkaat, lapset ja nuoret, niin nämä työntekijät jauhautuu siellä. Mä en tiedä kuinka monen työntekijän täytyy jauhautua siellä osittain työkyvyttömäksi ennen kuin...” (Työnohjaajien keskustelu)

Osa työnohjaajista oli myös hyvin pessimistisiä lastensuojelujärjestelmän lähitulevaisuuden suhteen. Merkkejä järjestelmää parantavasta suuresta suuntauksesta ei ole tällä hetkellä näkyvissä. Heillä oli kuitenkin orastavia toiveita siitä, että jossain vaiheessa epäkohdat tulevat niin ilmeisiksi, että yhteiskunnassa havahdutaan huomamaan tilanteen vakavuus ja asioita ryhdytään korjaamaan.

”(Järjestelmän) suunta on sekava ja ei ollenkaan lapsista lähtöisin. En tiedä, että jos sen lapsen tähän nyt johonkin ottaa niin missä se nyt oikein sitten on?” (Työnohjaajien keskustelu)

”Niin kuin sen kamaluuden lakipistettä ei olisi vielä saavutettu. Pahempaan ollaan menossa. Jostakin kumman syystä mun päässä elää, että mikään täällä ei kestä, jossain kohtaa tulee murtumapiste, jossa on oikeesti ruvettava vetämään jotain takaisinpäin. Ja sit se kysymys siinä on, että kytetäänkö silloin vetämään jotenkin viisaasti takaisin vai tapahtuuko joku romahtaminen?” (Työnohjaajien keskustelu)

6 Lopuksi

Edellisissä luvuissa esitetyt tutkimustulokset vahvistavat muiden viime vuosina tehtyjen selvitysten johtopäätöksiä: lastensuojelujärjestelmä on ajautunut syvään kriisiin. (Ks. esim. Toimiva lastensuojelu 2013; Olisiko jo tekojen aika? 2013) Jäsenmän seuraavaksi tätä kriisiä tarkemmin kiteyttämällä tämän tutkimuksen keskeisimmät tulokset, jotka koskevat järjestelmän uhkatekijöiden tuottamia ei-aiottuja seurauksia. Tämän jälkeen tarkastelen näitä ei-aiottuja seurauksia suhteessa yksilöiden toimintakykyihin ja lastensuojelun harjoittaman vallankäytön oikeutukseen. Lopuksi pohdin, miten lastensuojelujärjestelmää ja sen puitteissa tapahtuvaa vallankäyttöä voidaan kehittää sellaiseen suuntaan, että se ei heikennä yksilöiden toimintakykyä vaan suojaa ja vahvistaa niitä.

6.1 Tulosten yhteenveto

Edellisissä luvuissa esitetyt tutkimustulokset lastensuojelujärjestelmään sisältyvistä uhkatekijöistä ja niiden tuottamista ei-aiotuista seurauksista voidaan tiivistää seuraavasti:

Pirstaleinen järjestelmä

Julkisten palveluiden monimutkainen *sektorijako* on johtanut siihen, että lastensuojelun asiakkaiden on vaikea hahmottaa järjestelmän toimintaa ja vaikuttaa siihen. Myös työntekijät tuntevat huonosti oman toimialueensa ulkopuolisia palveluja. Sektorijaon seurauksena asiakkaita usein siirretään palvelusta toiseen. Tällöin oikeanlaisen avun saaminen viivästyy, ja asiakkaiden kriisiytyneet tilanteet kärjistyvät. Pahimmillaan sektorijako myös hämärtää viranomaisten vastuuta velvollisuuksiensa hoitamisessa.

Sektorijaon sisällä yhä useampi palvelu toteutetaan *markkinamallin* mukaisesti. Tämä omalta osaltaan lisää asiakkaiden siirtelyä palvelusta toiseen ja vaikeuttaa eri ammattiryhmien välistä yhteistyötä. Palveluiden muovaaminen tuotteiksi ja asiakkaiden käsittäminen palveluiden kuluttajiksi kaventaa ja köyhdyttää työntekijöiden käsitystä ihmisten auttamisesta. Pahimmillaan työntekijät kohtaavat asiakkaat esineellistettyinä kohteina, joiden tarpeet on sovittava tarjottuihin tuotteisiin eikä päinvastoin. Tämä uhkaa lastensuojelutyön ominaislaatua, jossa korostuvat yksilölähtöisyys, ainutkertaisuus ja yllätyksellisyys. Lisäksi *julkisten ja yksityisten palveluiden suhteiden epäselvyys* hämmentää niin asiakkaita kuin työntekijöitäkin.

Monissa lastensuojelun kannalta keskeisissä palveluissa *korostuvat arvioinnit ja lyhyet interventiot*. Keskittyminen arviointiin on vaarassa johtaa asiakkaille annettavan tuen ja hoidon saamisen pitkittymiseen. Kun lapset ja heidän läheisensä eivät saa apua ajoissa, niin on vaarana, että kiireelliset sijoitukset ja toisinaan myös huostaanot-

to muuttuvat toimenpiteiksi, joilla yritetään korjata huonosti toimivien peruspalveluiden ja riittämättömien avohuollon tukitoimien epäonnistumista. Tällaisissa tilanteissa lapsi joutuu jatkuvasti elämään epävarmassa ja epävakaaassa tilanteessa, jossa hän ei tiedä elämänsä tulevaa suuntaa. Huostaanoton jälkeen myös lapsen biologinen perhe jää usein ilman tarvitsemaansa tukea.

Työntekijöiden vähyys

Lastensuojelun *asiakkaiden kohtuuton määrä* yksittäistä työntekijää kohden johtaa siihen, että työntekijät eivät pysty paneutumaan kunnolla asiakkaitensa tilanteisiin ja suunnittelemaan huolellisesti, miten heidän kanssaan edetään. Eryteisesti sosiaalityöntekijät ajautuvat hoitamaan yhä useampia haastavia työtilanteita yksinään ilman toisen ammattilaisen tukea ja häneltä saatavaa laajempaa näkökulmaa käsiteltäviin asioihin. Lastensuojelutyöhön muodostuneen *kirjaamistaakan* vuoksi työntekijöille jää jatkuvasti yhä vähemmän aikaa asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden tapaamiseen. Kirjaamiskäytännöt saattavat myös tehdä asiakkaiden kohtaamistilanteista byrokraattisia suoritteita.

Työntekijöiden *jatkuva kiire* kärjistää ongelmia asiakkaiden jännitteisissä tilanteissa. Kiireen vuoksi työntekijät eivät ehdi kunnolla seuraamaan asiakasprosessien etenemistä, ja tästä syystä apua ei kyetä antamaan oikealla tavalla ja oikeaan aikaan. Kiire johtaa myös siihen, että työntekijät saattavat alkaa huolehtia vain lastensuojelun muodollisista seikoista. Kaikkinensa työtaakan suuruus aiheuttaa työntekijöille *henkistä kuormitusta*, joka johtaa pahimmillaan heidän uupumiseen ja loppuun palamiensa. Niinpä monet työntekijät vaihtavat työpaikkaa tai lähtevät alalta kokonaan.

Johtamisongelmat

Jatkuvat organisaatiomuutokset lastensuojelussa tuottavat *johtamisrakenteiden epäselvyyttä*. Tämä seurauksena lastensuojelutyön organisoiminen vaikeutuu merkittävästi. Moniportaisissa organisaatioissa saattaa lisäksi käydä niin, että asiakkaiden asioista päättävät viime kädessä henkilöt, jotka eivät ole koskaan tavanneet heitä. Tällöin myös päätöksenteko hidastuu, ja asiakkaiden auttaminen viivästyy entisestään. Kaiken kaikkiaan lastensuojelutyötä johtavilla henkilöillä on *liiallinen määrä johdettavia asioita*, mikä estää johtamisen kohteena olevan työn kunnollisen hahmottamisen ja käsittelemisen.

Useilla lastensuojelutyön johtajilla on *puutteelliset johtamistaidot*. Tämä tuottaa sen, että johtaminen on monissa tilanteissa epäselvää ja asiakasprosessien ohjaaminen kärsii. Lastensuojelutyön vastuullista johtamista uhkaa lisäksi *jännite lasten tarpeiden ja taloudellisten vaateiden välillä*. Tässä asetelmassa työntekijät joutuvat ammattietiikan ja henkisen kuormituksen kannalta kestävämpiin asetelmiin, kun he eivät voi toimia arvojensa ja oman harkintansa mukaisesti. Lisäksi säästöt kärjistävät

suuresta asiakasmäärästä johtuvia ongelmia: asiakasprosessien ohjaaminen kärsii, eivätkä riittämättömillä taloudellisilla resursseilla varustetut työntekijät pysty kunnolla arviomaan asiakkaiden tilanteita ja heidän mahdollisesti muuttuneita avuntarpeitaan. Asiakkaat puolestaan kokevat säästöjen asettamisen lasten tarpeiden edelle hämmentäväksi ja nöyryyttäväksi.

Työntekijöiden vaihtuminen

Monissa kunnissa on otettu käyttöön järjestely, jossa *lastensuojelutyö jaetaan vaiheisiin*. Tämän seurauksena asiakkaan asioista vastaava sosiaalityöntekijä vaihtuu siinä vaiheessa, kun asiakasprosessi etenee lastensuojelutarpeen selvityksestä avuhuollon palveluihin ja jälleen silloin, jos lapsi sijoitetaan. Työntekijävaihdokset vaikeuttavat asiakkaiden mahdollisuuksia hoitaa omia asioitaan ja ne heikentävät heidän luottamustaan työntekijöihin. Lastensuojelutyössä on myös paljon *henkilövaihdoksia*, kun työntekijät jäävät pois tehtävistään ja uusi henkilö palkataan heidän tilalleen. Henkilövaihdokset tuottavat lastensuojeluprosessin sisällä tietokatkoksia, ja vaihdokset johdavat toisinaan epäluottamuksesta nouseviin vastakkainasetteluihin sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaitten välillä.

Yhteistyön vaikeudet

Lastensuojelussa ja sen rinnalla toimivissa palveluissa on monia *puutteellisia yhteistyökäytäntöjä*. Huonosti järjestetyt kokoukset lisäävät sekaannuksia ja turhauttavat osallistujia. Osa sosiaalityöntekijöistä ei myöskään jaa yhteistyökumppaneilleen riittävästi tietoa asiakkaiden tilanteista. Pahimmillaan puutteelliset yhteistyökäytännöt johtavat eri ammattiryhmien keskinäisten välien kiristymiseen, joka hankaloittaa yhteistyötä jatkossa. Tämän ohella *ammattiryhmien erilaiset käsitteet* saattavat estää aidon yhteisen keskustelun. Käsitteiden erilaisuus ja epämääräisyys johtaa siihen, että asiakkaille tarjottujen palveluiden konkreettinen sisältö jää epäselväksi. Vaikuttaa myös siltä, että useimmilla ammattiryhmillä on *huonot yhteistyötaidot*. Huonosti hoituissa yhteistyösuhteissa työntekijöiden on vaikea toimia lasten etujen mukaisesti. Ammattilaisten kangerteleva yhteistyö turhauttaa ja lamaannuttaa myös asiakkaita.

Arkitiedon ohittaminen

Pirstaleisen järjestelmän, työntekijöiden vähyyden ja vaihtuvuuden, jatkuvan kiireen ja huonosti toimivan yhteistyön vuoksi monissa lastensuojelun käytännöissä *ohitetaan asiakkaiden kokemukset*. Tämän seurauksena asiakkaat saattavat menettää luottamuksensa työntekijöihin ja kokea oman elämänsä merkityksettömäksi. Heissä syntyy epäuskoa lastensuojelun hyviä tarkoituseriä kohtaan ja epäluottamusta omiin toimintamahdollisuuksiinsa. Niin lastensuojelun sisällä kuin myös yhteistyösuhteissa muihin

palveluihin ilmenee *väheksyntää toisten ammattiryhmien työntekijöiden käsityksiä kohtaan*. Yleensä kyseessä ovat työntekijät, jotka työskentelevät kiinteästi lasten ja heidän läheistensä arjessa. Väheksyminen vaikeuttaa asiakkaiden hoidon suunnittelua, kun olennainen tieto asiakkaiden tarpeista ei välity eteenpäin. Asiantuntijoiden välillä on myös *kamppailuja määrittämisoikeudesta* eli siitä, mistä asiakkaiden ongelmissa on viime kädessä kyse. Määrittämiskamppailujen puristuksessa arkiset kokemukset kuvattuna arkisella kielellä eivät vakuuta asiantuntijoita, ja pahimmillaan tärkeät päätökset tehdään ulkokohtaisesti ja autoritäärisesti.

Edellä lueteltujen ei-aiottujen seurausten lisäksi tutkimuskeskusteluihin osallistuneet henkilöt toivat esiin järjestelmän tuottamia *moraalisia ristiriitoja*. Asiakkaat kokivat lastensuojelujärjestelmän myötäilevän yhteiskunnassa vallitsevia arvoja, joissa korostuvat taloudellinen tehokkuus, ihmisten välineellisyys ja eriarvoisuus. Asiakasnuoret kuvasivat kokevansa epäluuloisuutta politiikkaa kohtaan ja halua vetäytyä pois yhteiskunnasta. Asiakasvanhemmat puolestaan kertoivat kokevansa itsensä toisen luokan kansalaisiksi. Epätasa-arvoisuuden kokemus syntyy jo siinä, miten heitä kohdellaan viranomaistapaamisissa. He korostivat, että tällaisessa asetelmassa omien tarpeiden ja oikeuksien puolustaminen vaatii asiakkailta jatkuvasti valtavasti voimavaroja ja ponnisteluja.

Työnohjaajat toivat esiin käsityksensä, että yksittäisten työntekijöiden on lähes mahdotonta toimia järjestelmässä omien arvojensa mukaisesti. Heitä huolestutti se, että järjestelmään sisältyvät moraaliset ristiriidat ovat henkisesti niin raskaita, että pitkällä aikavälillä ne lannistavat sekä työntekijät että asiakkaat. Merkkejä järjestelmää parantavasta suuresta suuntauksesta ei työnohjaajien mukaan ole tällä hetkellä näkyvissä.

6.2 Johtopäätökset

Analyysin osoittamista lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöiden tuottamista ei-aiotuista seurauksista voidaan tehdä kolme kokoaavaa johtopäätöstä:

Lastensuojelujärjestelmän ongelmat juontuvat osaltaan muiden julkisten palveluiden pirstaloitumisesta ja heikentymisestä

Lastensuojelua ympäröivä peruspalvelujärjestelmä on hajanainen ja sekava. Tämä heijastuu lastensuojelun toimintaan monin tavoin: asiakkaita siirretään tarpeettomasti paikasta toiseen, heille on vaikea löytää oikeanlaista apua ja tukitoimet ovat usein riittämättömiä. Tästä johtuen lastensuojelu joutuu paikkaamaan muiden palveluiden puutteita. Lastensuojelun kasvavaa kuormitusta lisäävät monet sen sisällä vallitsevat toimimattomat asetelmat: työntekijöitä on liian vähän asiakasmäärään ja työtehtäviin nähden, johtaminen on puutteellista, työntekijät vaihtuvat usein, yhteistyö kangertelee ja eri ammattiryhmien väliset jännitteet haittaavat sopivan avun antamista asiak-

kaille. Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että pirstaleisen palvelujärjestelmän kokonaisuus ei hahmotu kenellekään, ja tilannetta hallitsee näköalattomuus palveluiden ja päätöksenteon kaikilla tasoilla.

Lastensuojelujärjestelmässä on monia käytäntöjä, jotka esineellistävät lastensuojelun asiakkaita ja työntekijöitä

Esineellistäminen ilmenee monin eri tavoin. Julkisten palveluiden talousvaikeuksien seurauksena raha on alkanut sanella enemmän päätöksiä kuin lasten tarpeet. Asiakkaita ja heidän vaikeita elämäntilanteitaan hahmotetaan kaavamaisiksi tuotteiksi muokattujen palveluiden näkökulmasta. Työntekijöiden jatkuva kiire johtaa mekaanisiin toimenpiteisiin, joita ei ehditä suunnitella huolellisesti yhdessä asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa. Lisäksi kirjaamisen korostuminen lastensuojelutyössä uhkaa muuttaa asiakkaiden kohtaamistilanteet muodollisiksi byrokraattisiksi suoritteiksi. Tämän ohella asiakkaiden omat kokemukset jäävät usein sekavan yhteistyön ja ammattiryhmien keskinäisten hierarkiakamppailujen varjoon.

Näissä asetelmissa myös työntekijät esineellistyvät. Moni lastensuojelun työntekijä on hakeutunut ammattiinsa pyrkimyksenään auttaa vaikeissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä. Kankea järjestelmä, byrokraattiset käytännöt ja riittämättömät resurssit ajavat työntekijät kuitenkin tekemään hyvin toisenlaista työtä kuin mihin he ovat alunperin hakeutuneet. Pahimmillaan heistä tulee mekaanisia suorittajia, joiden huomio kiinnittyy vain tehtäviensä muodollisiin seikkoihin. Osa palaa työssään loppuun tai vaihtaa alaa. Kiireisen ja ylikuormittuneen työn keskellä työntekijät haluamattaan myös sokeutuvat lastensuojelutilanteiden ainutkertaisuudelle ja haavoittavuudelle. Tämä voi johtaa harkitsemattomaan vallankäyttöön ja lisätä tarpeettomasti lastensuojelun voimallisimpia toimenpiteitä.

Järjestelmän kriisiytyminen vaikeuttaa monin eri tavoin avun antamista lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille ja heidän läheisilleen

Pirstaleinen palvelujärjestelmä hidastuttaa avun antamista, joka puolestaan johtaa usein perheiden vaikeuksien kasaantumiseen ja pahenemiseen. Järjestelmän ongelmat myös kärjistävät monia lastensuojelun tilanteita. Kärjistymistä tapahtuu niin asiakkaiden kuin lastensuojelun työntekijöiden välillä kuin myös eri työntekijäryhmien suhteissa. Tämän seurauksena asiakkaiden ja myös monien ammattilaisten luottamus lastensuojelua kohtaan heikkenee. Luottamuksen heikentyminen johtaa epäluuloisuuteen ja vastakkainasetteluihin erityisesti työntekijöiden ja asiakkaiden välillä. Tämä tuottaa avoimen yhteistyön sijaan tarpeetonta toisten ihmisten toiminnan kontrollointia – niin työntekijöiden kuin asiakkaidenkin suunnalta.

Edellä kuvattujen johtopäätösten nojalla voidaan todeta, että lastensuojelujärjestelmän toiminta ei useinkaan turvaa ja kehitä sen parissa toimivien yksilöiden toi-

mintakykyjä. Sen sijaan se näyttää monissa yhteyksissä heikentävän niitä. Tämä koskee sekä lastensuojelun asiakkaiden että työntekijöiden toimintakykyjä. Järjestelmän uhkatekijät eivät ainoastaan kavenna yksilöiden konkreettisia mahdollisuuksia vaikuttaa lastensuojeluprosessien etenemiseen ja avun saamiseen. Uhattuina ovat myös yksilöiden mahdollisuudet käyttää mielekkäästi omaa älyllistä harkintaansa, tunteitaan ja mielikuvitustaan. Sekava palvelujärjestelmä ja esineellistävät käytännöt näyttävät heikentävän asiakkaiden mahdollisuuksia hyödyntää omia kykyjään elämäntilanteensa kohentamiseksi. Asiakkaat eivät myöskään läheskään aina voi vaikuttaa heille tarjottujen palveluiden sisältöihin ja saada ääntään kuuluville itseään koskevissa päätöksissä. Myös lastensuojelun työntekijöiden toimintakyvyt heikkenevät pirstaleisen järjestelmän, hupenevien toimintaresurssien ja kankeiden byrokraattisten suoritteiden puristuksissa. Työntekijöillä ei ole riittävästi aikaa eikä kunnollisia edellytyksiä pohtia huolellisesti asiakkaiden tarpeita, arvioida asiakkaiden ja muiden ammattilaisten esiin tuomia näkökulmia ja käyttää omaa arvostelukykyään lastensuojelun päätösten tekemisessä. Myös työntekijöiden vaikutusmahdollisuudet palveluiden sisältöön ovat vähäiset.

Kaiken kaikkiaan edellä esiin tuodut seikat viittaavat siihen, että sosiaaliviranomaisten harjoittamaa suojelualtaa uhkaa yhtäältä *tehottomuus* ja toisaalta taas liukumisen kohti *mielivaltaisuutta*. Tutkimusaineiston lapset, vanhemmat ja heidän läheisensä eivät läheskään aina saa tarvitsemaansa apua, ja monessa yhteydessä heitä kohdellaan väheksyen ja heidän yksityisyyteensä puututaan tarpeettoman voimallisin keinoin. Niinpä lastensuojelun vallankäyttö on vaarassa menettää sellaisen julkisen oikeutuksen, joka sillä tulee olla demokraattisessa yhteiskunnassa. On tärkeää korostaa, että kyseessä on uhkakuva, joka perustuu tässä tutkimuksessa käytetyn pienehkön laadulliseen aineiston analyysiin. Se ei kerro koko totuutta suomalaisesta lastensuojelusta, johon kuuluu myös paljon hyvin laadukasta työtä ja josta monet lapset saavat tarvitsevana avun. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että myös tämä laadukas työ on nyt uhattuna. Uhkakuvan todellisten mittasuhteiden selvittäminen edellyttää kattavampaa analyysia ja myös työntekijöiden kokemusten tutkimista.

Lisäksi on syytä painottaa, että edellä kuvatut ilmiöt voidaan tulkita lastensuojelujärjestelmän tuottamiksi ei-aiotuiksi seurauksiksi. Lainsäätäjät ja lakia toimeenpaneavat viranomaiset eivät ole tavoitelleet näitä seurauksia, puhumattakaan lastensuojelun asiakkaista ja muista kansalaisista. Tällaiset seuraukset ovat mitä ilmeisimmin syntyneet vaivihkaa, ja niiden kehitys voidaan jäljittää monimutkaisen järjestelmän systeemisten suhteiden tuottamiin vaikutuksiin. On ymmärrettävää, että lastensuojelun parissa työskentelevät ihmiset eivät yleensä pysty hahmottamaan sitä, että heidän toiminnastaan syntyy tällaisia seurauksia. Tämä ei kuitenkaan poista viranomaisten vastuuta siitä, mitä heidän toiminnastaan todellisuudessa seuraa. Vastuu muuttuu korjausvaateeksi viimeistään silloin, kun seuraukset havaitaan. Toiminnan organisoimista johtavat henkilöt – etenkin lainsäätäjät ja johtavat viranhaltijat – ovat avainasemassa järjestelmän kehittämisessä sellaiseen suuntaan, että tällaiset ei-aiotut seuraukset saa-

daan poistettua tai ainakin minimoitua. Nähdäkseni tämä edellyttää kriisiytyneen järjestelmän perusteellista uudistamista.

6.3 Kehittämisehdotukset

Miten sitten lastensuojelujärjestelmää voitaisiin kehittää siihen suuntaan, että se ei uhkaksi yksilöiden toimintakykyä vaan suojasi ja voimistaisi niitä? Pohdin alustavasti tätä kysymystä yhdessä tutkimukseen osallistuneiden työnohjaajien kanssa. Nostan heidän kanssaan käytyjen keskustelujen pohjalta esiin kuusi muutosehdotusta, joita olen kehitellyt eteenpäin.

On käytävä laaja julkinen keskustelu lastensuojelun kurjistuneen tilan korjaamisesta

Keskustelussa on erityisen tärkeää tuoda esiin heikentyneiden peruspalveluiden, lisääntyneen byrokratian, työntekijöiden kuormituksen ja taloudellisten säästötoimien tuhoisat yhteisvaikutukset lastensuojelussa toimivien ammattilaisten ja heidän asiakkaidensa toimintakykyihin. Keskustelun tulisi ennen kaikkea koskea sitä, miten yhteiskunnassamme pidetään huolta kaikkein heikoimmassa asemassa olevista lapsista. Niinpä keskustelun on koskettava laajasti kaikkia lapsille ja nuorille suunnattuja palveluita ja lastensuojelua niiden osana. Tarvitaan vahva julkinen oikeutus ja siihen nojautuva yksiselitteinen poliittinen päätös, että heikoimmassa asemassa olevat lapset suojataan julkisia palveluja kalvavalta taloudellisen säästämisen mielivallalta. Keskustelussa on oltava mukana kaikki olennaiset toimijat: asiakkaiden ja työntekijöiden edustukset, ministeriöt, ammattiliitot, kuntaliitto, palveluita tuottavat yksityiset yritykset, tutkijat ja journalistit. Tällainen laaja ja monitahoinen keskustelu tarvitsee riittävän arvovaltaisen ja riippumattoman käynnistäjän, joka kykenee myös viemään keskustelun tuloksekkaaseen päätökseen. Nähdäkseni Suomessa tähän hyvin vaativaan tehtävään kykenee parhaiten tasavallan presidentti.

Lastensuojelu on yhdistettävä kiinteämmin muihin lapsille ja nuorille tarjottaviin palveluihin

Lastensuojelun palvelut on tuotava kiinteään yhteyteen psykiatristen palveluiden, perheneuvoloiden, varhaiskasvatuksen ja koulutoimen kanssa. Yhdistämisen johtajatukkena ei tule olla välittömät taloudelliset säästöt, eikä se saa johtaa suurempiin hallinnollisiin yksiköihin. Sen sijaan päämääräksi pitää asettaa asiakkaiden ja työntekijöiden toimintakykyjen turvaaminen ja maksimointi. Uskoakseni tämä toteutuu parhaiten joustavasti toimivissa pienissä moniammatillisissa – erityisesti lastensuojelun ja psykiatrian osaamista yhdistävissä – yksiköissä, joihin asiakkaiden on helppo tulla ja joissa he voivat saada yhdestä paikasta suurimman osan tarvitsemastaan avusta. Näille yk-

siköille on taattava kunnolliset resurssit, jotta ne kykenevät lasten ja heidän läheistensä tukemiseen jo ongelmien ilmaantuessa. Tuen on kuitenkin oltava tarvittaessa pitkäjännitteistä eikä vain lyhyitä interventioita. Lisäksi tukea on annettava ensisijaisesti sinne, missä lapset ja nuoret elävät arkeaan: koteihin, päiväkoteihin ja kouluihin. Palveluiden yhdistämisen rinnalla on jatkuvasti kehitettävä moniammatillisen yhteistyön ja johtamisen taitoja.

Jokaiselle lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä häntä arjessa tukeva henkilö

Tämän henkilön tulisi olla lapsen hyvin tunteva ammattilainen, mutta jossain tapauksissa kyseeseen voi tulla myös joku lapsen läheinen. Olennaista on se, että jokaisella lapsella on ainakin yksi aikuinen ihminen, joka kuulee lasta ja ymmärtää kunnolla hänen tilanteensa ja pystyy erottamaan sen esimerkiksi lapsen vanhempien näkökulmasta. Lasta tukevan henkilön tulee myös kyetä muodostamaan lapsen tarpeista kokonaiskuva, jonka hän voi yhdessä lapsen kanssa välittää viranomaisille ja muille lapsen kanssa työskenteleville ammattilaisille. Tällaisella lapsen asioihin perehtyneellä henkilöllä tulisi olla määritellyt oikeudet. Henkilön on saatava käyttöönsä kaikki lasta koskeva tieto ja hänellä tulee olla valtuudet kutsua viranomaiset koolle lapsen asioissa. Jos lapselle ei jostain syystä löydy tällaista henkilöä hänen lähiympäristöstään, niin sosiaalityöntekijöiden tehtävä on etsiä ihminen, joka voi ryhtyä tähän joko ammatillisen työnkuvansa puolesta tai koulutettuna vapaaehtoisena tukihenkilönä.

Sosiaalityöntekijöiden virkavalta ja -vastuu on selkiytettävä ja tarvittavin osin määriteltävä uudelleen

Sosiaalityöntekijät ovat joutuneet kohtuuttomaan paineeseen lasten edun ja taloudellisten säästötoimien välissä. Tästä syystä heidän on saatava selkeä juridinen valta toimia pelkästään lasten etujen mukaisesti. On myös määriteltävä, kuinka monen asiakkaan asioista yksi sosiaalityöntekijä voi enimmillään vastata. Tällä tavalla voidaan turvata apua tarvitsevien lasten ja heidän läheistensä laadukas auttaminen. Samoin on tarkennettava sosiaalityöntekijän asema lastensuojeluprosessien johtajana. On täsmennettävä, mitkä ovat sosiaalityöntekijöiden johtamistehtävät suhteessa muihin lastensuojelun työntekijäryhmiin ja tärkeimpiin yhteistyötahoihin kuten psykiatriaan, varhaiskasvatukseen ja koulutoimeen. On myös selkiytettävä sosiaalityöntekijän velvollisuudet tiedon jakamiseen yhteistyökumppaneille, jotta yhteistyö ei tyrehdy väärin ymmärretyin salassapitovelvollisuuden noudattamiseen.

Kansalaisten osallisuutta on vahvistettava kaikilla lastensuojelun päätöksenteon tasoilla

Jotta edellä kuvatut muutokset voidaan toteuttaa mielekkäällä tavalla, tulee niiden rinnalla kehittää kansalaisten osallisuutta vahvistavia käytäntöjä. Tämä tarkoittaa erityisesti asiakkaiden kokemusten kuulemista ja huomioimista lastensuojelun päätöksenteon eri vaiheissa sekä heitä koskevien tukitoimien ja hoidon käytäntöjen suunnittelussa. Lisäksi kokemusasiantuntijoina toimivat asiakkaat on otettava tiiviiseen ja pitkäjännitteiseen yhteistyöhön lastensuojelutyön paikallisissa ja valtakunnallisissa kehittämisprosesseissa. Nähdäkseni kokemusasiantuntijoilla on erityisen tärkeä rooli lastensuojelun ei-aiottujen seurausten tunnistamisessa ja vallankäytön rajojen hahmottamisessa. Lastensuojeluun on jo vuosien varrella kehitetty monia osallisuutta vahvistavia menetelmiä, mutta niitä ei käytetä laajasti. Kaivataan siis uusia ponnistuksia läheisneuvonpitojen, ennakointidialogien, puimaloiden ja muiden demokratiataukevien käytäntöjen käyttöönottoon kaikkialla Suomessa.

Muutosten tueksi tarvitaan myös tietoa lastensuojelujärjestelmään parhaimmillaan sisältyvistä suojaavista tekijöistä

Järjestelmän toiminnassa on edelleen paljon arvokkaita elementtejä ja yksilöiden toimintakykyä tukevia käytäntöjä. Nämä tekijät pitää tunnistaa ja ymmärtää säilyttää, kun järjestelmää kehitetään eteenpäin. Tämän tutkimuksen ja muiden viime vuosina julkaistujen selvitysten rinnalle tarvitaan siis uhkatekijöiden analyysin täydentämistä järjestelmään sisältyvillä suojaavilla tekijöillä. Vasta näistä muodostuvan kokonaiskuvan varassa voidaan laatia riittävän kattava lastensuojelujärjestelmän uudistussuunnitelma, joka tähtää kaikkien yksilöiden – asiakkaiden ja työntekijöiden – toimintakykyjen turvaamiseen ja niiden maksimaaliseen kehittymiseen.

Kirjallisuus

- Alhanen, Kai (2007) *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, Kai (2013) *John Dewey'n kokemusfilosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Arendt, Hannah (1958/2002) *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.
- Arnkil, Erik (1991) *Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä*. Tutkimuksia 5/1991. Helsinki: Stakes.
- Arnkil, Tom & Alhanen, Kai ”Älkää ottako tätä karkkia pois”. Käsitteitä yhteiskunnallisen kokeen tutkimiseksi. Yhteiskuntapolitiikka 3/2009, 316-329.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa (1996) *Kenelle jää kontrollin Musta Pekka -kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan*. Tutkimuksia 63. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta (2013) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: panniikista toivoon ja näköalat auki. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Biesel, Kay & Wolff, Reinhart (2014): Aus Kinderschutzfehlern lernen. Eine dialogisch-systemische Rekonstruktion des Falles Lea-Sophie. Reihe Gesellschaft der Unterschiede, Band 16. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Dewey, John (1927/2006) *Julkisen toiminta ja sen ongelmat*. Tampere: Vastapaino.
- Dewey, John (1933) *How We Think*. Boston: D.C. Heath and Company.
- Eronen, Tuija (2013). Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- The Federalist (1788/2003) *The Federalist Papers*. New York: Signet Classics.
- Foucault, Michel (1982/1994) *Le sujet et le pouvoir*. Teoksessa *Dits et écrits IV 1980-1988*. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel (1984/1994) *L'éthique de souci de soi comme pratique de la liberté*. Teoksessa *Dits et écrits IV 1980-1988*. Paris: Gallimard.
- Gadamer, Hans-Georg (1960/2003) *Truth and Method*. New York & London: Continuum.
- Habermas, Jürgen (1962/2004) *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Tampere: Vastapaino.
- Heino, Tarja (1997) *Asiakuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määräitys lastensuojelun asiakkaaksi*. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (2013) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja & Eronen, Tuija & Kataja, Kati & Kestilä, Laura & Känkänen, Päivi & Paananen, Reija & Pösö, Tarja & Rainio, Anna Pauliina (2013) Suojassa, syrjässä, selvinneenä – huostaan otetut ja sijoitetut lapset Suomessa. Artikkelijulkaisu Jukka Reivinen ja Leena Vähäkylä (toim.) *Ketä kiinnostaa. Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen*. Gaudeamus Oy. Tallinna. 50–68.
- Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2013) Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kataja, Kati (2012) *Lapsuuden rajoilla. Normaalien ja poikkeavien määrittäminen huostaanottoasiakirjoissa*. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 78. Turku: Turun yliopisto.
- Lastensuojelun laatusuositus. Julkaisuja 2014:4 STM: Helsinki. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882186&name=DLFE-30055.pdf
- Lastensuojelun käsikirja*. Verkossa: www.sosiaaliporssi.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417*
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2008) *Aineellinen yhteisö*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Narikka, Jouko (2004) *Palvelujen järjestäminen, hallinto, ohjaus ja rahoitus*. Teoksessa Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi.
- Notkola Veijo, Pitkänen Sari, Tuusa Matti, Ala-Kauhaluoma Mika, Harkko Jaakko, Korkeamäki Johanna, Lehtikainen Tuula, Lehtoranta Pirjo, Puumalainen Jouni

- (2013) Nuorten syrjäytyminen - Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. <http://web.eduskunta.fi/dman/Document.phx?documentId=jz32213140909180&cmd=download>
- Nussbaum, Martha (2011) *Creating Capabilities. The Human Developmental Approach*. Cambridge, Massachusetts & London, England: Belknap Press of Harvard University Press.
- Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. (2013) Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, Talentia
- Paju, Elina (2013) *Lasten arjen ainekset*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Pesonen, Pertti & Riihinen, Olavi (2002) *Dynamic Finland. The Political System and the Welfare State*. Studia Fennica Historica 3. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Puonti, Annamaija (2004) Lastensuojelu ja julkisuus. Teoksessa Puonti, Annamaija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.). *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi.
- Puustinen-Korhonen, Aila (2013) *Lastensuojelun kuntakyselyn tulokset*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Pösö, Tarja (2010) Havainnot suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18(4), 324-336.
- Räty, Tapio (2010) *Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki: Edita.
- Sen, Amartya (2000) *Development as Freedom*. New York: Alfred A. Knopf.
- Senge, Peter (2006) *The Fifth Discipline. The Art and Practice of Learning Organization*. New York: Currence. Doubleday.
- Sinko, Päivi & Muuronen, Kaisu (2013) *Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto ja Talentia.
- Sipilä, Jorma & Österbacka, Eva (2013) *Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisu 11, 2013.
- Toimiva lastensuojelu. Selvitys kuntien perheytyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämisestä*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Toimiva lastensuojelu. Loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Toimiva lastensuojelu -toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019. Raportteja ja muistioita 2014:19 STM: Helsinki. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9882185&name=DLFE-30057.pdf
- Valtakunnallinen lastensuojelun henkilöstöselvitys* (2014) Valviran selvityksiä 1:2014.
- Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus (6/2012). Sari Hanhinen & Taina Rintala: Tuloksellisuustarkastuskertomus Lastensuojelusta. Tarkastuskertomus 6/2012 http://www.vtv.fi/files/3161/06_2012_lastensuojelu_nettili.pdf
- Valtiovarainministeriö, Kunnallistalouden ja -hallinnon neuvottelukunta, arviointijaosto (2014) Peruspalvelujen tila -raportti 2014. Valtiovarainministeriön julkaisu 9/2014 osa I ja II. Helsinki: Valtiovarainministeriö, Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy.
- Verkossa: www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/03_kunnat/20140319iojioj/name.jsp
- www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/03_kunnat/20140319iojioj/Peruspalvelujen_tila-raportti_9_2014_osa_I.pdf
- www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/03_kunnat/20140319iojioj/Peruspalvelujen_tila-raportti_9_2014_II_osa.pdf
- Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.